

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

ЄПАНЧІНЦЕВ ОЛЕКСІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Прим. № _____

УДК 347.92

ДИСЕРТАЦІЯ

**СПРОЩЕНЕ ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. С. Єпанчинцев

Науковий керівник:

Захарова Олена Семенівна,

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Епанчінцев О. С. Спрошене позовне провадження в цивільному судочинстві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань – 08 «Право» за спеціальністю – 081 «Право». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2023.

Дослідження присвячено аналізу нормативного регулювання процедури спрощеного позовного провадження в цивільному судочинстві України.

Проаналізовано та виокремлено етапи становлення та розвитку спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві України. Перший етап – дореволюційний – охоплює дію Статуту цивільного судочинства 1964 року. Цей Статут передбачав спрощені процедури розгляду справ, які у 1912 році були замінені на «понудітельне» провадження. Другий етап – радянський період розвитку цивільного процесуального законодавства – характеризується запровадженням процедур зі скороченими строками розгляду цивільних справ. Третій етап – період розвитку цивільного процесуального законодавства незалежної України. На початку 90-х років діяли процедури скорочених строків розгляду окремих категорій цивільних справ і було запроваджено розгляд усіх цивільних справ у судах першої інстанції одноособово суддею. Із прийняттям 18 березня 2004 року нового Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), який набрав чинності 01 вересня 2005 року, запроваджено таку спрощену процедуру як видача судового наказу. Результатом останньої реформи процесуального законодавства, яка завершилась у жовтні 2017 року, стало заснування нового процесуального інституту – спрощеного позовного провадження.

Спрошене позовне провадження розглядається як різновид позовного провадження, спрямований на виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства (частина перша статті 2 ЦПК України) стосовно цивільних справ, визначених цивільним процесуальним законодавством, за особливою процедурою.

Запропоновано критерії спрощеного позовного провадження:

1) виконання завдань цивільного судочинства щодо розгляду та вирішення цивільних справ за особливою процесуальною формою; 2) досягнення мети цивільного судочинства у скорочені процесуальні строки; 3) розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є реалізацією права, а не обов'язку сторони; 4) розширення дискреційних повноважень суду; 5) обмежена дія деяких інститутів цивільного процесуального права, наприклад, інституту забезпечення доказів тощо; 6) обмежена дія предметної та інстанційної юрисдикцій.

Акцентовано, що право на пред'явлення позову у спрощеному позовному провадженні необхідно розглядати як гарантовану державою можливість звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права за спрощеною процедурою. Для реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні важливе значення матиме наявність процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності, визначення належної цивільної юрисдикції і дотримання процесуальної форми позовної заяви.

Наголошено, що предметна юрисдикція спрощеного позовного провадження визначається не тільки за характером спірних правовідносин, але й за спеціальними застереженнями у цивільному процесуальному законодавстві стосовно визначення певних категорій цивільних справ.

Обґрунтовано, що клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження має бути подано у письмовій формі та стосуватися змісту всіх вимог позовної заяви, а не окремої його частини. Таке клопотання може бути оформлено як окремий процесуальний документ або викладено у змісті позовної заяви. Акцентовано, що процесуальною формою реагування суду на заявлене клопотання є ухвала про відкриття провадження у справі, якою визначено час подання та зміст такого клопотання.

Доведено, що у спрощеному позовному провадженні законодавець запровадив обмеження дії принципу диспозитивності, сутність якого полягає у

тому, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до ЦПК України в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених законом випадках. Із врахуванням того, що учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд, розгляд справи за спрощеною процедурою належить розуміти як право особи, а не як обов'язок. Тож вирішення питання про звернення із клопотанням щодо відповідного спрощеного порядку розгляду справи залежить від волі заінтересованих осіб. Утім, ймовірність суддівського розсуду є високою, зважаючи на положення частини сьомої статті 277 ЦПК України, за змістом якої у разі, якщо справа підлягає розгляду тільки в порядку спрощеного позовного провадження, норми, які регламентують процедури щодо заявленого клопотання, суд до уваги не бере. Тож важливим є питання про визначення виключної предметної юрисдикції справ спрощеного позовного провадження.

Наголошено, що територіальна юрисдикція (підсудність) визначається в тому ж порядку, який стосується загального позовного провадження. Специфіка інстанційної юрисдикції полягає у визначенні судового органу як суду першої інстанції. Тож спрощені процедури, застосовувані судами апеляційної та касаційної інстанцій, характеризують інші особливості провадження у цих судах.

Обґрунтовано, що в порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка цивільна справа, якщо на неї не поширюється заборона розгляду в такому порядку. Такий підхід законодавця щодо певної свободи суддівського розсуду, на нашу думку, породжує колізію процесуальних норм. Зокрема, за змістом статті 19 ЦПК України спрощене позовне провадження застосовується для розгляду певних категорій справ, визначених законом. Водночас законодавець доповнює цей перелік іншими справами, для яких пріоритетним є швидке вирішення. Видається, що в цьому випадку йдеться про порушення принципу пропорційності в цивільному судочинстві. Іншим проблемним аспектом свободи суддівського розсуду у

визначенні спрощеного провадження є потенційне порушення вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ), згідно з якою розгляд справи має відбутись «упродовж розумного строку». В цьому контексті необхідно зазначити, що норми ЦПК України не містять застережень щодо пріоритетності швидкого розгляду додаткових категорій справ.

Акцентовано увагу на процедурі ухвалення рішення суду у справах, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, – такі рішення постановляють, складають і підписують відповідно до положень ЦПК України без жодних винятків або застережень з огляду на юридичну природу спрощеного позовного провадження.

Наголошено, що вмотивованість судового рішення, яка є обов’язковою вимогою до його змісту, є відмінною від категорії «обґрунтованість» та частково збігається з поняттям «законність судового рішення». Доведено, що частковий збіг понять умотивованості та законності пояснюється регламентацією нормами процесуального права необхідності дотримання вмотивованості рішення. З іншого боку, законодавець розкриває, яке рішення є законним, та окрім інших обставин зазначає, що таке рішення має бути ухвалено судом із дотриманням норм процесуального права.

Поняття вмотивованості рішення суду безпосередньо пов’язано із доказовою діяльністю учасників процесу, що своєю чергою привносить суб’єктивізм, можливі похибки у виборі способу захисту учасниками процесу, і як наслідок, законні інтереси однієї зі сторін у змагальному процесі в суді цивільної юрисдикції не завжди можуть бути захищені належним чином, що не позбавляє суд обов’язку навести у мотивувальній частині рішення складові, передбачені процесуальним законом.

Доведено, що в Україні сформовано судову практику, яка свідчить про можливість відступу від нормативних вимог щодо змісту рішення суду та його (рішення суду) викладення у скороченому вигляді при неочевидній

нормативній регламентації у ЦПК України правових наслідків щодо обсягу складання рішення суду у разі визнання позову відповідачем.

Запропоновано усталену практику складання скороченого рішення суду при неочевидній нормативній регламентації в ЦПК України відступу від загальних правил щодо змісту рішення суду екстраполювати на процесуальні відносини, що виникають при розгляді справи у порядку спрощеного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше, та закінчуються складанням відповідного рішення суду.

В обох випадках такі правові наслідки (складання скороченого рішення суду) обумовлені приписами про безальтернативність дій суду: в першому випадку – задовольнити позов у разі визнання його відповідачем, без необхідності розгляду справи у повному обсязі, в другому – розглянути справу та ухвалити рішення суду за наявними у справі матеріалами.

В обох випадках такі правові наслідки (складання скороченого рішення суду) зумовлені приписами про безальтернативність дій суду: в першому випадку – задовольнити позов у разі визнання його відповідачем, без необхідності розгляду справи в повному обсязі, в другому – розглянути справу та ухвалити рішення суду за наявними у ній матеріалами.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, позовне провадження, спрощене позовне провадження, спрощені провадження, рішення суду, цивільна юрисдикція, підсудність, правосуб'єктність, права та обов'язки, процесуальний статус, Цивільний процесуальний кодекс України, цивільні процесуальні правовідносини.

ANNOTATION

Yeanchintsev O. S. Simplified lawsuit proceedings in the civil justice system of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field – 08 law by specialty – 081 law. – Taras Shevchenko Kyiv National University. – Taras Shevchenko Kyiv National University. – Kyiv, 2023.

The dissertation study is devoted to the analysis of the normative regulation of the procedure of simplified legal proceedings.

The stages of formation and development of simplified civil court proceedings of Ukraine are analyzed and highlighted. The first stage is pre-revolutionary, covering the effect of the Statute of Civil Procedure of 1964. This Statute provided for simplified procedures for the consideration of cases, which in 1912 were replaced by "prompt" proceedings. The second stage - the Soviet period of the development of civil procedural legislation is characterized by the introduction of procedures with shortened terms for consideration of civil cases. The third stage is the period of development of civil procedural legislation of independent Ukraine. At the beginning of the 1990s, procedures for shortened terms of consideration of certain categories of civil cases were in force, and the consideration of all civil cases in courts of first instance by a single judge was introduced. With the adoption of the new Civil Procedure Code of Ukraine on March 18, 2004, which entered into force on September 1, 2005, such a simplified procedure as the issuance of a court order was introduced. The last reform of the procedural legislation, which took place in October 2017, became the basis for the introduction of a new procedural institution - simplified legal proceedings.

Simplified legal proceedings are considered as a type of legal proceedings aimed at fulfilling the tasks and achieving the goal of civil proceedings in relation to civil cases defined by the civil procedural law under special procedures.

The criteria for simplified legal proceedings are proposed: 1) performance of the tasks of the civil judiciary regarding consideration and resolution of civil cases under a special procedural form; 2) achieving the goal of civil proceedings in

shortened procedural terms; 3) consideration of the case in the simplified legal proceedings is the realization of the right and not the obligation of the party; 4) expansion of discretionary powers of the court; 5) limited action of some institutions of civil process, for example, the institution of providing evidence, etc.; 6) limited effect of substantive and instance jurisdiction.

Attention is drawn to the fact that the right to file a claim in a simplified legal proceeding should be considered as a state-guaranteed opportunity to apply to the court for the protection of a violated, unrecognized or disputed right under a simplified procedure. In order to realize the right to consider the case in the simplified legal proceedings, the presence of procedural legal capacity and procedural legal capacity will be important; determination of the appropriate civil jurisdiction and compliance with the procedural form of the claim statement.

It is emphasized that the subject jurisdiction of the simplified legal proceedings is determined not only by the nature of the disputed legal relationship, but also by special provisions in the civil procedural legislation regarding the definition of certain categories of civil cases.

Attention is drawn to the fact that the plaintiff's request for consideration of the case in the order of simplified legal proceedings must be submitted in writing and must relate to the content of all the requirements of the legal statement, and not to a separate part of it. It can be a separate procedural document, and a statement of the content of the request can be reflected in the statement of claim. Attention is drawn to the fact that the procedural form of the court's response to the stated petition is the decision to open proceedings in the case, which determines the time of submission and the content of such a petition.

It is proved that in the simplified legal proceedings, the legislator introduced a limitation of the principle of dispositiveness. The essence of the principle of dispositiveness lies in the fact that the court considers cases no differently than on the basis of a person's appeal submitted in accordance with the Civil Procedure Code of Ukraine and within the limits of the requirements stated by him and on the basis of evidence submitted by the participants in the case or demanded by the court in cases

provided for by law. Taking into account the fact that the party to the case disposes of his rights regarding the subject of the dispute at his own discretion, the consideration of the case by the simplified procedure should be considered as a right of the person, and not as an obligation. Therefore, the resolution of the issue of petitioning for the corresponding simplified procedure for consideration of the case depends on the will of the interested parties. However, the probability of judicial discretion is high, based on the content of the seventh part of Article 277 of the Civil Procedure Code of Ukraine, which determines that if the case is subject to consideration exclusively in the order of simplified legal proceedings and the norms that decide the procedures regarding the stated petition are not taken into account by the court. Therefore, the issue of determining the exclusive subject matter jurisdiction of the cases of simplified legal proceedings is important.

It is emphasized that the territorial jurisdiction (jurisdiction) is determined in the same manner as for general legal proceedings. The specificity of the instance jurisdiction lies in the determination of the judicial body as a court of first instance. Therefore, the simplified procedures used by the courts of appeal and cassation characterize other features of the proceedings in these courts.

It is noted that any civil case can be considered in the simplified legal proceedings, if it is not subject to the prohibition of consideration in such an order. This approach of the legislator regarding a certain freedom of judicial discretion, in our opinion, gives rise to a conflict of procedural norms, namely: from Article 19 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, it follows that simplified legal proceedings are intended for consideration of certain categories of cases defined by law. At the same time, the legislator supplements this list with other cases for which a quick resolution of the case is a priority. It seems that in this case there is a violation of the principle of proportionality in civil proceedings. Another problematic aspect of the freedom of judicial discretion in the determination of simplified proceedings is the potential violation of Article 6 of the ECHR, the norms of which contain requirements that the consideration of the case should take place "within a reasonable period of time". In this context, it should be noted that the norms of the Civil

Procedure Code of Ukraine do not contain instructions on the priority of quick consideration of additional categories of cases, except for those mentioned above.

Attention is focused on the procedure for making a court decision in cases considered in the order of simplified legal proceedings, which are accepted, drawn up and signed in accordance with the norms of the Civil Procedure Code of Ukraine without any exceptions or reservations in view of such simplified proceedings.

It is emphasized that the justification of a court decision is a mandatory condition of a court decision, it is different from the category of "reasonableness" and partially coincides with the concept of "legality of a court decision". It is proved that the partial coincidence of the concepts of motivation and legality is explained by the regulation of procedural law norms of the need to observe the motivation of the decision. On the other hand, the legislator discloses which decision is legal and, among other circumstances, notes that such a decision must be adopted by a court in compliance with the norms of procedural law.

The concept of the motivation of the court decision is directly related to the evidentiary activity of the participants in the process, which, in turn, introduces subjectivity, possible errors in the choice of the method of protection by the participants in the process, and as a result, not always the legitimate interests of one of the parties in an adversarial process in a court of civil jurisdiction may be properly protected, which does not relieve the court of the obligation to specify the components provided for by the procedural law in the motivational part of the decision.

Attention is drawn to the fact that judicial practice has been formed in Ukraine, which indicates the possibility of deviating from the regulatory requirements regarding the content of the court decision and its (court decision) presentation in an abbreviated form in the absence of obvious normative regulation in the Civil Procedure Code of Ukraine of the legal consequences regarding the scope of drafting the court decision upon recognition of the claim defendant

It is proposed that the existing practice of drawing up a shortened court decision in the case of non-obvious normative regulation in the Civil Procedure Code

of Ukraine of deviation from the general rules regarding the content of the court decision, it is permissible to extrapolate to the procedural relations that arise during the consideration of the case in the order of simplified proceedings without notifying the parties based on the materials available in the case, in the absence of a motion of any of the parties on the other and end with the drafting of the corresponding court decision. In both cases, such legal consequences (drafting of a shortened court decision) are determined by the prescriptions on the non-alternative nature of court actions: in the first case, it is to satisfy the claim in the event that the defendant acknowledges the claim without the need to consider the case in full, in the second case, to consider the case and make a court decision based on materials available in the case.

Key words: civil process, civil proceedings, claim proceedings, simplified claim proceedings, simplified proceedings, court decision, civil jurisdiction, jurisdiction, legal personality, rights and obligations, procedural status, Civil Procedure Code, civil procedural legal relations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Єпанчинцев О. С. Поняття та склад суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2018. С. 45–48.
2. Єпанчинцев О. С. Нормативне регулювання спрощених проваджень у цивільному судочинстві України: історичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 59. Т. 1. 2019. С. 150–153.
3. Єпанчинцев О. С., Захарова О. С. Поняття та сутність спрощеного позовного провадження. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2021. С. 17–21.
4. Єпанчинцев О. С. Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. № 49. 2021. С. 106–109.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Єпанчинцев О. С. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин. *Eurasian Academic Research Journal*. № 4 (22). 2018. С. 94–99.
2. Єпанчинцев О. С. Процесуальний порядок розгляду справи у спрощеному позовному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 6. С. 17–23.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Єпанчинцев О. С. Співвідношення позовного та спрощеного позовного проваджень. Цивільне право і процес: витоки, здобутки та перспективи розвитку (м. Київ, 18–19 грудня 2020 року). *Київський регіональний центр Академії правових наук України*. Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 160.

2. Єпанчінцев О. С. Спрощені провадження у цивільному судочинстві: історичний аспект. Міжнародна науково-практична конференція «Процесуальне законодавство: шляхи уніфікації та реформування», присвячена пам'яті професора Павла Заворотька (м. Київ, 06 грудня 2019 року). *Юридична Україна*. № 5. 2020. С. 30–32.

3. Єпанчінцев О. С. Інститут представництва у спрощеному позовному провадженні : тези конференції. *Новели цивільного процесуального законодавства: представництво* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції ; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 25 квітня 2019 року) / за заг. ред. д. ю. н., проф. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2019. 200 с.

4. Єпанчінцев О. С. Правовий статус суду у цивільних процесуальних правовідносинах. *Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17 грудня 2018 року). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : Алерта, 2018. С. 304.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
Розділ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	24
1.1. Становлення, розвиток і методологічна основа спрощеного позовного провадження	24
1.2. Сутність і поняття спрощеного позовного провадження цивільного судочинства	49
1.3. Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні.....	64
Висновки до розділу I.....	84
Розділ II. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ У СПРОЩЕНОМУ ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	89
2.1. Відкриття провадження у справі.....	89
2.2. Процесуальний порядок розгляду справи по суті у спрощеному позовному провадженні	107
2.3. Ускладнення процедури розгляду справи у спрощеному позовному провадженні.....	140
Висновки до розділу II	147
Розділ III. ПРОЦЕСУАЛЬНІ АКТИ СУДУ У СПРОЩЕНОМУ ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	150
3.1. Рішення суду та його зміст у спрощеному позовному провадженні	150
3.2. Ухвали суду у спрощеному позовному провадженні: випадки постановлення та зміст	178
Висновки до розділу III	192
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ	226

ВСТУП

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ (частина перша статті 2 ЦПК України). Створення ефективних механізмів цивільного процесуального регулювання захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів особи є пріоритетним у реформуванні цивільного процесуального законодавства. Спрощення класичної цивільної процесуальної форми має створити умови для ефективного досягнення мети цивільного судочинства у більш короткий проміжок часу та сприяти більшій доступності, справедливості, відкритості, прозорості та меншій витратності процедур захисту прав особи.

Наслідком реформування цивільного процесуального законодавства стало прийняття у 2017 році нової редакції ЦПК України. З'явилися нові процесуальні інститути, нові процедури розгляду і вирішення цивільних справ, у тому числі було виокремлено норми, якими запроваджено механізми розгляду цивільної справи за спрощеною процедурою. Статистичні дані свідчать про затребуваність такої форми захисту у практичній діяльності. Так, у 2019 році на розгляді у місцевих судах перебувало 1 млн 249 тис. позовних заяв, заяв, скарг і клопотань. Кількість справ, розглянутих у порядку цивільного судочинства, становила 955,1 тис., із них із задоволенням позову (заяви, клопотання, скарги) – 694,9 тис. Справи спрощеного позовного провадження становили 161,9 тис. [3]. Аналіз стану здійснення цивільного судочинства у 2020 році демонструє, що за цей рік у судах перебувало 1 млн 213 тис. справ. Із них 898,1 тис. розглянуті у порядку цивільного судочинства. Кількість справ, розглянутих у порядку спрощеного позовного провадження, становила 195 тис. [4]. У 2021 році в судах перебувало 1 млн 478 тис. справ, із задоволенням позову (заяви, клопотання, скарги, подання) та виконанням судових доручень розглянуто 825,3 тис. справ. Кількість справ, розглянутих у порядку спрощеного позовного провадження, становила 275 тис. [5]. Як бачимо, кількість справ, які розглядалися за спрощеною процедурою, щороку зростала,

але, на жаль, немає статистики щодо часових меж розгляду справ у спрощеному позовному провадженні.

Варто зазначити, що спрощені процедури розгляду і вирішення цивільних справ існували і раніше. Науковці-процесуалісти приділяли увагу проблемам оптимізації судових процедур як однієї зі складових підвищення ефективності судочинства. У роботах В. І. Бобрика, С. С. Бичкової, Н. В. Василюк, Ж. В. Васильєвої-Шаламової, Н. Ю. Голубєвої, Р. Ф. Гонгало, О. О. Грабовської, К. В. Гусарова, І. В. Завальнюка, О. С. Захарової, Я. П. Зейкана, О. Ю. Зуба, І. О. Ізарової, О. О. Кармази, В. В. Комарова, С. О. Короєда, Т. М. Кучер, К. А. Лубяної, Ю. Д. Притики, Ю. Ю. Рябченко, А. О. Ткачук, О. С. Ткачука, Г. П. Тимченка, О. З. Хотинської-Нор, О. І. Угриновської, О. В. Циркуненко, А. В. Шабаліна, О. О. Штефан, М. М. Ясинка та інших розглядалися окремі дискусійні проблеми цієї сфери наукового дослідження. Утім, попри внесення змін цивільне процесуальне законодавство не позбавлено окремих недоліків і потребує подальшого доопрацювання та удосконалення. У контексті наведеної проблематики на особливу увагу заслуговують дисертаційні роботи І. В. Завальнюка «Спрощене провадження в адміністративному судочинстві України» (2017 рік) та К. А. Лубяної «Участь адвоката у спрощеному позовному провадженні цивільного судочинства» (2021 рік). Наявність таких досліджень засвідчує науковий інтерес до спрощеного позовного провадження, однак потребують напрацювання підходи до розуміння сутності правової природи спрощеного позовного провадження саме у цивільному судочинстві з урахуванням специфіки його функціонування у різних категоріях справ і на різних стадіях спрощеного провадження. Саме цим зумовлена актуальність теми дисертації та необхідність подальших розробок у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження відповідає положенням Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента

України 24 березня 2021 року № 119/2021 (Національної стратегії у сфері прав людини, схваленій Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015), Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 (Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, схваленій Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016).

Дослідження здійснювалося в межах бюджетної теми «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (№ 16БФ042-01), досліджуваної на юридичному факультеті, а нині в Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 01 січня 2016 року по 31 грудня 2020 року. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 23 жовтня 2018 року (протокол № 4).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації полягає у комплексному науковому дослідженні теоретичних засад спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві України, виявленні проблем і наданні пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Для реалізації зазначеної мети поставлено такі завдання:

- дослідити етапи становлення та розвитку спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві України;
- запропонувати авторське визначення спрощеного позовного провадження цивільного судочинства;
- висвітлити специфіку реалізації права на розгляд справи за процедурою спрощеного позовного провадження цивільного судочинства України;
- виокремити особливості визначення цивільної юрисдикції у справах, які розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження цивільного судочинства;
- з’ясувати структуру спрощеного позовного провадження;

- визначити специфіку відкриття провадження в окремих категоріях цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження;
- з'ясувати специфіку розгляду окремих категорій цивільних справ, які суди вирішують у порядку спрощеного позовного провадження;
- розкрити особливості ухвалення судових рішень у справах спрощеного позовного провадження цивільного судочинства.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку із розглядом і вирішенням справ спрощеного позовного провадження цивільного судочинства України.

Предмет дослідження – спрощене позовне провадження цивільного судочинства України.

Методи дослідження. Досягнення поставленої наукової мети та виконання завдань стало можливим завдяки використанню методологічної основи, яку становить система пов'язаних між собою загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Під час дослідження було застосовано такі методи: 1) загальнонаукові методи дослідження – діалектичний та емпіричний (спостереження та опис) і теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція тощо), а також спеціальні методи дослідження: формально-логічний, порівняльно-правовий, історико-правовий, статистичний та інші.

Діалектичний та емпіричний методи сприяли дослідженню цивільного процесуального законодавства та отриманню нових знань про спрощене позовне провадження цивільного судочинства, здійсненню опису отриманої інформації (усі розділи дисертації); порівняльно-правовий метод дав змогу визначити відносну самостійність спрощеного позовного провадження та виявити суттєві відмінності від загального позовного провадження як категорії цивільного процесуального права України та деяких зарубіжних країн (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); історико-правовий метод сприяв виявленню сутності спрощеного позовного провадження та спрощених процедур у різні періоди розвитку цивільного процесу (підрозділи 1.1, 2.1); завдяки застосуванню формально-логічного методу з'ясовано зміст і сутність норм

чинного цивільного процесуального законодавства, що регулюють спрощене позовне провадження, виявлено недоліки правового регулювання процедури захисту права у спрощеному позовному провадженні та запропоновано шляхи їх удосконалення (розділи 1, 2); системний аналіз сприяв вивченню закономірностей і визначенню структури спрощеного позовного провадження, дав змогу виокремити стабільність цього провадження, структуру процесуальних актів, ухвалюваних судом за результатами розгляду справ спрощеного позовного провадження (розділи 2, 3).

Нормативно-правову основу дослідження становлять: Конституція України та закони України, міжнародні правові акти, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативно-правові та правові акти міністерств, інших центральних органів влади, положення яких стосуються розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження цивільного судочинства України. Емпіричною основою дослідження є статистичні матеріали, довідкові видання та аналітично-довідкові статті; офіційні доповіді органів державної влади, судові справи та рішення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням, спрямованим на формування теоретичних засад процедури розгляду справ у спрощеному позовному провадженні у цивільному судочинстві України, визначення проблем та аргументування шляхів їх вирішення. У результаті дослідження сформульовано нові науково обґрунтовані теоретичні положення та пропозиції, спрямовані на удосконалення чинного національного законодавства, зокрема:

уперше:

– визначено періодизацію становлення та розвитку порядку спрощеного позовного провадження цивільного судочинства: 1) правове регулювання процедури спрощеного провадження на землях України у складі Російської імперії; 2) правове регулювання процедури спрощеного провадження за радянського періоду розвитку цивільного процесуального законодавства;

3) правове регулювання порядку спрощеного позовного провадження за часів незалежної України. Останній етап своєю чергою поділяється на такі періоди становлення і розвитку спрощених процедур: а) 1991–2004 роки; б) 2005–2017 роки і дотепер;

– визначено особливості функціонування процедури скороченого провадження згідно зі Статутом цивільного судочинства 1864 року – всі справи на розсуд суду розглядалися у порядку скороченого провадження за таких умов: 1) сторони погодилися на цю процедуру; 2) у законі немає прямої заборони на розгляд справи за скороченою процедурою; 3) безпосередньо у Статуті зазначено, що такі справи належить розглядати за скороченою процедурою. Цей порядок діяв до 1912 року, надалі його було замінено «пону́дїтельним» виконанням, сутність якого фактично полягала у поєднанні позовного провадження та процедури виконання судових рішень;

– виокремлено та класифіковано характеризуючі ознаки спрощеного позовного провадження: 1) сприяння виконанню завдань і досягненню мети цивільного судочинства у скорочені строки, що своєю чергою покликано сприяти оптимізації цивільного судочинства; 2) спрощена процесуальна форма, яка має прояв через специфіку процедури розгляду справ і особливості дії засади змагальності, покликана активізувати процесуальну діяльність учасників справи у документарній (письмовій формі); 3) розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є реалізацією права, а не обов'язку сторони; 4) обмеження дискреційних повноважень суду на застосування спрощених процедур розгляду справи, навіть якщо з огляду на предмет спору справа належить до однієї із категорій, визначених частинами першою, другою та третьою статті 274 ЦПК України; 5) обмежена дія деяких інститутів цивільного процесу, наприклад, інституту забезпечення доказів тощо;

– запропоновано практику складання і проголошення скороченого рішення суду застосовувати у справах, розглянутих у порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами. Такі правові наслідки (складання скороченого рішення суду)

зумовлені приписами про безальтернативність дій суду: по-перше, розглянути справу та ухвалити рішення суду за наявними у справі матеріалами, по-друге, задовольнити позов у разі його визнання відповідачем;

удосконалено:

– поняття та сутність спрощеного позовного провадження, яке визначається як різновид позовного провадження, спрямований на виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства щодо ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави в окремих категоріях цивільних справ у скорочені строки за особливою процедурою розгляду і вирішення справи;

– механізм реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні, сутність якого полягає у гарантуванні державою можливості звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави за спрощеною процедурою у формі, встановленій цивільним процесуальним законодавством, за наявності: 1) процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності; 2) предметної, суб'єктної, інстанційної та територіальної юрисдикції; 3) із дотриманням належної процесуальної форми позовної заяви;

– підходи до визначення інстанційної юрисдикції, згідно з якими судом першої інстанції у справах, що розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження, завжди будуть місцеві загальні суди. Суди апеляційної та касаційної інстанцій виключно виконують функції перегляду справи та у передбачених законом випадках – касаційного перегляду судового рішення стосовно визначених цивільним процесуальним законодавством категорій цивільних справ;

дістали подальшого розвитку:

– положення про визначення предметної юрисдикції стосовно справ, які підлягають розгляду у порядку спрощеного позовного провадження, щодо яких

одним із пріоритетів є швидке вирішення справи. Такий підхід породжує колізію процесуальних норм із положеннями статті 6 ЄКПЛ, за змістом якої розгляд справи має відбутись «упродовж розумного строку»;

– теоретичні положення про те, що порядок спрощеного позовного провадження утворений сукупністю стадій, які здійснюються послідовно, із дотриманням цивільної процесуальної форми та строків. Спрощене позовне провадження складається із трьох обов'язкових стадій: 1) відкриття провадження у справі, 2) розгляд справи у письмовому провадженні або розгляд справи по суті з викликом сторін; 3) ухвалення рішення у справі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони впроваджені та можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальших теоретичних досліджень проблематики розгляду та вирішення справ у порядку спрощеного позовного провадження цивільного судочинства України;

– правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства, норми якого прямо чи опосередковано врегульовують питання процедури розгляду і вирішення справ у спрощеному позовному провадженні цивільного судочинства України;

– правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності та оптимізації процедури розгляду та вирішення справ у спрощеному позовному провадженні цивільного судочинства України;

– навчальному процесі – матеріали дослідження можуть бути використані для викладання навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Актуальні проблеми цивільного процесу України», «Позовне провадження у цивільному процесі України», а також при підготовці методичних матеріалів, підручників, навчальних посібників за цими напрямками.

Апробація результатів дослідження. Підсумки розробки проблеми загалом, окремих її аспектів, одержаних у процесі дослідження, узагальнення й висновки були оприлюднені на науково-практичних конференціях і круглих столах, зокрема Міжнародній науково-практичній конференції «Цивільне право

і процес: витоки, здобутки та перспективи розвитку» (м. Київ, 18–19 грудня 2020 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Процесуальне законодавство: шляхи уніфікації та реформування», присвяченій пам'яті професора Павла Заворотька (м. Київ, 06 грудня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Новели цивільного процесуального законодавства: представництво», присвяченій 150-ій річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 25 квітня 2019 року).

Публікації. Основні положення дослідження висвітлено у дев'яти наукових працях, зокрема шести наукових статтях (чотири з них – у фахових виданнях України, дві – у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичних наук), а також трьох тезах доповідей і наукових повідомленнях, опублікованих за результатами проведення науково-практичних конференцій та круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, у тому числі 197 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається із 214 найменувань.

Розділ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Становлення, розвиток і методологічна основа спрощеного позовного провадження

У жовтні 2017 року завершилося чергове реформування цивільного процесуального законодавства, за результатами якого було запроваджено багато новацій. Згідно із Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII ЦПК України викладено у новій редакції. Запроваджено було і нові процедури, а також створено інститут спрощеного позовного провадження [138]. Цим нововведенням передували концептуальні зміни щодо ролі й місця суду у здійсненні судочинства на конституційному рівні. Зокрема, у Конституції України закріплено, що «судді, здійснюючи правосуддя, є незалежними та керуються верховенством права» [1, с. 5]. Ю. Д. Притика акцентував важливість запровадження загального та спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві та наголосив, що це є свідченням наближення України до європейських стандартів правосуддя [135, с. 53].

Зауважимо, що у науці цивільного процесу вчені-процесуалісти приділяли увагу проблемам, пов'язаним із процедурами спрощеного судового розгляду. Так, В. І. Бобрик, С. В. Васильєв, М. В. Вербіцька, В. В. Комаров, С. О. Короєд, Д. Д. Луспеник, Ю. В. Навроцька, О. Ю. Зуб, І. О. Ізарова, В. В. Проценко, О. С. Ткачук, О. І. Угриновська, С. Я. Фурса, О. О. Штефан та інші розглядали їх у своїх працях, але глибокого, системного аналізу спрощеного позовного провадження ще не здійснювали. Наразі науковий аналіз інституту спрощеного позовного провадження активізувався, дослідження відповідних процедур набуло особливого значення і зумовило неабиякий науковий інтерес, позаяк є важливим для розуміння сутності зазначеного інституту і має вплив як на судову практику, так і на розвиток науки цивільного

процесу, а також на удосконалення цивільного процесуального законодавства в цілому.

Звертає на себе увагу та обставина, що у науковій юридичній літературі наведено чимало визначень таких понять як «спрощене провадження», «спрощені судові процедури», «спрощене позовне провадження», «прискорене провадження». Зауважимо проте, що серед науковців і практиків немає єдності щодо визначення цих понять, їх структурних елементів і правової сутності, майже не досліджувалися питання, як саме спрощені судові процедури співвідносяться із процедурами спрощеного позовного провадження.

З огляду на зазначене вважаємо за потрібне здійснити науковий аналіз основних нормативних актів, якими регулювалися раніше та регулюються сьогодні такі процедури. Не претендуючи на глибокий історичний екскурс, проаналізуємо більш докладно Статут цивільного судочинства 1864 року, Цивільний процесуальний кодекс УСРР 1924 року (далі – ЦПК УСРР 1924 року), Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1963 року (далі – ЦПК УРСР 1963 року) та ЦПК України 2004 року, в тому числі й у редакції 2017 року.

Варто наголосити, що всім цим нормативним актам властиві певні особливості у регулюванні деяких скорочених проваджень за різних умов і підстав [65].

Також необхідно брати до уваги і факт, що землі України зазнали впливу різних правових систем. Правове регулювання процедури спрощеного провадження на землях України у складі Російської імперії та Австро-Угорської монархії характеризується тим, що процесуальне законодавство перебувало у стані кодифікації та подальшого реформування зазначеної процедури. У Російській імперії це здійснювалося через прийняття Статуту цивільного судочинства 1864 року та подальших змін у 1912 році. На землях Австро-Угорської монархії до кінця XVIII століття панувала певна єдність правових норм стосовно судового процесу. Проте були й особливості в окремих землях Австрії. Одночасно там також тривали активні кодифікаційні роботи,

результатом яких стало затвердження Загального судового порядку, згідно з яким австрійське цивільно-процесуальне право стало правом закону. У 1790–1792 роках було внесено зміни та доповнення до законодавства про судовий порядок, які почали діяти у Західній Галичині із грудня 1796 року, а у Східній Галичині та на Буковині з 1807 року [13, с. 719]. Відповідно до Статуту цивільного судочинства 1895 року, чинного наприкінці XIX – на початку XX століття, діяли правила щодо «платіжного наказу» (статті 548–554) і провадження за вексельними позовами (статті 555–559). Так, за позовом про присудження грошей або інших речей, визначених родовими ознаками та якістю, позивач міг просити суд про направлення відповідачеві платіжного наказу. При цьому позовні вимоги мали бути підтверджені належними документами [92, с. 23].

Статут цивільного судочинства 1864 року у книзі II «Порядок провадження у загальних судах», розділі I (статті 202–1281), що регулював провадження в Окружних судах, містив дві глави, які регламентували скорочене судочинство та спрощене судочинство (глава VII та глава VIII відповідно) [180, с. 224–232]. У статті 348 Статуту зазначалося, що всі справи можуть розглядатися у порядку скороченого провадження за таких умов: 1) сторони погодилися на цю процедуру; 2) у законі немає прямої заборони на розгляд справи за скороченою процедурою; 3) безпосередньо у Статуті зазначено, що такі справи належить розглядати за скороченою процедурою. Як свого часу зазначав В. Гордон, скорочене провадження застосовувалося задля прискорення та полегшення розгляду справи. Такий порядок визначався на розсуд суду за наявності умов для застосування відповідної процедури [180, с. 224]. Про згоду сторін на скорочене провадження мало бути зазначено в їх заявах (позовній заяві від позивача та у відзиві на позов від відповідача). Щодо дотримання решти двох умов, які стосувалися предмета спору, суд саме аналізував наявність вказівок або заборон у Статуті та залежно від цього приймав рішення щодо процедури розгляду справи. У статті 349 Статуту було наведено вказівки, які саме категорії справ належить розглядати за скороченою

процедурою. Це, наприклад, позови про взяття у борг товарів і припасів; про найми будинків, квартир та інших приміщень; про найми слуг і всі справи, пов'язані з різного роду працівниками; за позовами про зберігання коштів та іншого майна; за вимогами про виконання договорів і зобов'язань; позови про відшкодування шкоди при самоправному заволодінні майном, коли немає вимоги про оспорювання права власності на нерухоме майно; спори, які виникають при виконанні рішень; спори про привілеї; позови про стягнення сум потерпілими працівниками та їх сім'ями. Про неможливість розгляду справи за процедурою спрощеного провадження мало бути пряме застереження, як от, наприклад, стосовно справ «казенного управління». У статті 1289 Статуту було зазначено, що такі справи не підлягали «провадженню скороченим порядком» [180, с. 659]. Беручи до уваги положення Статуту, І. Є. Енгельман зазначав, що за такою ж процедурою могли розглядатися справи за позовами про винагороду, шкоду і збитки проти посадових осіб та суддів [57, с. 511].

Особливість цього провадження полягала у тому, що суд призначав розгляд справи з урахуванням проміжку часу між врученням повістки і судовим засіданням – такий проміжок мав становити від семи днів до одного місяця (стаття 350 Статуту). Однак відповідно до статті 351 Статуту справи, які потребували негайного вирішення, призначали до розгляду і раніше зазначеного у статті 350 строку. Крім того, позивач, звертаючись до суду, уже був зобов'язаний подати всі наявні у нього документи. Відповідач своєю чергою мав подати необхідні документи, якими він спростовував пред'явлені до нього вимоги, подаючи заперечення проти позову. Сторони були наділені повноваженням на відкладення розгляду справи. Відповідач подавав таке клопотання у разі якщо з поважних причин не встиг надати документи на обґрунтування заперечень, а позивач – у разі необхідності подання нових документів на заперечення відповідача. Всі наступні відкладення допускалися винятково за погодженням сторін (статті 353–357 Статуту). Далі за процедурою сторони викладали в усній формі свої вимоги і заперечення. При цьому

обов'язком суду було примирення сторін, а якщо сторони не могли дійти згоди, суд пропонував їм подати письмові пояснення в порядку, передбаченому для звичайного підготовчого провадження (статті 317–320 Статуту).

Отже, характерним для скороченого провадження був розгляд справ у прискореному порядку, без затримки або у короткий проміжок часу.

Цікавим є коментар В. Л. Ісаченка щодо процедури скороченого судочинства. Науковець, зокрема, наголошував, що у скороченому провадженні або зовсім не було обміну змагальними документами, або він був можливим лише тоді, коли суд визнавав це за необхідне. Скорочення строків відбувалося завдяки тому, що відповідача звільняли від обов'язку подати письмове спростування позову і, як наслідок, зібрати докази [55, с. 882]. Тобто згідно зі Статутом скорочувалися строки, встановлені для сторін у звичайному провадженні.

Ми вже звертали увагу, що відповідно до статті 348 Статуту всі справи могли бути розглянуті у скороченому провадженні. Для цього була потрібна згода сторін і дозвіл суду, а також відсутність безпосередньої заборони на те в законі. В. Л. Ісаченко звертає увагу на те, в якій формі могла бути втілена згода сторін. По-перше, згоду на розгляд справи у скороченому провадженні можна було висловити у спільному зверненні до суду; по-друге, позивач мав право самостійно звернутися із клопотанням про розгляд його позову у скороченому порядку. В цьому випадку достатньо було, щоб відповідач не заперечував щодо такого порядку розгляду справи. По-третє, науковець пропонував убачати згоду на скорочений порядок і в мовчанні обох сторін стосовно процедури розгляду справи, якщо головуєчий у справі призначив саме такий порядок, а сторони не висловили заперечень [55, с. 885].

Стосовно того, за яких умов і за якою процедурою суд надавав дозвіл на розгляд справи у скороченому провадженні, тут, як зазначав В. Л. Ісаченко, на практиці виникали певні труднощі. Наприклад, позивач звертався з клопотанням про розгляд справи у скороченому провадженні, суд мав негайно вирішити це клопотання, і в разі його задоволення могла виникнути ситуація,

коли суду вдруге доводилося розглядати це питання за умови заперечення відповідача проти скороченого провадження. Тож фактично головуючий двічі розглядав одне й те саме питання, а рішення були кардинально протилежними. Виникали й інші ситуації, які значною мірою ускладнювали практику застосування цих законодавчих положень. Наприклад, із позову не вбачалося особливої складності справи, суд надавав дозвіл на розгляд справи у скороченому провадженні, але із пояснень відповідача, який не заперечував проти скороченого провадження, ставало очевидним, що справа складна і розглядати її у скороченому порядку неможливо і недоречно.

Діяв й інший вид провадження, регламентований главою VIII цього ж розділу «Про спрощений порядок судочинства», якою Статут було доповнено у 1891 році. У статтях 365-1 та 365-2 визначалися категорії справ, які належало розглядати за цими правилами, а також ті, що, навпаки, не підлягали розгляду у спрощеному порядку. Так, відповідно до статті 365-1 Статуту у спрощеному порядку розглядалися справи за позовами про стягнення суми за векселями, закладними, позиками та всіма іншими письмовими зобов'язаннями, а також справи про виселення у зв'язку зі спливом строку найму.

Т. М. Яблочков так характеризував цей вид провадження: 1) справи розглядалися одноособово; 2) підсудність визначалася за місцем проживання відповідача; 3) скорочені процесуальні строки; 4) позивач, звертаючись до суду, подавав оригінали всіх документів, а відповідач мав зробити це до дня розгляду справи; 5) подання зустрічного позову, вступ у справу третіх осіб, слухання висновку прокурора не допускалися; 6) звичайне оскарження рішення у справі не допускалося. Натомість сторони упродовж одного місяця мали право просити суд слухати справу звичайним порядком [211, с. 512].

Спрощений порядок розгляду цивільних справ проіснував до 1912 року. Як зазначав Є. В. Васьковський, мета спростити і прискорити провадження у справі не виправдала себе. На практиці більш доцільним і зручним виявилось «понуздительне» виконання [21, с. 424]. Саме тому спрощене провадження було

скасовано. Сутність «понудительного» виконання фактично полягала у поєднанні позовного провадження і процедури виконання судових рішень.

Із жовтня 1924 року набув чинності ЦПК УСРР 1924 року [202, с. 4]. Зауважимо, що в цьому Кодексі нічого не зазначено про провадження, які мали б назву «спрощені». Водночас примітним є те, що в частині третій Кодексу «Особливі переведення» визначено специфіку провадження у деяких категоріях справ. Більшість із тих категорій справ сьогодні розглядаються за правилами окремого провадження, але є і так звані «про видання судових наказів», тобто ті, які сьогодні розглядаються за спрощеними процедурами.

Водночас згідно зі статтею 210 ЦПК УСРР 1924 року у деяких категоріях цивільних справ було передбачено можливість видачі судового наказу. Судові накази застосовувалися до вимог про стягнення грошей або вимог про передачу чи повернення майна, заснованих на:

- 1) опротестованих векселях;
- 2) актах, для яких встановлено обов'язковий нотаріальний порядок посвідчення за умови його дотримання;
- 3) мирових угодах, прийнятих судом і внесених до судового протоколу;
- 4) угодах щодо розміру утримання дітей та другого із подружжя;
- 5) розрахункових книжках на заробітну плату;
- 6) за зобов'язаннями, що встановлюють протермінування боржниками або їх поручителями позик, отриманих від споживчих товариств;
- 7) документах, що встановлюють протермінування обумовлених платежів за індивідуальним товарним кредитом;
- 8) за селянськими зобов'язаннями при купівлі сільгосптехніки на виплат;
- 9) у деяких випадках про виселення робітника із орендованого у наймача приміщення;
- 10) за зобов'язаннями про сплату страхової премії за державним обов'язковим неокладним страхуванням.

Видача судового наказу допускалася щодо безспірних вимог. Такі справи суддя розглядав одноособово, без виклику відповідача та незалежно від розміру відповідної вимоги. Судовий наказ мав силу виконавчого листа. Тож у теорії цивільного процесу упродовж тривалого часу панувала думка, що однією з ознак наказного провадження є безспірність вимоги. Утім, були й інші підходи, наприклад, О. О. Штефан вважала, що у наказному провадженні, з одного боку, має місце спір про право в його особливій формі, а з іншого – наказне провадження є безспірним [206, с. 46]. Це питання, на нашу думку, потребує подальшого доопрацювання, оскільки отримало нове врегулювання на нормативному рівні. Після реформування процесуального законодавства у 2017 році, з одного боку, зникли застереження про визначення юрисдикції справи залежно від наявності спору про право, з іншого боку, законодавець запроваджує нове право для заявника – обрати шлях захисту у наказному чи спрощеному позовному провадженні на власний вибір (стаття 161) [192]. Утім, залишається обов'язок суду відмовити у видачі судового наказу, якщо заявлено вимогу, яка не відповідає частині першій статті 161 ЦПК України.

Отже, за старої конструкції норми статті 100 ЦПК України за наявності спору про право заборонялося застосовувати наказне провадження. Суд зобов'язаний був відмовити вже у прийнятті заяви про видачу судового наказу, якщо із заяви і поданих документів убачався спір про право (пункт 2 частини першої статті 100 ЦПК України) [192]. Стосовно саме цих положень цивільного процесуального законодавства науковці звертали увагу, що безспірний характер вимог є занадто суб'єктивним задля визнання його таким, тому визначати вичерпний перелік справ, у яких можливе застосування наказного провадження, недоцільно. Суд має встановлювати безспірність вимог у кожному окремому випадку [72, с. 33]. Однак, як бачимо, критерій «безспірності вимоги» нівельовано, і про це ми ще будемо говорити, досліджуючи питання процедури спрощеного позовного провадження.

Характеризуючи наказне провадження, урегульоване ЦПК УСРР 1924 року, С. Я. Фурса зазначала, що судовий наказ не був тоді окремим

процесуальним документом, народний суддя видавав його шляхом напису на самому оригіналі документа, і такий наказ підлягав негайному виконанню [186, с. 89].

ЦПК УСРР 1924 року (стаття 211) також передбачав випадки прямої заборони видання наказу. Зокрема, коли вимогу подано до державної установи або державного підприємства; пропущено строки вимоги (від дня стягнення минуло більше двох місяців); для встановлення прав заявника потрібні додаткові докази; відповідальність боржника не впливає із самого тексту поданих до суду документів або із тексту документа впливає, що відповідальність боржника поставлено під умову, яку перед тим належить довести. Перелік цих випадків був вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягав. Документи на видачу наказу подавалися до суду в оригіналі з обов'язковою сплатою належних судових податків і зборів. Оригінали документів із судовим наказом повертали стягувачеві, а копії залишали у справах народного суду.

Крім того, ЦПК УСРР 1924 року не містив застережень стосовно того, чи мала особа право оскаржити відмову видати судовий наказ. Що ж стосується самого судового наказу, то боржник мав право оскаржити його як у загальному касаційному порядку, так і шляхом звернення безпосередньо до суду протягом семи днів із дня отримання повідомлення про виконання. Для цього боржник мав звернутися із заявою про скасування наказу і розгляд справи у загальному позовному порядку (стаття 219) [202]. Таке звернення подавалося у порядку, передбаченому для подання позовних заяв. За змістом положень Кодексу таке звернення не зупиняло виконання судового наказу, але від суду залежало, чи зупинить він виконання у порядку забезпечення позову.

В. О. Краснокутський, досліджуючи свого часу це питання, акцентував, що судові накази застосовуються до стягнень грошових коштів, наприклад, щодо домовленостей про розмір утримання дітей та подружжя, або про стягнення заробітної плати за розрахунковими книжками [78, с. 129]. Науковець звертав увагу, що метою видачі судового наказу було встановлення

контролю за виконанням актів, які вже були публічно посвідчені та визнані. Автор також називав підстави, за яких судові накази не видавалися: 1) коли вимога адресована державному підприємству чи організації; 2) якщо з моменту настання строку вимоги пройшло більше шести місяців; 3) якщо для підтвердження вимоги потрібні додаткові докази; 4) якщо у самому тексті документа вимога поставлена під умовою.

Як зазначав В. О. Краснокутський, заявник мав подати до суду оригінали документів і документи про сплату судового мита. На нашу думку, важливим є те, що заявник сплачував таке мито у розмірі однієї чверті ставки судового мита від ціни позову, якби справа розглядалася у загальному позовному провадженні. Підсудність справи визначалася за місцезнаходженням майна або за місцем проживання боржника [78, с. 130].

Подальший розвиток цивільного процесуального законодавства позначився прийняттям нового Цивільного процесуального кодексу УСРР, який набрав чинності із 01 грудня 1929 року [50]. Зауважимо, що основні положення ЦПК УСРР 1924 року залишилися незмінними. Зміни відбулися в частині упорядкування засад цивільного судочинства, зокрема було закріплено положення про здійснення судочинства українською мовою (стаття 11). Утім, спрощених процедур стосовно позовного провадження передбачено не було. Натомість суттєвих змін зазнали процедури, які стосувалися виконання судових рішень [199, с. 99].

У ЦПК УРСР 1963 року спрощеного провадження щодо окремих категорій справ передбачено не було. Першим кроком на шляху спрощення процедур розгляду цивільних справ можна вважати зміни у законодавстві, які стосувалися справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 01 березня 1985 року «Про деякі зміни порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей», затвердженим Законом УРСР від 27 березня 1985 року № 30-XI, у разі відсутності спору між батьками про утримання дитини судді були наділені повноваженнями одноособово видавати постанови про стягнення аліментів [140].

Із набуттям Україною незалежності цивільне процесуальне законодавство потребувало докорінних змін. В. В. Комаров, згадуючи про етапи реформування, звертає увагу, що ідеї запровадження спрощеного провадження пропонували ще у 1995 році [74, с. 359]. Чому законодавець зволікав із такими новаціями, складно зрозуміти. Висловимо припущення, що приблизно у цей час (1992 рік) спрощення процедури фактично відбулося завдяки тому, що судді почали розглядати справи одноособово, за деякими винятками. Крім того, для деяких категорії справ діяв скорочений процесуальний строк розгляду, наприклад, для справ про стягнення аліментів – 10 днів (статті 124-1, 148 ЦПК України) [195, с. 174].

18 березня 2004 року був прийнятий новий ЦПК України, який набрав чинності із 01 вересня 2005 року. Згідно із цим Кодексом було запроваджено спрощену процедуру видачі судового наказу [195, с. 38–41].

Як ми вже зазначали, остання реформа процесуального законодавства відбулась у жовтні 2017 року. Саме ці зміни стали фундаментом, основою для запровадження нового процесуального інституту – спрощеного позовного провадження [58, с. 153].

Характеризуючи зміни у ЦПК України, варто звернути увагу, що їх спрямованість стосується підвищення ефективності захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. І йдеться не тільки про удосконалення основ здійснення цивільного судочинства, але й про запровадження нових процедур. Таких процедур, які в умовах надмірної завантаженості суддів давали би змогу оптимізувати, спростити, прискорити процедуру розгляду і вирішення судових справ. Своєю чергою це сприятиме ухваленню законних та обґрунтованих рішень у найкоротші строки, що і буде запорукою виконання завдань цивільного судочинства, доступності правосуддя та реалізації його мети – ефективного захисту прав. Отже, одним із векторів реформування цивільного процесуального законодавства стало запровадження спрощеного позовного провадження. У цьому провадженні можуть

розглядатися не всі категорії справ, а тільки ті, стосовно яких про це прямо зазначено у ЦПК України. Як ми вже акцентували, провадження у таких справах має здійснюватися у найкоротші строки та із мінімальними судовими витратами.

Свого часу, досліджуючи питання об'єднання та роз'єднання позовних вимог в одному провадженні, С. Я. Фурса зауважувала, що спрощення порядку розгляду справ досить часто буває штучним і не зовсім обґрунтованим, а також наголошувала, що спрощення може стосуватись усіх форм процесу, в тому числі й позовного провадження [187, с. 89].

Висвітлюючи питання спрощеного позовного провадження, О. Ю. Зуб зазначає, що спрощене провадження в цивільному процесі необхідно розуміти як специфічну, додаткову форму розгляду й вирішення цивільних справ, яка ґрунтується на добровільному підході щодо його застосування, характеризується усіченим складом процесуальних правил порівняно із загальним порядком розгляду цивільних справ і закінчується постановленням судового рішення особливої форми [52, с. 65].

А. С. Колос, досліджуючи теоретичні питання спрощеного провадження, вважає за потрібне розмежовувати поняття «прискорене провадження» та «спрощене позовне провадження». Посилаючись на рекомендації Ради Європи, вчена пише, що прискорене провадження має на меті здійснення правосуддя у розумні строки зі збереженням якості рішень, тобто прискорені провадження спрямовані на більшу відповідність потребам осіб, які звертаються до суду, а спрощені або примирні процедури розраховані на розгляд простих або безспірних справ [72, с. 33]. Далі А. С. Колос робить висновок, що прискорене судове провадження – це особливий вид позовного провадження, що полягає у розгляді невідкладних і нагальних справ, які пов'язані не з якісною зміною процесуальної форми, а лише з реалізацією її в більш стислі строки [72, с. 33].

Підсумовуючи викладене, ми дійшли висновку, що дослідження процедури спрощеного провадження доцільно здійснювати в історичній ретроспективі за такими етапами: 1) правове регулювання процедури

спрощеного провадження на землях України у складі Російської імперії та Австро-Угорської монархії; 2) правове регулювання процедури спрощеного провадження за радянського періоду розвитку цивільного процесуального законодавства; 3) правове регулювання процедури спрощеного провадження за незалежної України. Останній етап своєю чергою поділяється на такі часові періоди становлення і розвитку спрощених процедур: 1) 1991–2004 роки; 2) 2005–2017 роки і дотепер [58, с. 152].

Висвітлюючи методи наукового дослідження проблем спрощеного позовного провадження, варто зауважити, що методологія пізнавального процесу є одним із найскладніших питань в юридичній науці. Як зазначає А. Машков, пояснюється це тим, що методологічні основи наукових досліджень складаються із багатьох чинників, де тісно переплетені ідеологічні, гносеологічні та онтологічні складові пізнавального процесу. У своєму науковому дослідженні він акцентує, що Ф. Бекон порівнював метод із ліхтарем, який освітлює дорогу вченому. Науковець зазначає, що навіть кульгавий, ідучи по дорозі з ліхтарем, випередить того, хто біжить потемки бездоріжжям [87, с. 135]. Складно не погодитися із висновками, які наводить автор, стосовно того, що плідність наукового пошуку, ступінь і глибина пізнання реальної дійсності багато в чому залежать від методів, якими послуговуються дослідники [87, с. 136]. Так, особливості нашого дослідження спрощеного позовного провадження, завдань, поставлених для розкриття предмета та об'єкта дослідження, зумовили формування його методології.

Філософські енциклопедичні джерела засвідчують, що термін «метод», який у перекладі з грецької означає «шлях дослідження», сучасні дослідники тлумачать як спосіб (підхід) пізнання явищ суспільного життя. За допомогою пізнання з'ясовується певна мета та вирішуються відповідні завдання [183, с. 558].

Отже, питання про поняття методу, їх сукупність, яка застосовується для дослідження того чи іншого питання, завжди цікавили науковців. Свого часу Р. Декарт сутність методу розкривав як точні і прості правила, неухильне

дотримання яких запобігає сприйняттю помилкового за істинне [40, с. 89]. І. Кант вважав, що метод дає засіб, завдяки якому можна досягти висоти пізнання [68, с. 526]. Є. В. Васьковський наголошував, що методологія поділяє прийоми дослідження на правильні і доцільні та відмежовує їх від хибних [22, с. 42]. Ще за радянських часів науковці розглядали метод як сукупність дій, прийомів, операцій і засобів досягнення мети, теоретичного і практичного дослідження дійсності для отримання, обґрунтування та застосування наукових знань [98, с. 198]. У науці виокремлюють такі групи методів: а) загальні принципи пізнання (визначають систему передумов і орієнтирів пізнавальної діяльності); б) загальнонаукові принципи і форми дослідження; в) конкретно-наукові способи дослідження; г) методика і техніка дослідження [179, с. 28]. Є більш спрощені підходи, згідно з якими визначають дві групи методів: 1) загальнонаукові та 2) спеціальні [209, с. 65–68].

Варто акцентувати, що немає якогось одного універсального методу пізнання. Кожна галузь, кожний предмет дослідження потребує свого індивідуального підходу, і проблема полягає у тому, щоб відшукати сукупність таких методів, які доповнюватимуть один одного, дадуть змогу розкрити предмет нашого дослідження найбільш повно, прослідкувати становлення інституту спрощеного провадження, його існування на різних етапах розвитку цивільного процесу; дадуть можливість з'ясувати процесуальний статус суб'єктів цивільних процесуальних відносин, процесуальну форму провадження та виокремити процесуальні наслідки за результатами розгляду цивільної справи у цьому провадженні.

Слово «методологія», як і слово «метод», так само має грецьке коріння і у перекладі з грецької означає «вчення про методи пізнання», тобто це сукупність методів, прийомів, підходів, які використовуються для дослідження різноманітних об'єктів дійсності [183, с. 559]. Науковці В. Шейко та Н. Кушнарєнко наголошують, що методологія – це наука про правила мислення, яка забезпечує концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, що забезпечують отримання максимально точної і

систематизованої інформації про процеси та явища [203, с. 56]. У теорії права загальноприйнятим є розуміння того, що сутність методології правового регулювання полягає у впорядкуванні певної сфери суспільних відносин за допомогою використання комплексу юридичних засобів [45, с. 100].

Г. С. Цехмістрова, розкриваючи основи наукових досліджень, зауважувала, що сутність терміна «методологія» можна розкривати залежно від контексту дослідження. Наприклад, як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються у певній науці. Або, як зазначає науковиця, як вчення про методи пізнання і перетворення дійсності [190, с. 89].

Отже, можна погодитися з авторами підручника з філософії права, що специфіка юридичної методології полягатиме в тому, що вона охоплюватиме цілу низку принципів, підходів, способів (методів) наукового дослідження і, крім цього, вчення про їх використання для дослідження правової дійсності [182, с. 26].

Можемо зробити висновок, що більшість науковців під методологією розуміють сукупність методів, способів, прийомів пізнання правової дійсності. У цьому сенсі значний науковий інтерес становить розуміння сутності методології для дослідження спрощеного провадження не тільки у цивільному судочинстві, але й для проведення паралелей з аналогічними дослідженнями в адміністративному чи господарському судочинстві. Так, науковець І. В. Завальнюк, досліджуючи питання методів і сутності методології наукових досліджень в адміністративному судочинстві, акцентує, що це сприяє підсумовуванню логічних висновків, становить сукупність прийомів, способів і підходів аналізу сутнісних характеристик, процесів організації, структурування та здійснення письмового, скороченого та електронного (як модель) проваджень із метою формування достовірних даних про сучасне розуміння спрощеного провадження в адміністративному судочинстві. І. В. Завальнюк стверджує, що наведене сприятиме з'ясуванню тенденцій розвитку інституту спрощених проваджень на засадах об'єктивності, конструктивної критики, наукової коректності, відтворюваності, системності, плюралізму, діалектики,

поєднання теорії і практики [42, с. 29]. Ми повністю погоджуємося з науковцем в тому, що методи наукового дослідження забезпечують якісне вирішення теоретичних і практичних проблем.

Отже, ще раз зауважимо, що об'єкт і предмет наукового дослідження впливатимуть на вибір того чи іншого метода дослідження у конкретному випадку, зокрема для дослідження спрощеного позовного провадження цивільного судочинства. У науці виокремлюють загальнофілософські (або загальнонаукові) способи пізнання та спеціально-юридичні засоби дослідження. У числі загальнонаукових методів наукового пізнання визначають такі: діалектичний метод, метод системного аналізу.

Одним із найважливіших методів, що належить до групи загальнонаукових і є найбільш затребуваним методом наукового пізнання, є діалектичний метод. Цінність діалектики полягає у тому, що розуміння явищ правової реальності можливе за умови врахування підходів об'єктивної діалектики як предмета світогляду і суб'єктивної діалектики як методу формування такого світогляду. Правові явища мають розглядатися у зв'язку як між собою, так й із суспільним життям. Кожне із них вивчають у динаміці на основі законів діалектики (закону про перехід кількісних змін у якісні; закону єдності й боротьби протилежностей; закону заперечення). Засоби пізнання тісно пов'язані із цими законами. Найактивніше застосування у процесі наукового пізнання мають такі діалектичні категорії як причина й наслідки, зміст і форма, сутність і явище, загальне й одиничне; конкретне й абстрактне; необхідність і випадковість та інші [7, с. 25].

Діалектичний метод наукового пізнання цікавитиме нас із точки зору виявлення як загальних, так і окремих властивостей спрощеного позовного провадження, формулювання його визначення, адже діалектика дає змогу правильно поставити проблему та віднайти шляхи її вирішення [69, с. 63].

Наведений підхід надає можливість розглядати загальні закономірності розвитку спрощеного позовного провадження цивільного судочинства через призму таких загальнонаукових методів як аналіз, синтез, дедукція, індукція. У

загальній філософії під аналізом розуміють такий метод наукового дослідження, сутність якого полягає у реальному або абстрактному розкладі цілого складного явища на більш прості складові [56, с. 160]. У науковій літературі цей метод ще називають системним аналізом, сутність якого полягає у послідовності дій з установаження структурних зв'язків між елементами досліджуваної системи. Наприклад, процедура прийняття рішення складатиметься із такої сукупності елементів і зв'язків між цими елементами: визначення проблемної ситуації; з'ясування мети; встановлення критеріїв досягнення мети; пошук допустимого варіанту вирішення; підготовка рішення до реалізації; затвердження рішення; керування ходом реалізації рішення; перевірка ефективності рішення [30, с. 458–459].

Навпаки, синтез означає поєднання спрощених компонентів у більш складне явище. Зазвичай ці категорії застосовують разом [11, с. 25]. Якщо аналіз забезпечуватиме виокремлення властивостей досліджуваного об'єкта і визначення в ньому основного, суттєвого, своєю чергою це передбачатиме певне спрощення, формалізацію. Сутність теоретичного синтезу матиме прояв, коли ми виходимо за рамки основи, формуючи нове знання, яке розширює попередній досвід, збільшує наше уявлення про досліджуваний об'єкт. На загальному філософському рівні останнім часом ці питання досліджував М. С. Кельман [70, с. 57].

Ще однією парою загальнофілософських методів є індукція та дедукція. Індукція передбачає перехід від знання окремих фактів до узагальнення їх в єдине ціле, на той час як дедукція, навпаки, забезпечує перехід від знання загальних закономірностей до їх виокремлення в особливе [184, с. 241].

Говорячи про метод системного аналізу, ми також стверджуємо про його важливість для дослідження проблем спрощеного позовного провадження цивільного судочинства. Сутність його проявлятиметься у можливостях описувати окремо взятий об'єкт за відсутності зовнішнього впливу на нього або у стані спокою. Це надає нам можливість розкрити цілісність об'єкта дослідження, виявити його зовнішні зв'язки, тобто з'ясувати елементи об'єкта

як системи. Досліджуючи питання загальноправової процесуальної теорії, В. М. Протасов зазначав, що системний підхід дає змогу встановити такі складові права як цілісність, однорідність, єдність [148, с. 105]. Застосовуючи цей метод, ми зможемо уявити спрощене позовне провадження цивільного судочинства не як механічну сукупність норм, засад, правовідносин, а як єдине ціле, кожний елемент якого займає своє місце і виконує свою функцію. Це уможлиблює розгляд кожного структурного елемента окремо і виявлення множинних зв'язків між елементами системи, допомагає проаналізувати інтеграцію окремих елементів як у самій системі, так і за її межами. Зокрема, В. М. Шерстюк ще за радянських часів існування цивільного процесу наголошував, що система цивільного процесуального права має спиратися на методологію системних досліджень, на понятійний і термінологічний апарат загальної теорії систем [204, с. 7].

Нагадаємо, що загальна теорія систем вивчає концепції дослідження об'єктів, які утворюють систему. Ця теорія досліджує виникнення, існування, зміну і розвиток суспільства, права тощо. Цивільний процес не є винятком. Повертаючись до предмета нашого дослідження, можемо стверджувати, що це дасть змогу досліджувати спрощене позовне провадження цивільного судочинства у динаміці від його становлення, існування та зміни, які вже відбулися і відбуватимуться. Ми будемо виходити із того, що спрощене позовне провадження – це сукупність елементів, упорядкованих між собою, які чітко структуровані та наділені єдністю і цілісністю. Крім того, ми досліджуватимемо не тільки елементи системи спрощеного позовного провадження, які чітко структуровані, але й зв'язки між ними.

Якщо виходити з того, що первинним елементом у праві є правова норма, то первинним елементом структури будь-якої галузі права і буде норма права. Це засвідчує, що первинним елементом структури спрощеного позовного провадження буде норма цивільного процесуального закону, якою регулюється цей вид провадження. Однак загальноприйнятим є те, що цивільний процес становить сукупність процесуальних дій, тобто це діяльність,

пов'язана зі здійсненням правосуддя у точно визначених категоріях цивільних справ. Знову-таки, ця діяльність не завжди чітко врегульована нормами цивільного процесуального закону. В таких ситуаціях судова практика зазвичай формується не в тому ключі, що очікується від застосування процесуальної норми і мети, визначеної процесуальним законом. Тому, на нашу думку, наступним елементом системи спрощеного позовного провадження має бути процесуальна діяльність, яка здійснюється саме у межах цього провадження.

Самостійним елементом системи спрощеного позовного провадження мають бути наукові концепції, теорії, погляди. Процесуальне законодавство не може функціонувати відокремлено. Воно обов'язково проходить етапи становлення, розвитку, змін, удосконалення. Тобто наукові теорії, концепції, погляди тощо мають суттєвий вплив на функціонування того чи іншого провадження, у тому числі й спрощеного позовного.

Загальна теорія цивільного процесу передбачає, що обов'язковим елементом цивільної процесуальної системи є організація судових органів. Вважаємо цілком слушним охоплення системою спрощеного позовного провадження і системи судових органів, які розглядають справи спрощеного позовного провадження. Беручи до уваги специфіку формування цивільної юрисдикції, як предметної, так і інстанційної, це буде виправданим. Адже, наприклад, не всі рішення у справах спрощеного позовного провадження можуть бути оскаржені до суду касаційної інстанції. Отже, певні закономірності у цьому питанні і допоможе встановити метод системного аналізу.

Підсумовуючи актуальність застосування методу системного аналізу для дослідження проблем спрощеного позовного провадження, можемо зробити висновок, що система спрощеного позовного провадження утворена двома складовими: елементами і зв'язками між ними. Своєю чергою елементами системи є правові норми, які регулюють спрощене позовне провадження, процесуальні дії щодо здійснення судочинства у цьому виді провадження, наукові концепції та організація судових органів із визначенням предметної та

інстанційної юрисдикції. Характеризуючи зв'язки між елементами системи, можемо констатувати, що такими є правова культура та практика застосування правової норми.

Важливе значення для нашого дослідження має застосування методу аналогії, що означає подібність, схожість за певними властивостями, ознаками або відношеннями різнорідних явищ. У логіці аналогія розглядається як умовивід, в якому від схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про можливу схожість предметів за іншими ознаками [184, с. 17; 23, с. 11].

Самостійним методом дослідження проблем спрощеного провадження є метод діяльнісного підходу. Його актуальність зумовлена тим, що для всієї процедури захисту права від моменту звернення до суду і до досягнення мети цивільного судочинства характерними є динамічність і послідовність зміни дій, тобто чітко виражена стадійність цієї діяльності. Загальновідомим є розуміння того, що будь-яка діяльність за своєю структурою має такі складові елементи як мета, засіб, результат. Цивільним процесуальним законодавством мету цивільного судочинства визначено як ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Зважаючи на те, що досягнення мети покладено на судові органи, цілком логічно стверджувати, що відбуватися такий захист має у межах, визначених законом, тобто із дотриманням цивільної процесуальної форми. Співвідношення мети цивільного судочинства та цивільної процесуальної форми вказує на утворення процедури, тобто цивільного процесу. Якщо повернутися до предмета нашого дослідження, можна зробити висновок, що мета спрощеного позовного провадження у поєднанні зі специфічною процесуальною формою і визначатимуть процедуру захисту у провадженні цього виду.

Історико-правовий аналіз є одним із найбільш затребуваних методів, що застосовується для дослідження цивільних процесуальних інститутів, у нашому випадку – спрощеного позовного провадження. Досліджуючи в історичній

ретроспективі цей вид провадження, ми пізнаємо його об'єктивну логіку. Вивчаючи ж предмет, логічно ми реконструюємо його історію.

Затребуваним також є метод сходження від абстрактного до конкретного. Цей метод характеризується чіткою внутрішньою структурою та функціонуванням і фактично поєднує всі попередні. Якщо на початковому етапі ми спостерігаємо за об'єктом дослідження, то на наступному аналізуємо, застосовуємо метод індукції, логічні засоби пізнання, і зрештою синтезуємо, робимо висновки за допомогою дедукції та історичного методу. Таким чином, цей метод надасть нам можливість розглянути спрощене позовне провадження як самостійну форму захисту права, вивчити кожну окрему його стадію. Інші філософські методи, такі як герменевтика (тлумачення), аналітика (логічний аналіз), феноменологія (опис сутності явища) впливатимуть на об'єктивне тлумачення текстів цивільного процесуального законодавства, у тому числі з питань спрощеного позовного провадження, узагальнення досвіду та вдосконалення цивільного судочинства. За допомогою цих методів буде можливим виявлення позитивного правового регулювання, з'ясування прогалин чинного цивільного процесуального законодавства та вміння на основі набутих знань зробити висновки і сформулювати пропозиції щодо удосконалення теорії і практики застосування спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві.

Вважаємо за необхідне під час нашого дослідження застосовувати спеціально-наукові методи, такі як статистичний аналіз, за допомогою якого ми зможемо отримувати, опрацьовувати та аналізувати статистичні дані з метою узагальнення практики застосування норм щодо справ спрощеного позовного провадження, надання рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання; догматичний метод, за допомогою якого ми будемо аналізувати та коментувати чинні норми цивільного процесуального законодавства та інших галузей права і визначати сутність таких інститутів як засади судочинства, з'ясувати сутність категорії «спрощене позовне провадження» та інші. Формально-логічний метод буде застосовуватися для аналізу та

удосконалення дефініції «спрощеного позовного провадження», визначення його структури та стадій тощо. Порівняльно-правовий метод є важливим і стане у пригоді для вивчення досвіду зарубіжних країн щодо функціонування однойменних правових інститутів. Порівняльна характеристика окремих правових категорій чи проваджень надасть можливість висловити пропозиції та запропонувати певні удосконалення національного цивільного процесуального законодавства.

У методології правознавства ще не повністю оцінено логічний метод екстраполяції (розповсюдження), який дає змогу формувати загальноправове і загальнотеоретичне знання про державу шляхом надійних аналогій, тобто поширювати знання, отримані під час вивчення одного юридичного явища, на інші (аналогічні) явища, збільшуючи у такий спосіб обсяг загальнотеоретичних відомостей. Професор Я. М. Магазинер написав свого часу цікаву роботу під назвою «Загальна теорія права на основі радянського законодавства». У ній загальнотеоретичні висновки зроблено на основі дослідження одного об'єкта – радянського законодавства. Зрозуміло, що такий підхід не виключає застосування методу порівняння та інших методів, що у сукупності і забезпечує найбільш повне загальнотеоретичне знання [86, с. 15–31].

Отже, методологія дослідження проблем спрощеного позовного провадження цивільного судочинства є впорядкованою сукупністю взаємоузгоджених загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що дає можливість комплексно осмислити, з'ясувати сутність і зміст спрощеного позовного провадження, визначити його складові елементи та дослідити зв'язки між ними.

Тож вибір методів дослідження впливатиме на істинність знання про об'єкт дослідження. У загальній теорії права також пропонують урахувати такі аспекти встановлення істинності знання: 1) онтологічний аспект 2) аксіологічний аспект і 3) праксеологічний аспект [87, с. 183]. Підтримуючи такі рекомендації, ми дійшли висновку, що онтологічний аспект за своєю сутністю фактично відображає те, що вже існує і є конкретним. Тобто ми

досліджуватимемо норми цивільного процесуального законодавства, що регулюють правовідносини стосовно спрощеного позовного провадження. Вони є чинними, реально працюють і цими процедурами передбачено досягнення мети та завдань цивільного судочинства за спрощеною цивільною процесуальною формою. Аксіологічний аспект дослідження відображає морально-етичну спрямованість і розкриває ті цінності, які є прийнятними для суспільства на нинішньому етапі розвитку його законодавчої бази. Такий висновок ми можемо зробити, беручи до уваги сутність аксіології як філософської дисципліни, яка полягає у тому, що в її рамках досліджують ціннісні основи буття людини, якими мотивуються її життя, діяльність, вчинки, тощо [184, с. 14]. Наприклад, В. С. Бігун, досліджуючи питання гуманістичної природи права, зауважував, що основою аксіологічного підходу пізнання є твердження про визнання людини найвищою соціальною цінністю, формою відображення і способом втілення загальних людських цінностей [10, с. 4]. Повертаючись до предмета нашого дослідження, варто звернутися до Основного Закону нашої держави, у статті 3 якого визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [76]. І оскільки держава бере на себе обов'язок відповідати перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, наведене насамперед має бути відображено у тих нормативних актах, які забезпечують процедуру звернення до судових органів за захистом. Якщо ми звернемося до норм цивільного процесуального законодавства, які визначають мету і завдання цивільного судочинства, то знайдемо цьому підтвердження, адже метою цивільного судочинства є ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави при виконанні такого завдання цивільного судочинства як справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ [192].

Обґрунтовуючи актуальність дослідження, ми звертали увагу на запити суспільства стосовно розвитку цивільного судочинства, поліпшення його якості, результативності та ефективності. Від рівня професійності діяльності судових органів залежить якість судового захисту, досягнення необхідних результатів, відповідність процедури захисту державним і міжнародним стандартам, соціальним та особистісним очікуванням громадянського суспільства. Саме цим і зумовлена проблема пошуку нових резервів і шляхів підвищення результативності судової діяльності. Таким інструментарієм є праксеологічний підхід у процесі вивчення, наукового аналізу й упровадження необхідних знань для здійснення ефективного судового захисту, професійної діяльності суб'єктів захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Праксеологічний підхід у наукових дослідженнях застосовують у багатьох сферах знань, пов'язаних із діяльністю. Наприклад, у менеджменті, діяльності державних службовців, педагогічній діяльності, судовій, правозахисній тощо. Значущість праксеологічного підходу розкрито у роботах як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Так, досліджуючи питання практичного менеджменту, М. Я. Сацков слушно зауважує, що реалізація праксеологічного підходу ґрунтується на інтеграції знання і діяльності як специфічній формі активного ставлення до поставлених завдань [163, с. 203]. Л. М. Корнута, досліджуючи цю проблематику стосовно обґрунтування ефективності підвищення кваліфікації державних службовців, звертає увагу, що дві величини – знання та ефективна діяльність – є основою праксеологічного підходу як цілеспрямованої системи принципів, що визначають загальну мету та стратегію орієнтованих праксеологічних дій і демонструють, як знання перетворюються на безпосередні професійні навички та уміння [77, с. 69].

Досліджуючи аналогічні проблеми щодо вдосконалення професійної діяльності державних службовців, польський науковець Т. Котарбінський визначив праксеологію як загальну теорію організації діяльності у контексті її ефективності та оптимізації, встановив і описав правила ефективної роботи та

акцентував їх переваги. Саме ефективність є показником якості професійного навчання, а також становить якісну категорію, що сприяє розвитку та вдосконаленню професійної діяльності державних службовців [214, с. 113].

Реформування судово-правової системи насамперед передбачає прагнення до практичної спрямованості діяльності із захисту порушених прав. Саме цьому і має сприяти розвиток праксеології як найважливішої передумови підвищення ефективності судової практики. Л. Романишина зауважує, що завдання праксеології спрямовано на пізнання загальних законів будь-якої людської діяльності та виявлення на цій основі найбільш загальних її правил [157, с. 448]. Практична спрямованість праксеології концентрує увагу на дослідженні раціональної діяльності як такої для підвищення її ефективності. Йдеться саме про таку діяльність, яку співвідносять з ефективністю і розглядають як міру цільової можливості, реалізовану людиною внаслідок її діяльності; позитивний результат діяльності, єдність внутрішньої та зовнішньої активності, єдність системи та середовища, способів існування системи та її розвитку. Властивостями ефективності є, по-перше, універсальність – властивість, притаманна ефективності як категорії для оцінювання будь-яких видів діяльності. По-друге, відносність – відносний характер ефективності має прояв під час зіставлення цілей діяльності, її результатів, витрачених часу, коштів, психофізіологічних ресурсів. По-третє, вимірюваність – філософська категорія, що виражає єдність якості та кількості об'єкта, визначає межу, за якою зміна кількості об'єкта тягне за собою зміну його якості; вказує на відповідність як на основу балансу і гармонії [158, с.158].

Отже, підсумовуючи актуальність застосування праксеологічного підходу дослідження спрощеного позовного провадження, можемо зробити висновок, що наведений підхід становитиме основу структурно-функціонального аналізу не тільки норм, які регулюють цей вид провадження, але й виявлення закономірності впливу або формування практичної діяльності з урахуванням закономірностей перетворення практики. Це забезпечить умови для отримання додаткової можливості з приводу успішності чи неуспішності

процедур захисту права у цьому виді провадження, що своєю чергою сприятиме актуалізації та реалізації «ефективності» мети цивільного судочинства, яка передбачає досягнення високого результату з мінімальними ресурсними витратами, «результативності», яка співвідносить поставлену мету і досягнутий результат, виконання завдань цивільного судочинства, що характеризує дію з позиції її результативності та ефективності.

1.2. Сутність і поняття спрощеного позовного провадження цивільного судочинства

У цьому підрозділі ми будемо досліджувати питання сутності та поняття спрощеного позовного провадження. Із цією метою проаналізуємо наявні у теорії цивільного процесу визначення такого виду провадження та запропонуємо наш підхід.

Дослідження сутності спрощеного провадження у цивільному судочинстві має ґрунтуватися на розкритті самого поняття спрощеного провадження та концептуальних підходах про цивільну процесуальну форму.

Аналіз наукового доробку із цих питань, наявної судової практики дасть змогу сформулювати уявлення про сутність спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві, яка відповідає чинному законодавству, та уможливить виявлення недоліків нормативного регулювання і надання прогнозу стосовно ймовірних змін до цивільного процесуального законодавства.

Останнім часом реформа процесуального законодавства в цілому та інституту спрощеного позовного провадження, його характеризуючі ознаки, процедура розгляду справ активно дискутуються у науковому середовищі. Зауважимо, що серед науковців немає єдиного погляду щодо цих питань. Тож питання поняття та сутності спрощеного позовного провадження залишаються найбільш відкритими для дослідження.

Наші висновки щодо поняття та сутності спрощеного позовного провадження базуються на основах, покладених законодавцем у нормативне регулювання цього процесуального інституту, наявних наукових дискусіях,

присвячених загальним питанням теорії цивільного процесу як щодо позовного провадження, так і спрощеного позовного провадження, що ураховують загальне теоретико-філософське розуміння змісту категорій «поняття» та «сутність». Варто зазначити, що у науці цивільного процесу науковці приділяли увагу проблемам, пов'язаним із процедурами спрощеного судового розгляду. Зокрема, у числі таких авторів В. І. Бобрик, Н. В. Васирина, С. В. Васильєв, О. С. Захарова, І. О. Ізарова, В. В. Комаров, С. О. Короед, О. Ю. Зуб, О. С. Ткачук, О. І. Угриновська, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан.

У філософії категорія «поняття» розкривається, по-перше, як спосіб розуміння та абстрактного уявлення результатів пізнання певної предметної галузі через усвідомлення істотних характеристик її об'єктів; по-друге, як форма мислення, що характеризується відображенням закономірних відношень та властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та спеціальні ознаки [184, с. 497]. У новому тлумачному словнику української мови з лексичної точки зору у розуміння змісту слова «поняття» також закладено декілька підходів, зокрема й такі, що в одному значенні, як і у загальнофілософському розумінні, воно означає форму мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності. Інше значення – «розуміння кимсь чого-небудь, що склалося на основі якихось відомостей, власного досвіду. Думка про що-небудь, погляд на щось; уявлення, гадка або сукупність поглядів на що-небудь, рівень розуміння чогось» [94, с. 566]. Отже, у нашому визначенні спрощеного позовного провадження мають бути відображені найсуттєвіші ознаки цього процесуального інституту.

При визначенні спрощеного позовного провадження нас насамперед цікавить співвідношення загального позовного та спрощеного позовного проваджень. Як можна побачити, якщо проаналізувати структуру ЦПК України в редакції від 03 жовтня 2017 року, глава 10, якою регулюється процедура, що є предметом нашого дослідження, включена до розділу III «Позовне провадження». За своєю структурою цивільний процес побудований за системою проваджень. Такою ж структура процесу була і до реформування

2017 року. Аналізуючи структуру цивільного процесу за ЦПК України 2004 року, В. В. Комаров звертає увагу, що цивільне судочинство є системою проваджень – позовного, наказного та окремого, провадження у справі до судового розгляду. Далі він зазначає, що з урахуванням інстанційної судової системи і процесуальних функцій судів різних інстанцій структурно цивільне судочинство як система складається з апеляційного, касаційного провадження та провадження справ у Верховному Суді України [73, с. 36]. Автор переконливо доводить, і в цьому ми повністю з ним згодні, що позовне провадження є основою цивільного судочинства та правосуддя у цивільних справах. В. В. Комаров визначає провадження цивільного процесу як специфічну конструкцію, морфологічну модель розгляду цивільної справи, що відображає предметну характеристику цивільного судочинства з точки зору матеріально-правової природи справ, що розглядаються, специфіку доказування фактів як юридико-фактологічну основу справи та результатів розгляду справи, втілених у процесуальних актах – документах [73, с. 44]. З урахуванням усіх цих факторів відмінність загального позовного провадження та спрощеного позовного провадження полягає у таких елементах як складність справи і, як виняток, категорія справи.

До прийняття ЦПК України 18 березня 2004 року у теорії цивільного процесу панував підхід, згідно з яким структура цивільного судочинства складається зі стадій. Як зазначав М. Й. Штефан, стадії характеризувалися сукупністю процесуальних правовідносин і дій, об'єднаних найближчою метою [205, с. 30]. В. В. Комаров також звертав увагу на те, що під стадією необхідно розуміти сукупність процесуальних дій суду, учасників процесу, спрямованих на певну процесуальну мету (порушення справи, підготовка справи до судового розгляду та ін.) [73, с. 44].

О. С. Захарова акцентувала, що стадії як елемент правозастосовного процесу становлять взаємопов'язані та послідовні етапи процесуальної діяльності, які розкривають зміст кожного з етапів провадження. Стадійність цивільного процесу відображає внутрішній взаємозв'язок, проходження одного

етапу процесу та здійснення при цьому необхідних і допустимих процесуальних дій.

Далі авторка констатує, що кожне провадження, як правило, незалежно від виду судочинства має такі стадії: 1) аналіз фактичних обставин випадку, що розглядається, до якого необхідно застосувати норму; 2) вибір правової норми; 3) тлумачення норми права стосовно випадку, що розглядається; 4) видання акта застосування обраної норми; 5) здійснення фактичних дій щодо забезпечення реалізації акта застосування норми; 6) перевірка та контроль за фактичним виконанням акта застосування норми права [47, с. 120]. У цьому сенсі можна зробити попередній висновок, що спрощене позовне провадження є похідним від загального позовного провадження і йому притаманна більшість стадій, які є обов'язковими у загальному позовному провадженні.

Якщо звернутися до сутнісної характеристики спрощеного позовного провадження, насамперед звертає на себе увагу загальне філософське розуміння категорії «сутність», спрямованої на позначення внутрішньої сукупності істотних властивостей предмета [184, с. 623]. Тобто головне визначальне у предметі зумовлено глибинними зв'язками і тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення. Лексичне значення слова «сутність» тлумачиться як найголовніше, основне, істотне в кому-, чому-небудь; зміст [94, с. 462].

Ще напередодні внесення змін до цивільного процесуального законодавства, розмірковуючи про сутність спрощеного цивільного судочинства, О. С. Ткачук зазначав про причини складнощів у визначенні поняття «спрощене провадження». Науковець звертав увагу на хибність ототожнення «спрощення процедури» із «прискоренням процедури» і виокремлював два чинники, які ускладнюють підходи до визначення: 1) наявність значної кількості різнорідних процедур цивільного судочинства, що мають автентичну специфіку в національних процедурах; 2) неоднозначність термінології, що застосовується для дослідження цього феномена. В основу висновків О. С. Ткачука покладені підходи, що застосовуються Радою Європи, відповідно до яких одним зі способів

поліпшення здійснення правосуддя у розумні строки зі збереженням якості рішень є прискорені провадження, спрямовані на більшу відповідність потребам осіб, які звертаються до суду, і спрощені або примирні процедури, розраховані на розгляд простих або безспірних справ. Прискорені провадження стосуються невідкладних питань і пов'язані із: запобіганням безпосередній небезпеці або непоправній шкоді заявникові; забезпеченням доказів; трудовими спорами; справами щодо шлюбних відносин, аліментних зобов'язань; справами, пов'язаними із захистом прав дітей та ін. Спрощені ж процедури є менш витратними, а процес ухвалення рішень за ними коротший [166]. Далі науковець зазначає, що за даними СЕРЕJ спрощені провадження бувають різних видів (ухвалення рішення одноособово суддею або без проведення судового засідання, або проведення судового засідання у кабінеті судді та ін.).

Досліджуючи ці питання, О. Ю. Зуб звертає увагу, що позовна форма розгляду цивільних справ змодельована так, щоб за допомогою неї можна було розглянути будь-яку справу, але при цьому такий розгляд триває вкрай довго, ставки судового збору є максимальними, а також спостерігається обтяженість формальностями. Науковець стверджував, що спрощені провадження покликані бути допоміжними для позовного провадження та орієнтовані на розгляд окремих груп справ у найкоротші строки та із найменшими витратами [52, с. 66].

Наведена ознака відображає те, що спрощені провадження встановлюються на додаток до загального порядку судочинства, забезпечуючи, з одного боку, їх самостійність у системі проваджень, а з іншого – підпорядкованість загальним цілям судочинства і, як наслідок, є можливість трансформації у загальний позовний порядок за розсудом сторін чи суду. Другою структурною ознакою спрощених проваджень є специфічність цивільної процесуальної форми, в межах якої реалізуються спрощені процедури (структурно-внутрішня ознака).

Аналіз положень ЦПК України щодо позовного провадження, процедури спрощеного позовного провадження та окремого провадження дає підстави стверджувати, що передбачено як прискорені процедури, так і

спрощені процедури. Прискорені процедури можуть стосуватися деяких категорій цивільних справ, наприклад, справ окремого провадження (про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу, про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку (статті 343–346 ЦПК України). Спрощені процедури також визначаються за предметною ознакою спору (малозначні справи, справи, що виникають з трудових відносин, та будь-які інші, за винятком справ, зазначених у частині четвертій статті 274 ЦПК України). Спрощення процедури у цих категоріях цивільних справ означає, що не проводяться підготовче засідання, а також судові дебати (частини третя та восьма статті 279 ЦПК України). Таким чином, беззаперечним є факт, що позовне провадження становить першооснову для спрощеного позовного провадження.

Отже, можемо зробити попередній висновок, що спрощене позовне провадження – це підвид позовного провадження, спрямований на виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства щодо розгляду та вирішення цивільних справ, визначених цивільним процесуальним законодавством, за особливою процедурою.

Звернімося до судової статистики, за даними якої майже третина цивільних справ розглядається за правилами спрощеного позовного провадження. Так, лише згідно з даними, наданими місцевими судами міста Харкова і Харківської області, за період із 15 грудня 2017 року по 01 липня 2018 року в судах першої інстанції міста Харкова і Харківської області у порядку спрощеного позовного провадження розглянуто 6237 справ, що становить 27,09 % від загальної кількості розглянутих справ (23 023 справи). Також розглянуто 6100 малозначних справ, 137 справ у трудових правовідносинах. У 1172 справах про спрощену процедуру розгляду клопотання заявлено позивачем [175]. Така інформація свідчить про затребуваність процедури спрощеного позовного провадження. Виникає лише питання, чи є вони ефективними у контексті виконання завдань та особливо

мети цивільного судочинства стосовно захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Незважаючи на наявність наукової дискусії щодо сутності, характеризуючих ознак, процедури розгляду та вирішення справ спрощеного позовного провадження, науковці дуже обережно висловлюються стосовно саме визначення поняття цього процесуального інституту. Так, О. Ю. Зуб визначив спрощене провадження як специфічну, додаткову форму розгляду й вирішення цивільних справ, яка ґрунтується на добровільному підході щодо застосування, характеризується усіченим складом процесуальних правил порівняно із загальним порядком розгляду цивільних справ і закінчується постановленням особливого судового рішення [52, с. 69].

Майже тотожний підхід до визначення спрощеного позовного провадження запропоновано А. С. Колос. Однак науковиця додатково акцентує, що така форма розгляду цивільних справ має певні процесуальні правила, відмінні від загального порядку розгляду цивільних справ. Загальними підставами застосування спрощених проваджень, на її думку, необхідно вважати безспірність вимог чи малозначність справ, якими і зумовлені їх особливості, а саме: 1) немає потреби у присутності сторін, оскільки документи на підтвердження заявлених вимог завжди подаються у письмовій формі; 2) немає потреби у проведенні судового засідання, в тому числі підготовчого; 3) незначна вартість [72, с. 35].

Н. В. Васирина стверджує, що і спрощене провадження, і врегулювання спору за участю судді є проявом принципу диспозитивності цивільного судочинства та пропорційності в ньому [16, с. 13].

Розглядаючи питання про цивільну процесуальну форму спрощеного позовного провадження, ми виходили із наукового доробку, вже напрацьованого у теорії цивільного процесу. В енциклопедичних джерелах поняття «форма» (лат. *forma*) розкривається як зовнішнє вираження якого-небудь змісту, а також внутрішня структура, встановлений порядок предмета

чи порядок протікання процесу. Вона відображає досвід пізнання, освоєння універсальних відношень дійсності [184, с. 688]. Своєю чергою у загальній теорії права поняття «форма» розглядається як устрій, вид, тип, структура відповідних суспільних процесів, наприклад, «форма держави», «форма права», «форма процесуальна» [210, с. 294].

У загальній теорії права проблемами юридичного процесу і процесуальної форми як явища правової дійсності досліджували такі науковці: І. В. Бенедик, В. М. Горшеньов, П. Я. Недбайло, В. М. Протасов. У контексті питання процесуальної форми різних видів судочинства цим проблемам приділено увагу у роботах вітчизняних вчених-процесуалістів О. С. Захарової, М. П. Курила, С. О. Короєда, С. М. Мельника та інші.

Цінність категорії процесуальної форми полягає у тому, що завдяки їй досягається удосконалення і гарантування належного застосування права. В. М. Горшеньов, характеризуючи значення процесуальної форми для організації і впорядкування юридичної діяльності, наголошував, що така форма становить підґрунтя формальної визначеності у процесуальній діяльності [170, с. 64–72]. Наведений підхід у подальшому розглядався як принцип правової державності. Зокрема, А. П. Заєць [171, с. 202], стверджував, що від рівня досконалості процедурно-процесуальних форм, у яких здійснюється діяльність органів державної влади (на наше переконання, також і судових органів як органів державної влади), безпосередньо залежить дотримання прав людини та ефективність їх захисту. Вважаємо, що ці твердження є актуальними і фактично становлять підґрунтя, основу захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Як приклад можемо навести таке. Останні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» стосувалися того, що однією із підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова у розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм

процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду (підпункт «а» пункту 1 частини першої статті 106) [146]. Всі ці чинники є нічим іншим, як складовими цивільної процесуальної форми. Отже, законодавець надає цим питанням неабияке значення.

Досліджуючи питання сутності та значення процесуальної форми в адміністративному судочинстві, О. І. Миколенко зазначав про її здатність з'ясувати та виявити особливості юридичного процесу, які залишаються непоміченими під час дослідження цього правового явища, під іншим кутом зору. Так, автор акцентував на необхідності зараховувати до складу юридичної форми такі три елементи: 1) форму прояву послідовної та поетапної діяльності суб'єктів процесу; 2) форму зв'язків, що виникають між суб'єктами та учасниками процесу на його певних стадіях та етапах; 3) форму прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників юридичного процесу [88, с. 214]. Отже, основна ідея цієї тези, як видається, полягає в тому, що науковець розглядає процесуальну форму як форму втілення владної діяльності та визначає її як внутрішній фактор упорядкування правозастосовної діяльності.

Досліджуючи питання процесуальної форми у кримінальному процесі, В. А. Трофименко звертав увагу на таке важливе питання як розмежування категорій «формалізація» і «формалізм». Автор стверджував, що формалізація визначається як набір засобів, які впливають на обмеження свободи вибору суб'єктів здійснення юридичної діяльності. Це своєю чергою, на думку науковця, є невід'ємною сутнісною ознакою процесуальної форми. У разі якщо формалізація діяльності здійснюється без урахування її загальної мети, вона перетворюється на формалізм, що завжди визнається негативним проявом формалізації. Формалізм не порушує логіки процесу, але спотворює його сутність. Таким чином, цілковите і точне дотримання визначеної процесуальної форми юридичної діяльності гальмує або повністю унеможлиблює досягнення поставленої мети [174, с. 279]. Аналізуючи наявні зміни до процесуальної форми у кримінальному процесі, В. А. Трофименко дійшов висновку, який

заслуговує на увагу, – всі такі зміни стосуються спрощення процедури проведення окремих процесуальних дій, а також їх блоків у межах певних стадій, всі вони покликані сприяти прискоренню кримінального провадження [174, с. 281].

У теорії цивільного процесу науковці-процесуалісти наголошують, що важливим зовнішнім вираженням функцій процесуальної форми є гарантування дотримання прав і законних інтересів людини і громадянина. С. В. Васильєв стверджує, що процесуальна форма є одним із чинників належного здійснення правосуддя [17, с. 8]. О. С. Захарова, досліджуючи питання цивільної процесуальної форми, також акцентувала, що цивільна процесуальна форма спрямована на забезпечення правового режиму здійснення цивільного судочинства шляхом конкретизації повноважень судових органів на всіх етапах процесуальної діяльності. На думку авторки, дотримання цивільної процесуальної форми сприяє всебічному та повному дослідженню юридично значущих фактів, ухваленню законних та обґрунтованих рішень [48, с. 128]. Законодавець закріплює у процесуальному законі обсяг повноважень учасників судового процесу, який має сприяти реалізації засади верховенства права, ідеям гуманізму, демократизму, і в такий спосіб встановлює межі процесуальної діяльності для суб'єктів владних повноважень, що гарантує захист прав і законних інтересів людини і громадянина як учасника процесу. Порушення цивільної процесуальної форми матиме негативні наслідки у вигляді оскаржуваності судових рішень, або навіть ініціювання притягнення суб'єкта владних повноважень до дисциплінарної відповідальності.

Обґрунтовуючи множинність процесуальної форми в одному провадженні, М. Й. Штефан свого часу звертав увагу на універсальність цивільної процесуальної форми як єдиного порядку здійснення правосуддя [205, с. 29]. На думку О. В. Гетманцева [172, с. 25], процесуальна форма врегульовує діяльність судів загальної юрисдикції, які здійснюють правосуддя у цивільних справах шляхом їх розгляду і вирішення.

Тож можна зробити попередній висновок, що правова природа процесуальної форми впливає на раціональність судочинства та отримала відображення у засадах здійснення судочинства. Наприклад, ще у дореволюційні часи Є. В. Васьковський основне значення принципу процесуальної економії розкривав через полегшення роботи судді та зменшення витрат на провадження [21, с. 140]. Автор також розглядав питання процесуального формалізму і, звертаючи увагу на його сутність, зазначав, що з одного боку, законодавець має запроваджувати лише такі формальності, без яких неможливо забезпечити нормальний рух процесу, а з іншого – надати судам право усувати можливі недоліки, допущені сторонами. Є. В. Васьковський писав, що процес – це суперництво сторін, яке проте має бути врегульовано необхідними гарантіями з метою забезпечення рівності умов боротьби, що дає змогу використовувати виключно допустимі засоби, яке відбувається у певному порядку, в певній послідовності [21, с. 149].

Особливого значення питання процесуальної форми набули після кодифікації цивільного процесуального законодавства на початку 60-х років. Зокрема, К. С. Юдельсон, розкриваючи характеризуючі ознаки цивільного процесу як одного із видів судової діяльності, писав, що така діяльність регулюється цивільним процесуальним правом, здійснюється в особливій формі, яка іменується процесуальною. Він зазначав, що цивільною процесуальною формою є встановлений законом із метою швидкого та правильного вирішення справи порядок діяльності суду та інших осіб, за яким відбувається відкриття провадження, підготовка, розгляд і вирішення всіх заявлених до обговорення вимог і заперечень, а також примусове виконання ухвалених постанов [34, с. 12]. Виокремлюючи ознаки цивільної процесуальної форми, науковець характеризував їх у такий спосіб: простота і доступність порушення справи про захист охоронюваного законом права та інтересу громадян та організацій; простота всього порядку руху справи від моменту її відкриття до фактичного виконання постанови суду, що, на думку автора, надавало сторонам змогу активно захищати свої інтереси на всіх стадіях

процесу; керівною та активною роллю суду, зобов'язаного вживати усіх заходів для повного, об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав та обов'язків сторін; забезпечення можливості належним державним органам, громадським організаціям і колективам трудящих, які не є стороною у справі, викладати суду свої міркування стосовно відносин сторін і вирішення спору [34, с. 12].

В. В. Тихонович також звертав увагу на принцип процесуальної економії, завдяки якому, на думку науковця, забезпечується рух процесу у напрямі найповнішого і більш раціонального використання процесуальних засобів із метою правильного та швидкого вирішення цивільних справ із мінімальними витратами сил, коштів і часу суду та учасників процесу [165, с. 10].

Досліджуючи питання інтенсифікації процедури розгляду господарських справ, Л. Є. Зуєва наголошувала, що принцип процесуальної економії варто розглядати не тільки як своєчасний розгляд спору, але і як здійснення визначених процесуальних дій для підвищення продуктивності розгляду усієї справи в цілому [53, с. 143].

Тож можна зробити висновок, що засада (принцип) процесуальної економії розглядалася як спрощення судочинства у межах існуючої процесуальної форми за рахунок скорочення строків та оптимізації використання наявних процесуальних засобів.

У цивільній процесуальній доктрині висвітлювалися й інші підходи до розуміння сутності процесуальної форми. Наприклад, А. О. Мельников питання форми розглядав через призму форми цивільних процесуальних відносин. Автор зазначав, що відносини суду з усіма учасниками цивільного процесу під час здійснення правосуддя характеризуються тим, що реалізуватися вони можуть виключно у правовій формі – процесуальній [80, с. 201]. Науковець вважав, що правова форма цивільних процесуальних відносин є важливою для правильного і швидкого розгляду і вирішення цивільної справи, тобто для виконання завдань цивільного судочинства, оскільки дає суду змогу із

мінімальною витратою сил і часу встановити істину у справі, дійсні права і обов'язки сторін і на цій підставі ухвалити законне та обґрунтоване рішення [80, с. 202].

Н. О. Чечіна також свого часу зазначала, що відносини між судом та особами, які беруть участь у розгляді справи, не тільки є правовими, але й обов'язково втілені у цивільній процесуальній формі [201, с. 65]. О. О. Грабовська звертала увагу, що такі відносини охороняються і забезпечуються державою, кожний суб'єкт цих відносин має власні процесуальні права та обов'язки [31, с. 6]. Комплексний аналіз норм ЦПК України, праць вітчизняних науковців дає підстави для висновку, що дослідники переважно виокремлюють такі категорії суб'єктів цивільних процесуальних відносин: суб'єкти відносин, які здійснюють правосуддя; суб'єкти, які беруть участь у справі (учасники справи, наприклад, у позовному провадженні це сторони і треті особи); інші суб'єкти, які беруть участь у справі (помічник судді, секретар судового засідання, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач) [189, с. 59].

Отже, можемо погодитися із О. С. Захаровою, яка дійшла висновку, що розуміння сутності цивільної процесуальної форми полягає у тому, що цивільна процесуальна форма сприяє стабільності процесуального становища учасників цивільного судочинства, оскільки визначає, за яких обставин, з якого приводу і в якій послідовності вони можуть вступати у правовідносини із судом для захисту свого права [48, с. 129].

Тож можна стверджувати, що цивільна процесуальна форма безпосередньо впливає на досягнення мети цивільного судочинства. Спрощення процедури захисту права – історично обумовлений фактор, однак практика та історичний досвід свідчать, що таке спрощення не завжди було ефективним. Таким чином, проблеми поліпшення ефективності цих проваджень, закономірності їхнього становлення та розвитку, практика застосування є основою, невід'ємним елементом наукового обґрунтування

застосування механізмів захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права у цивільному судочинстві.

Як звертав увагу О. Ю. Зуб, розглядаючи питання спрощеного провадження як моделі цивільного судочинства, наразі у науковців немає сумнівів, що виникнення спрощених проваджень є результатом диференціації цивільної процесуальної форми, яку належить розуміти як поетапний, послідовний, діалектичний розвиток цієї форми, зумовлений юридико-фактологічною стороною розглядуваних цивільних справ, що має прояв у якісно-кількісному поділі та деталізації елементів цивільної процесуальної форми, а також їх подальше нормативне закріплення. Науковець стверджував, що необхідність появи спрощених процедур вирішення спорів була пов'язана саме із потребами раціоналізації та оптимізації судочинства в межах позовної форми захисту цивільних прав, тому спрощене провадження є модифікацією позовного провадження (похідний характер) [52, с. 65].

На нашу думку, спрощене провадження наразі варто розглядати у більш широкому аспекті – як предмет дослідження у всіх судових процесах. Однак необхідно визнати, що найбільш докладно і ґрунтовно ця проблематика на сьогодні досліджується у сфері цивільного процесу. Такі пошуки здійснювалися як у дореволюційний, так і у радянський період розвитку науки цивільного процесу, а також за часів незалежної України.

Як уже зазначалося, у теорії цивільного процесу категорія «спрощене провадження» є малодослідженою. Переважно її розкривають у контексті дослідження наказного провадження. Зокрема, висвітлюючи сутність наказного провадження, М. В. Вербицька стверджує, що воно не входить до позовного провадження, а лише доповнює його. Наказне провадження є одним із видів цивільного судочинства, якому притаманні специфічні ознаки. Основною із таких ознак, як обґрунтовано вважає авторка, є його спрощеність [24, с. 9]. Більше того, М. В. Вербицька звертала увагу на специфіку застосування наказного провадження як у господарському, так і в адміністративному судочинстві. Зокрема, дослідниця запропонувала можливість застосування

правил адміністративного судочинства під час вирішення трудових спорів. Вона виходила з того, що трудові правовідносини стосовно осіб, які перебувають на публічній службі, мають свою специфіку, а отже буде доцільним, якщо категорії справ, які стосуються, наприклад, виплати нарахованої, але не виплаченої заробітної плати, розглядатимуть адміністративні суди в порядку наказного провадження [24, с. 6]. Такий підхід, на наш погляд, заслуговує на увагу.

У ЦПК України як самостійні визначені окреме та наказне провадження. У позовному провадженні, крім спрощеного, специфічне регулювання властиве також заочному розгляду справи. У теорії процесуального права започатковано дискусію про те, що заочний розгляд справи є способом прискорення судочинства. При цьому науковці не досягли єдності щодо сутнісних характеристик такої процедури розгляду справи, і залежно від виду судочинства по-різному висловлюються щодо специфіки прискорення розгляду справи при її заочному розгляді. У теорії цивільного процесу питання заочного розгляду найбільш докладно досліджувала Ю. В. Навроцька. Так, авторка стверджує, що процедуру заочного розгляду справи не можна відносити ані до скороченого провадження, ані до спрощеного провадження, а також зазначає, що заочний розгляд так само не є самостійним видом провадження у цивільному судочинстві. У своєму дослідженні науковиця акцентує, що заочне провадження є специфічною санкцією для відповідача, який не виконує обов'язку повідомляти суд про причини неявки в судове засідання [91, с. 9].

Отже, підсумовуючи, можна дійти обґрунтованого висновку, що спрощене позовне провадження є підвидом позовного провадження, спрямованим на виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства щодо розгляду та вирішення цивільних справ, визначених цивільним процесуальним законодавством, за особливою процедурою [64, с. 92–95]. Сутність спрощеного позовного провадження полягає у досягненні ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи

інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави у скорочені строки [61, с. 20].

1.3. Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні

У цьому підрозділі ми розглянемо питання про те, як реалізується право на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні, які фактори впливають на реалізацію цього механізму.

Досліджуючи питання про зміст поняття і сутність спрощеного позовного провадження, у попередньому розділі ми дійшли висновку, що спрощене позовне провадження є складовою позовного провадження. Втім, варто зазначити, що і не підміняє його. Є цілком логічним, що цивільна процесуальна форма спрощеного позовного провадження має власні специфічні особливості, що своєю чергою впливатиме на реалізацію права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні.

Якщо звернемося до «Нового тлумачного словника української мови», то побачимо, що слово «реалізувати» означає «здійснювати, «робити реальним, втілювати що-небудь у життя, виконувати завдання, плани тощо» [94, с. 881].

Отже, сутність реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні полягатиме у тому, наскільки чітко, повно і доступно норми цивільного процесуального кодексу закріплюють приписи про порядок звернення до суду та отримання позитивного як процесуального, так і матеріального результату.

Якщо виходити із того, що першоосновою для виникнення спрощеного позовного провадження є загальне позовне провадження, то цілком логічно припустити, що основні правила діятимуть і в спрощеному позовному провадженні.

Із цього приводу В. М. Мамницький зазначає, що у позовному провадженні право на звернення за судовим захистом пов'язано із суб'єктивним матеріальним правом, яке підлягає захисту [73, с. 522]. Варто

погодитися з автором, що виникає таке право для заінтересованої особи при порушенні матеріального суб'єктивного права. Отже, можна стверджувати, що процесуальне право, механізми, які в ньому задіяні, і слугуватимуть реалізації права на судовий захист.

Держава задля забезпечення стабільності цивільного обігу встановлює конституційні гарантії щодо здійснення такого захисту в судовому порядку. За змістом статті 55 Конституції кожен має право на захист прав і свобод від порушень і протиправних посягань. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Ці конституційні положення конкретизовано у статті 4 ЦПК України, в якій зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [191].

Наведені тези дають можливість дійти попереднього висновку, що право на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є гарантованою державою особливою (специфічною) процедурою захисту права.

Концептуальні підходи реалізації права на позов завжди були предметом наукової дискусії.

У роботі «Право на позов» М. А. Гурвич запропонував новий концептуальний підхід, згідно з яким право на звернення із позовом до суду і право на задоволення позову належить розглядати як два самостійних правових явища. Тобто необхідно співвідносити право на позов у матеріальному розумінні із правом на позов у процесуальному розумінні [38, с. 10]. Загалом у 60-ті роки минулого століття у розвитку процесуального законодавства постала концепція, згідно з якою право на звернення із позовом і право на його задоволення розглядались як нерозривна єдність і втілювались у праві на позов [71, с. 40]. Свого часу А. О. Добровольський, обґрунтовуючи концептуальні підходи самостійності цих двох компонентів, стверджував, що особа може мати право на задоволення позову за відсутності у неї права на звернення із

позовною заявою до суду. Науковець також звертав увагу на те, що може бути і навпаки – наявність в особи права на звернення до суду може не збігатися із наявністю права на задоволення позову. Отже, за твердженням автора, обидві ці складові виступають у єдності, оскільки без права на позов не може існувати права на задоволення позову [41, с. 89]. Згодом Г. Л. Осокіна запропонувала розглядати право на позов як право на звернення за судовим захистом, тобто як право на пред'явлення позову. Авторка стверджувала, що право на позов, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, проходить у своєму розвитку три основні етапи: становлення або виникнення, реалізацію або здійснення і припинення [96, с. 24].

Критикуючи концепцію права на позов як нерозривну єдність повноважень на пред'явлення позову і права на його задоволення, М. Й. Штефан стверджував, що викладений підхід суперечить як чинному цивільному процесуальному законодавству, так і практиці його застосування. Науковець звертав увагу, що такі повноваження як право на пред'явлення позову і право на його задоволення мають різний зміст. Автор стверджував, що право на позов у процесуальному розумінні відрізняється від права на позов у матеріальному розумінні за підставами виникнення і реалізації [205, с. 330].

В останні роки питання права на позов, його змісту та реалізації розглядалися переважно на рівні навчально-методичної літератури. Зокрема, С. В. Васильєв як автор підручника із цивільного процесу так прокоментував свої погляди на зазначену проблематику. Зокрема, акцентував, що поділяє позицію тих науковців, які в основу своїх поглядів покладають розуміння двох зумовлених одна одною складових – коли особа наділена правом на звернення до суду і правом на отримання судового захисту, тобто правом на задоволення позову [18, с. 406].

Повертаючись до предмета нашого дослідження, зауважимо, що такі повноваження особи як право на звернення із заявою про розгляд справи у спрощеному провадженні, право на задоволення позову за результатами розгляду справи у спрощеному позовному провадженні необхідно

досліджувати через призму однойменних інститутів у загальному позовному провадженні.

Зважаючи на завдання і мету цивільного судочинства, право на звернення особи за захистом права у спрощеному позовному провадженні буде пов'язано із відкриттям провадження у справі, розглядом справи по суті та вирішенням цивільної справи, незалежно від очікуваного результату вирішення.

Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні можлива не для кожної особи, не для кожного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Тільки за наявності визначених цивільним процесуальним законом передумов особа матиме можливість реалізувати право на звернення із позовом. Тож, як слушно зауважив С. В. Васильєв, передумови права на звернення із позовом – це такі обставини, із наявністю або відсутністю яких процесуальний закон пов'язує можливість подати позов до суду у конкретній цивільній справі [18, с. 407]. Хоча, на нашу думку, більш точним є визначення М. Й. Штефана, який право на пред'явлення позову розглядав як надану і забезпечену заінтересованим особам можливість звернутися до суду із вимогою про розгляд і вирішення цивільно-правового спору з метою захисту [205, с. 331]. Повертаючись до предмета дослідження, є підстави стверджувати, що право на пред'явлення позову у спрощеному позовному провадженні обумовлено як гарантована державою можливість звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права за спрощеною процедурою.

У контексті наведеного виникає питання, які ж передумови реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні передбачені у чинному цивільному процесуальному законодавстві. Логічно було би стверджувати, що належне нормативне регулювання процедури захисту прав особи у позовному порядку як на національному, так і на міжнародному рівні і є основною передумовою реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні. Як ми вже зазначали, процедури захисту прав у

порядку спрощеного позовного провадження з'явилися внаслідок реформування цивільного процесуального законодавства у жовтні 2017 року. Ще раніше Україна приєдналася до основоположних актів у сфері захисту прав людини, у числі яких ЄКПЛ [33, с. 177; 173, с. 321]. У спеціальній юридичній літературі до передумов реалізації права на розгляд справи за процедурою загального позовного провадження включають наявність у сторін процесуальної правоздатності та дієздатності; дотримання вимог закону щодо предметної та суб'єктної юрисдикції і дотримання вимог процесуального законодавства стосовно форми та змісту позовної заяви тощо [18, с. 408; 205, с. 330; 194, с. 431].

Оскільки спрощене позовне провадження є підвидом позовного провадження, загальними для нього є правила, встановлені цивільним процесуальним законодавством для позовного провадження. Таким чином, для того, щоб реалізувати право на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні, важливе значення матиме наявність процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності, дотримання вимог закону щодо предметної, інстанційної і територіальної юрисдикції та дотримання належної процесуальної форми позовної заяви.

Розглянемо питання щодо визначення цивільної процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності. У статтях 46 і 47 ЦПК України відповідно урегульовано питання процесуальної правоздатності та дієздатності. Якщо правоздатність визначається як здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи і нею наділені усі фізичні та юридичні особи, то здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді має назву цивільної процесуальної дієздатності, нею наділені фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи. У статті 47 ЦПК України ще додатково визначено специфічні ознаки неповнолітніх осіб. Зокрема, неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні

процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі у таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена. У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому ЦПК України, надано повну цивільну дієздатність [191].

Отже, буде правильним вважати, що саме ці положення ЦПК України належить застосовувати і для вирішення питань процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності учасників справ, які суди розглядають у порядку спрощеного позовного провадження.

Як бачимо, наведені категорії чітко визначають процесуальний статус учасників справи, у тому числі й у справах спрощеного позовного провадження. Варто наголосити, що у науці цивільного процесу ці категорії були досліджені у контексті визначення процесуальних прав, обов'язків, цивільної процесуальної відповідальності [161, с. 148–152; 90, с. 9; 85, с. 361; 12, с. 15; 37, с. 9] стосовно різних видів проваджень, у тому числі позовного, окремого. Щодо спрощеного позовного провадження може йтися тільки про можливі майбутні проєкти змін до цивільного процесуального законодавства.

Загальноприйнятим є розуміння того, що першоосновою для з'ясування сутності категорій правоздатності та дієздатності є їх регулювання нормами цивільного законодавства. Зокрема, усвідомлення того, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження (частина друга статті 25 Цивільного кодексу України; далі – ЦК України). Хоча навряд чи для цивільного процесуального інституту правоздатності буде прийнятним положення стосовного того, що у випадках, установлених законом, наприклад, у питаннях спадкування, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Для визначення процесуальної правоздатності принципово важливим є

реальне існування особи. Припинення ж правоздатності, як процесуальної, так і цивільної, відбувається у момент смерті фізичної особи (частина четверта статті 25 ЦК України). Щодо обсягу цивільної правоздатності цивільне законодавство містить положення, згідно з якими усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки, фізична особа наділена усіма особистими немайновими правами, передбаченими Конституцією України, ЦК України та іншими законами. Фізична особа здатна мати інші цивільні права, що не встановлені Конституцією України, ЦК України, іншим законом, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства [197].

Особливе значення для регулювання питань цивільної процесуальної правоздатності мають положення ЦК України, які стосуються запобігання обмеженню можливості фізичної особи мати цивільні права та обов'язки, які регулюються статтею 27 цього Кодексу. Зокрема, правочин, що обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, є нікчемним. Крім того, правовий акт Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб не може обмежувати можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, крім випадків, коли таке обмеження передбачено Конституцією України. На нашу думку, наведені положення цивільного законодавства трансформувалися у змісті статті 4 ЦПК України, яка регулює право особи на звернення до суду за захистом. Окрім того, що, як зазначено у частині першій цієї статті Кодексу, кожна особа має право в порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, у частині третій наведеної статті прямо наголошено, що відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною. Втім, у частині четвертій статті 4 ЦПК України акцентовано, що допускається угода сторін про передачу спору на розгляд третейського суду. До третейського суду за угодою сторін може

бути переданий будь-який спір, який виникає із цивільних правовідносин, крім випадків, передбачених законом.

У регулюванні положень цивільної та цивільної процесуальної дієздатності фізичної особи також є як однакові підходи, так і специфічні особливості. Зокрема, однаковими є положення щодо розуміння того, що цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними. Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи, як за цивільним законодавством, так і за цивільним процесуальним законодавством, може бути обмежено виключно у випадках і порядку, передбаченому ЦК України та ЦПК України. На відміну від цивільної дієздатності, цивільна процесуальна дієздатність набувається із настанням повноліття, і тільки у виняткових випадках особі може бути надано повну цивільну процесуальну дієздатність. Водночас у цивільному праві діють інститути часткової, неповної, повної та обмеженої цивільної дієздатності.

Важливе значення для розуміння сутності цивільної процесуальної дієздатності фізичних осіб матимуть положення статті 34 ЦК України стосовно того, що у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Якщо ж шлюб припиняється до досягнення фізичною особою повноліття, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається. Так само і у разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних із протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається. Крім того, у разі надання повної цивільної дієздатності фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, у разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається. Важливим також є питання визначення

повного суб'єктного складу учасників справи, інакше це може призвести до вирішення питання за відсутності сторони. Втім, рішення є таким, що прийняте про права, інтереси та обов'язки особи, яка не була залучена до участі у справі, лише тоді, коли у мотивувальній частині рішення наведено висновки суду про права, інтереси та обов'язки цієї особи або у резолютивній частині рішення суд прямо вказав на обов'язки такої особи [100].

Стосовно юридичних осіб питання правоздатності та дієздатності вирішується із врахуванням тих положень ЦК України, згідно з якими юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю і може бути позивачем та відповідачем у суді (стаття 80 ЦК України). У статті 91 цього Кодексу визначено цивільну правоздатність юридичної особи. Зокрема, акцентовано, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Обмеження цивільної правоздатності юридичної особи можливе лише за рішенням суду. На здійснення окремих видів діяльності, перелік яких встановлюється законом, потрібен спеціальний дозвіл (ліцензія). Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Щодо цивільної дієздатності юридичної особи необхідно зазначити, що ці питання вирішуються відповідно до статті 92 ЦК України. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів і закону. У випадках, установлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Вирішуючи питання про процесуальний статус юридичної особи в цивільному судочинстві, важливо чітко розмежовувати цивільну та адміністративну юрисдикції. Наприклад, сам лише факт участі у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав для його

віднесення до справ адміністративної юрисдикції. Суд зобов'язаний перевіряти характер спірних правовідносин, тобто з'ясувати предмет спору [101].

Для цивільного судочинства важливим є питання визначення місцезнаходження юридичної особи, яким згідно зі статтею 93 ЦК України є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку.

Отже, як проміжний підсумок можемо констатувати, що досліджуючи питання щодо реалізації права на розгляд справи за процедурою спрощеного позовного провадження, необхідно насамперед звертати увагу на наявність в особи правоздатності та дієздатності.

Наступною умовою реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є належне визначення цивільної юрисдикції. У теорії цивільного процесу наголошено, що видами цивільної юрисдикції є: предметна, суб'єктна, інстанційна і територіальна юрисдикції. Своєю чергою територіальна юрисдикція має власні підвиди, кожен з яких визначено у відповідних нормах ЦПК України.

Зауважимо, що виокремлення предметної та суб'єктної юрисдикції також матиме власні специфічні особливості. Крім того, що діятимуть загальні положення (частина перша статті 19 ЦПК України) про те, які саме справи розглядають суди цивільної юрисдикції, при зверненні до суду із заявою про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні необхідно обов'язково враховувати призначення такого виду провадження. Нагадаємо, що у спрощеному позовному провадженні розглядаються так звані малозначні справи; справи, що виникають з трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справи незначної складності та інші справи,

для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (частина четверта статті 19 ЦПК України) [192].

Після внесення змін до цивільного процесуального законодавства у науці цивільного процесу виникла дискусія стосовно визначення критеріїв малозначності справ. На необхідності напрацювання таких критеріїв наполягали і практики. Основною тезою цієї дискусії була та, що окрім прив'язки до ціни позову, малозначність також необхідно визначати, в тому числі враховуючи сутність спірних правовідносин [82, с. 50; 36, с. 28].

Саме тому у січні 2020 року законодавець докорінно змінив бачення сутності малозначних справ, тепер такими мають визнаватися не тільки справи, в яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, чи справи незначної складності, визнані судом малозначними (крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб), але й ті категорії справ, які донедавна мали розглядатися винятково у загальному позовному провадженні, а саме справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства); справи про розірвання шлюбу; справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Визначаючи цивільну юрисдикцію, також необхідно враховувати пов'язані із воєнним станом особливості цивільно-процесуального регулювання порядку здійснення цивільного судочинства [84, с. 87].

Досліджуючи питання розгляду справ у спрощеному позовному провадженні, Ж. В. Васильєва-Шаламова звертала увагу на досвід розгляду цивільних справ за спрощеною процедурою в інших країнах. Зокрема, авторка зазначала, що в Австрії до таких справ відносять спори із ціною позову, яка

не перевищує 10 000 євро. У Німеччині за спрощеною процедурою розглядаються справи із ціною позову до 5000 євро, в Італії критерієм так само є ціна позову, що не перевищує 5000 євро [20, с. 21].

І. О. Ізарова слушно зазначає, що «незалежно від межі віднесення спору до дрібного або малозначного процедура їх розгляду повинна бути альтернативною до загальної процедури розгляду справ. Для захисту своїх прав особа повинна вибрати найбільш ефективний порядок – або спрощений, що дасть змогу оптимізувати витрати та час, або загальний – скористатися усіма наявними інструментами для досягнення результату. При цьому спрощення не повинно означати звуження або зменшення прав осіб, які беруть участь у справі. Альтернатива у виборі процедури розгляду справи і захисту своїх прав повинна забезпечуватися законом, узгоджуватися між сторонами та судом» [54, с. 33–34].

Визначення інстанційної юрисдикції пов'язано із виокремленням судового органу, який здійснюватиме правосуддя у конкретній справі спрощеного позовного провадження. Доступність правосуддя розглядається як ознака правової та демократичної держави і не може бути обмежена судовими органами [29, с. 298]. Отже, доречним буде розглядати це питання крізь призму встановлення прав і обов'язків суб'єктів цивільних процесуальних відносин і з'ясування місця і ролі суду у цих правовідносинах. Особливість цивільних процесуальних правовідносин має прояв у тому, що зв'язки процесуального характеру виникають не між учасниками судової справи, а між судом і учасниками справи, причому із кожним індивідуально. Відомо, що права та обов'язки суду у відносинах з іншими суб'єктами зумовлені їх владними повноваженнями як державних органів судової влади, які здійснюють правосуддя. Суд не тільки розглядає справи, але й контролює діяльність учасників судового процесу. Задля досягнення мети цивільного судочинства – ефективного захисту прав особи – суд роз'яснює учасникам процесу права та обов'язки, попереджає про наслідки вчинення чи невчинення процесуальних дій, сприяє учасникам судового процесу у здійсненні прав і виконанні

обов'язків. Отже, суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин вирішує окремі правові питання, що виникають у процесі розгляду справи та ухвалює обов'язкові для виконання рішення, якими вирішено цивільний спір і здійснено захист прав, свобод та інтересів.

У цивільній процесуальній доктрині аксіомою є визначення за судом керівної ролі у процесі. Сучасні науковці-процесуалісти, зокрема О. В. Гетманцев, стверджують, що суд є обов'язковим і головним суб'єктом цивільних процесуальних відносин і саме йому належить керівна роль у процесі [27, с. 79]. А. Л. Паскар зауважує, що «цивільні процесуальні правовідносини не можуть існувати поза судом, оскільки саме суд є єдиним державним органом, винятковою компетенцією якого є здійснення правосуддя» [97, с. 56].

Ми підтримуємо позицію тих вчених, які вважають, що суд є основним і обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, на підставі чого невід'ємною передумовою виникнення цих правовідносин є правосуб'єктність суду. Зокрема, відповідне твердження ґрунтується і на тому, що саме на суд покладено виконання головних завдань цивільного судочинства – справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (стаття 2 ЦПК України).

Безумовно, правосуб'єктність суду має специфічний характер. Під час дослідження цієї теми можуть виникнути питання, як саме розглядати правосуб'єктність суду, адже суддя, здійснюючи правосуддя, уособлює суд – орган державної влади, а здійснюючи правосуддя, суддя діє саме від імені суду, хоча одночасно є і фізичною особою, громадянином України [66, с. 95].

У загальній теорії права зазначено, що суб'єкти права реалізують свої права і обов'язки завдяки наявності у них правосуб'єктності – можливості та здатності особи бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками. Правосуб'єктність разом із нормою права та юридичним фактом є передумовою виникнення правовідносин [46, с. 340].

В. В. Комаров акцентує, що абстрактної, єдиної для всіх процесуальної правосуб'єктності не існує, є правосуб'єктність суду, сторін, третіх осіб, прокурора, свідків та ін. Правосуб'єктність – специфічна особливість суб'єктів цивільного процесуального права, що робить їх носіями прав і обов'язків, надає можливість вступати у цивільні процесуальні правовідносини [75, с. 15].

Правосуб'єктність судових органів точно визначена залежно від виду судового органу і його функцій. Кожен судовий орган, чи то місцевий суд, суд апеляційної інстанції або касаційної інстанції, наділяється властивими тільки йому юрисдикцією і комплексом повноважень. Компетенція судових органів є індивідуальною і цілеспрямованою, оскільки одні з них спрямовані на розгляд цивільних справ по суті, другі – на перевірку судових рішень, що не набрали законної сили, треті – на перевірку судових рішень, що набрали законної сили.

В. В. Комаров обґрунтовано зазначає, що процесуальна правосуб'єктність – це специфічна властивість суб'єктів цивільного процесуального права, яка дає їм змогу бути носієм прав та обов'язків, вступати у цивільні процесуальні правовідносини. Вона є, так би мовити, ступенем реалізації норм цивільного процесуального права, реальною передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Однак абстрактної, єдиної для всіх процесуальної правосуб'єктності не існує, натомість йдеться про правосуб'єктність суду, сторін, третіх осіб, прокурора, свідків тощо [73, с. 396]. О. М. Єфімов вважає, що правосуб'єктність суду пов'язана з його компетенцією та виконуваною ним функцією [193, с. 74].

Говорячи про правосуб'єктність у цивільному судочинстві, можна погодитися з позицією О. В. Колісник, яка акцентувала, що правосуб'єктність суду має специфічний вияв у відповідності судового органу вимогам дотримання правил цивільної юрисдикції та підсудності; у повноважності складу суду та окремих його членів здійснювати правосуддя у цивільних справах, обумовленій дотриманням вимог до формування певного складу суду і відсутністю обставин, які унеможливають здійснення ним правосуддя [81, с. 13].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) дає підстави стверджувати, що «суд» визначається як орган, наділений функцією правосуддя, яка полягає у вирішенні питань в межах його компетенції на основі верховенства права і відповідно до процедур, що здійснюються у встановленому законом порядку («Беліос проти Швейцарії»). Цей орган не обов'язково повинен бути складовою судової системи, однак він повинен мати конкретні основні характерні ознаки, зокрема незалежність від виконавчої влади та сторін у справі, визначений термін виконання повноважень його посадовими особами та судову процедуру, яка забезпечує відповідні гарантії у кожній конкретній справі («Де Вільде, Оомса і Версипа проти Бельгії»). Те, що такий орган, крім здійснення правосуддя, може мати й інші функції, не обов'язково означає, що він не є судом («Н. проти Бельгії») [67, с. 210].

Отже, правосуб'єктність судових органів як органів державної влади точно визначена законом залежно від виду судового органу та його функцій. Така позиція ґрунтується на положеннях статей 6, 124 Конституції України [76], згідно з якими влада поділяється на законодавчу, виконавчу та судову, а правосуддя від імені держави можуть здійснювати виключно суди. У частині третій статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що систему судоустрою складають: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд [146]. Цілком логічним є висновок про те, що кожен із цих органів наділений спеціальними повноваженнями, якими користується під час здійснення правосуддя.

Як ми вже зазначали, правосуб'єктність учасників справи розкривається через їх правовий статус у цивільному судочинстві. Досліджуючи питання правового статусу осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, С. С. Бичкова наголошувала, що правовий статус необхідно визначати як сукупність закріплених у законодавстві прав, обов'язків та інтересів суб'єкта [12, с. 40]. Не спростовуючи такого підходу, Ю. Ю. Рябченко звертає увагу, що зміст цивільного процесуального статусу як наукової категорії має не обмежуватися змістом позитивно визначених цивільних процесуальних прав

та цивільних процесуальних обов'язків, а враховувати і зміст положень права на справедливий суд, подекуди оціночних [160, с. 164].

Якщо аналізувати правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб, можна зазначити, що окрім правоздатності вони мають бути наділені ще й дієздатністю. Дієздатність означає здатність суб'єкта правовідносин своїми діями брати на себе обов'язки і реалізовувати свої права. Фактично ж дієздатність означає можливість реалізувати правоздатність. Як і в цивільному праві обсяг цивільної процесуальної дієздатності особи залежить від віку та психічного стану особи. Щодо цивільної процесуальної дієздатності юридичної особи зауважимо, що така особа набуває прав і обов'язків та здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів і закону.

Із метою більш детального дослідження правового статусу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин науковці пропонують різні класифікації, але з урахуванням останніх змін до ЦПК України, на нашу думку, є сенс уточнити наявні підходи і запропонувати такий поділ: 1) суб'єкти, які здійснюють правосуддя (суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій); 2) суб'єкти, які захищають суб'єктивні права у процесі; 3) суб'єкти, які сприяють здійсненню правосуддя: а) суб'єкти, які захищають у процесі інтереси або права та охоронювані законом інтереси інших осіб (сторони, треті особи та інші учасники); б) суб'єкти, які технічно сприяють здійсненню правосуддя (свідки, експерти, перекладачі, органи державної влади, утримувачі письмових і речових доказів, особи, які прийняли повідомлення за відсутності громадянина, який повідомляється чи викликається у справі, за місцем його проживання чи роботи, особи, присутні в залі судового засідання) [59, с. 46]. Як бачимо, у чинному цивільному процесуальному законодавстві закріплено такий підхід до з'ясування місця суду в системі цивільних процесуальних правовідносин. Так, у ЦПК України визначено учасників справи (§ 1 глави 4); представників (§ 2 глави 4); інших учасників судового процесу (§ 3 глави 4) та суд [192]. Тобто ми бачимо, що суд не віднесений до жодної із груп учасників, визначається як особливий суб'єкт і учасник цивільних процесуальних

відносин, а його участь у процесі реалізується через конкретний склад, зважаючи на положення зазначеної глави.

Становить інтерес також і питання про реалізацію права на справедливий суд. І. В. Завальнюк стверджує, що право на справедливий суд є одним із елементів права на суд, а отже, ці категорії співвідносяться як загальне і часткове [43, с. 171]. Особливе місце серед гарантій реалізації зазначеного права належить принципу справедливості. Сутність категорії справедливості розкривається через правосвідомість, морально-етичні основи суспільства при правозастосуванні [44, с. 23]. Отже, при формуванні суддівського корпусу суб'єкт формування має право пред'являти до суддів як до носіїв судової влади особливі кваліфікаційні вимоги, в тому числі морально-етичного характеру, встановлювати порядок формування суддівського корпусу, забезпечувати відбір кандидатів, що відповідають цим вимогам [207, с. 103].

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки. Суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин є такі учасники суспільних відносин, які виступають носіями цивільних процесуальних прав та обов'язків. Суд є обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, його особливий статус визначається конституційними приписами про те, що це єдиний орган влади, наділений компетенцією здійснювати правосуддя в Україні. Саме суд виконує завдання цивільного судочинства щодо розгляду та вирішення цивільних справ. Правосуб'єктність суду має прояв через його повноваження, належно визначену юрисдикцію та склад суду.

Варто звернути увагу на ще одну передумову, від якої залежить можливість розгляду справи за процедурою спрощеного позовного провадження – визначення територіальної юрисдикції (підсудності). Ці питання регулюються положеннями статей 26–32 ЦПК України. Варто зазначити, що у разі надходження позовної заяви до суду із порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності) суд вирішує питання про передачу справи до іншого суду за підсудністю, але тільки у випадках, передбачених частиною першою статті 31 ЦПК України, тобто у разі, якщо справа належить до територіальної

юрисдикції (підсудності) іншого суду; коли після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи та якщо ліквідовано або із визначених законом підстав припинено роботу суду, який розглядав справу. Втім, якщо суд із додержанням правил підсудності прийняв справу до свого провадження, то має її і розглянути. Так само вирішується питання підсудності, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду. Винятком є лише випадки, коли змінюється склад відповідачів і у зв'язку із цим справа належить до виключної підсудності іншого суду. За процедурою, передбаченою частиною третьою статті 31 ЦПК України, передача справи здійснюється на підставі ухвали суду після закінчення строку на її оскарження. Якщо ухвала оскаржується, то справа передається до іншого суду вже після розгляду скарги і залишення її без задоволення. Як ми вже зазначали, у разі ліквідації або припинення роботи суду справи також мають бути передані на розгляд іншому суду. Судовий орган у цьому разі визначається відповідним законом або рішенням про припинення роботи суду. У разі невирішення цього питання справи мають бути передані до суду, територіально найбільш наближеного до ліквідованого суду або такого, чію роботу припинено. Якщо передача справи відбувається з підстав, коли після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи, то за розпорядженням голови суду справа передається на розгляд найбільш територіально наближеного суду. Незалежно від підстав передачі справи спори між судами про підсудність не допускаються. За змістом статті 32 ЦПК України справа, передана з одного суду до іншого, повинна бути прийнята до провадження судом, якому вона надіслана.

Зауважимо, що це питання не завжди вирішувалося у такий демократичний спосіб. До реформування цивільного процесуального законодавства у 2017 році за змістом норм, що регулювали питання процесуальних наслідків порушення правил територіальної підсудності, якщо суддя, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, встановлював,

що справа не підсудна цьому суду, то повертав заяву позивачеві, щоб ця особа вже сама вирішувала, до якого суду належить звернутися [195, с. 43].

Тож як проміжний висновок констатуємо, що територіальна юрисдикція (підсудність) у справах спрощеного позовного провадження має такі підвиди: 1) підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя; 2) підсудність справ за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача; 3) підсудність справ за вибором позивача; 4) підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами; 5) виключна підсудність.

Самостійними передумовами реалізації права на розгляд справи за процедурою спрощеного позовного провадження є дотримання вимог цивільного процесуального законодавства стосовно форми і змісту позовної заяви, сплати судового збору, належне підтвердження повноважень представника на ведення справи у суді, дотримання правил територіальної юрисдикції (підсудності).

Стосовно такої передумови розгляду справи у спрощеному позовному провадженні як дотримання належної форми і змісту позовної заяви варто зазначити, що законодавець не передбачає відмінностей у формі позовної заяви. Тобто позовна заява має містити застереження щодо предмета спору та їх обґрунтування. Позовна заява подається до суду у письмовій формі і підписується позивачем або особою, яка є представником позивача, чи іншою особою, яка законом наділена правом звертатися в інтересах інших осіб. Особливості, які визначають можливість розгляду справи за спрощеною процедурою, матимуть прояв у тому, що клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження позивач має право викласти у змісті позовної заяви, із застереженням про те, що таке клопотання має стосуватися розгляду в порядку спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі (стаття 276 ЦПК України).

Важливе значення для вирішення питання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження має сплата судового збору. Вже у позовній заяві позивач має зробити попередній розрахунок суми судових витрат і навести застереження стосовно того, чи не звільняється така особа від сплати судового збору. Якщо позивач звільняється від сплати судового збору, він має зазначити підстави звільнення, оскільки відповідно до статті 177 ЦПК до позовної заяви додаються документи, які вказують на розмір судового збору і підтверджують реальну його сплату. Це важливий момент, адже невиконання таких приписів процесуального закону завадить відкриттю провадження у справі, буде підставою для залишення позовної заяви без руху і, як наслідок, повернення її заявникові (стаття 185 ЦПК України). Визначення ціни позову, попередній правильний розрахунок судових витрат і сплата судового збору тим більше мають важливе значення, оскільки суд наділений правом вирішити питання про відмову у розгляді справи за процедурою спрощеного позовного провадження в разі збільшення позовних вимог, і з цих підстав справа не може бути розглянута у спрощеному позовному провадженні.

Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є механізмом, який гарантує не тільки право на звернення до суду з позовом, але й вирішення питання про відкриття провадження у справі, розгляд справи за спрощеною процедурою і зрештою досягнення того процесуального результату, заради якого особа зверталася до суду – ухвалення справедливого рішення у справі, досягнення мети цивільного судочинства – захисту порушеного, невизнаного або оспореного права особи [62, с. 108].

Цей механізм складається із таких пов'язаних між собою правомочностей як право на позов, тобто право на відкриття провадження у справі та розгляд справи за спрощеною процедурою і право на вирішення вимоги позову.

Право на позов у спрощеному позовному провадженні за своєю сутністю, так само, як і право на позов у загальному позовному провадженні, означає право на суд незалежно від того, яким буде рішення у справі. Тобто це

гарантування державою процесуальної діяльності суду, і воно не залежить від того, чи порушено матеріальне суб'єктивне право особи або її охоронюваний законом інтерес. Хоча необхідно визнати, що належить це право також не всім особам, а тільки тим, стосовно яких можна виокремити передумови права на пред'явлення позову.

Висновки до розділу I

Підсумовуючи викладене щодо становлення та розвитку спрощеного позовного провадження, ми дійшли висновку, що:

1. Дослідження процедури спрощеного провадження доцільно здійснювати в історичній ретроспективі, при цьому чітко виокремлюється така періодизація: 1) правове регулювання процедури спрощеного провадження на землях України у складі Російської імперії; 2) правове регулювання процедури спрощеного провадження за радянського періоду розвитку цивільного процесуального законодавства; 3) правове регулювання процедури спрощеного провадження за часів незалежної України. Останній етап своєю чергою має такі часові періоди становлення і розвитку спрощених процедур: а) 1991–2004 роки; б) 2005–2017 роки і дотепер. Установлено, що згідно зі Статутом цивільного судочинства 1864 року всі справи могли розглядатися у порядку скороченого провадження за таких умов: 1) сторони погодилися на цю процедуру; 2) у законі немає прямої заборони на розгляд справи за скороченою процедурою; 3) безпосередньо у Статуті зазначено, що такі справи належить розглядати за скороченою процедурою. Скорочене провадження мало на меті прискорити та полегшити розгляд справи. Такий порядок визначався на розсуд суду з урахуванням умов для застосування відповідної процедури. Спрощений порядок розгляду цивільних справ діяв до 1912 року. Надалі його було замінено «понуздительним» виконанням, сутність якого полягала фактично у поєднанні позовного провадження та процедури виконання судових рішень.

2. За період розвитку цивільного процесуального законодавства за радянських часів панували різні підходи щодо функціонування спрощених

процедур у цивільному судочинстві. Із жовтня 1924 року набув чинності ЦПК УСРР, в якому не було передбачено проваджень, які б називалися «спрощені». Разом із тим у частині третій Кодексу «Особливі переведення» було визначено особливості провадження у деяких категоріях справ. Більшість із тих категорій справ сьогодні розглядаються за правилами окремого провадження, але є і так звані «про видання судових наказів», тобто ті, які наразі розглядаються за спрощеними процедурами. У деяких категоріях цивільних справ було передбачено можливість видачі судового наказу. Судові накази застосовувалися до вимог про стягнення грошей або вимог про передачу чи повернення майна.

3. Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1963 року визначав загальний порядок розгляду цивільних справ. Процедур, які передбачали би спрощені провадження щодо окремих категорій справ, не було. Першим кроком на шляху до спрощення процедур розгляду цивільних справ можна вважати зміни у законодавстві, які стосувалися справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 01 березня 1985 року «Про деякі зміни порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей», затвердженим Законом УРСР від 27 березня 1985 року № 30-XI, у разі відсутності спору між батьками про утримання дитини судді були наділені повноваженнями одноособово видавати постанови про стягнення аліментів. Період розвитку цивільного процесуального законодавства на початковому етапі незалежності нашої держави (1992 рік) позначився спрощенням процедури завдяки тому, що судді почали розглядати справи одноособово, за деякими винятками. Крім того, наприклад, для зазначеної категорії справ діяв скорочений процесуальний строк розгляду справи – 10 днів.

4. Із прийняттям 18 березня 2004 року нового ЦПК України, який набрав чинності із 01 вересня 2005 року, запроваджувалася така спрощена процедура як видача судового наказу. Остання реформа процесуального законодавства, що відбулася у жовтні 2017 року, стала фундаментом, основою для запровадження нового процесуального інституту – спрощеного позовного провадження.

5. Спрощене позовне провадження – це різновид позовного провадження, спрямований на виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства стосовно цивільних справ, визначених цивільним процесуальним законодавством, за особливою процедурою.

6. Сутність спрощеного позовного провадження полягає в ефективному захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави в окремих категоріях цивільних справ у скорочені строки за особливої процедури розгляду і вирішення справи.

7. Виокремлено характеризуючі критерії спрощеного позовного провадження: 1) сприяння виконанню завдань і досягненню мети цивільного судочинства у скорочені строки, що своєю чергою покликано сприяти оптимізації цивільного судочинства; 2) спрощена процесуальна форма має прояв через специфіку дії принципу змагальності з метою активізації процесуальної діяльності учасників справи у документарній (письмовій формі); 3) розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є реалізацією права, а не обов'язку сторони; 4) обмеження дискреційних повноважень суду на застосування спрощених процедур розгляду справи, навіть якщо з огляду на предмет спору справа належить до однієї із категорій, визначених частинами першою, другою та третьою статті 274 ЦПК України; 5) обмежена дія деяких інститутів цивільного процесу, наприклад, інституту забезпечення доказів тощо.

8. Право на пред'явлення позову у спрощеному позовному провадженні необхідно розглядати як гарантовану державою можливість звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права за спрощеною процедурою. Для реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні важливе значення матиме: 1) наявність процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності, 2) вирішення питання предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції та 3) дотримання належної процесуальної форми позовної заяви.

Підсумовуючи визначення предметної юрисдикції спрощеного позовного провадження, варто акцентувати, що вона встановлюється не тільки за характером спірних правовідносин, але й за спеціальними застереженнями у процесуальному законодавстві стосовно того, що спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ; справ, що виникають з трудових відносин; справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

Щодо визначення інстанційної юрисдикції у справах спрощеного позовного провадження необхідно звернути увагу на певні особливості. Якщо суд першої інстанції вирішує в порядку цивільного судочинства усі справи, то апеляційні суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) (статті 23–24 ЦПК України), а Верховний Суд переглядає у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій (стаття 25 цього Кодексу) зі спеціальними застереженнями, визначеними статтею 389 ЦПК України, – касаційному оскарженню не підлягають судові рішення у малозначних справах та у справах із ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до ЦПК України позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

Зважаючи на завдання та мету цивільного судочинства, право на звернення особи за захистом права у спрощеному позовному провадженні буде пов'язано із відкриттям провадження у справі, розглядом справи по суті та вирішенням цивільної справи, незалежно від очікуваного результату вирішення. Тож сутність реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні полягатиме у тому, наскільки чітко, повно і доступно норми цивільного процесуального кодексу закріплюють приписи про порядок звернення до суду і отримання як процесуального, так і матеріального результату.

Розділ II. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ У СПРОЩЕНОМУ ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Відкриття провадження у справі

У цьому підрозділі ми розглянемо питання, що виникають у зв'язку із відкриттям провадження у справі за процедурою спрощеного позовного провадження. Держава має гарантувати кожній особі право на справедливий суд, тож мають бути створені такі механізми, які б забезпечували розгляд цивільної справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Ця конструкція охоплює широкий спектр процесуальних принципів, засобів і гарантій, які розвиваються з огляду на динамічність практики ЄСПЛ. Серед них варто виокремити питання належного інформування учасників судового процесу як необхідної умови реалізації у цивільному, та й не тільки, судочинстві засад гласності, відкритості, диспозитивності, змагальності та рівності сторін [188, с. 32].

Зауважимо, що глава 10 розділу III ЦПК України, яка регулює розгляд цивільних справ у спрощеному позовному провадженні, не містить спеціальних норм, які були би присвячені врегулюванню питання відкриття провадження за спрощеною процедурою. Зважаючи на те, що спрощене позовне провадження є складовою позовного провадження, цілком логічно буде стверджувати, що ці питання мають вирішуватися за загальними правилами, з особливостями, властивими процедурі спрощеного позовного провадження. Отже, метою нашого дослідження у цьому підрозділі і буде виявлення особливостей процедури відкриття справи у спрощеному позовному провадженні.

Досліджуючи питання сутності спрощеного провадження, О. Ю. Зуб зазначав, що особа може бути обмежена у виборі деяких спрощених процедур або, навпаки, – послідовно переходити від однієї спрощеної процедури до іншої або від спрощеної процедури до загального порядку, як, наприклад, це відбувається у мирових судах ФРН – амтсгеріхтах (das Amtsgericht) або ж у державах, де існує градація процедури залежно від ціни позову [52, с. 64].

З'ясуємо, як це відбувається за вітчизняним процесуальним законодавством. Відкриття провадження у справі позовного провадження регулюється положенням статей 184–188 ЦПК України. На цьому етапі процесу суд наділений повноваженнями:

- 1) залишити позовну заяву без руху;
- 2) повернути позовну заяву;
- 3) відмовити у відкритті провадження у справі; та
- 4) відкрити провадження у справі.

Кожна із цих процесуальних дій має свої підстави та умови здійснення. Насамперед необхідно пам'ятати, що важливе значення у виникненні судочинства має вольовий фактор як основа реалізації усіх процесуальних прав, передбачених цивільним процесуальним законом [32, с. 10]. Отже, за змістом статті 184 ЦПК України кожна із зазначених процесуальних дій починається з аналізу позовної заяви, яка пред'являється шляхом її подання до суду першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді. Розглядаючи питання реалізації права на розгляд справи за процедурою спрощеного позовного провадження, ми вже звертали увагу, що дотримання належної процесуальної форми та змісту позовної заяви є важливою складовою реалізації цього права. Так, необхідно неухильно дотримуватися вимог статті 175 ЦПК України, зокрема відображати у позовній заяві інформацію стосовно предмета позову, зазначати найменування суду першої інстанції, до якого подається заява; повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові – для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), а також реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта для фізичних осіб – громадян України (якщо такі відомості позивачу відомі), відомі номери засобів зв'язку,

офіційної електронної адреси та адреси електронної пошти; зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується; зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з них; виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини; відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, в тому числі, якщо законом визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору; відомості про вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви, якщо такі здійснювалися; перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності); зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви; попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи; підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього ж відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав є обов'язковим. Крім того, подання позову особою, звільненою від сплати судового збору, відповідно до закону потребує зазначення у ній підстав звільнення позивача від сплати судового збору. Якщо ж позовна заява подається особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, то знов-таки у позові має бути викладено застереження щодо підстав такого звернення. Процесуальний закон також надає особі право навести у позовній заяві й інші відомості, необхідні для правильного вирішення спору. Наприклад, як зазначено у частині другій статті 184 ЦПК України, позивач має право у позовній заяві заявити клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного

провадження, при цьому застережено, що положення стосується випадків, коли такий розгляд допускається цим Кодексом.

Важливим є питання про зазначення у позовній заяві попереднього розрахунку суми судових витрат, які позивач планує здійснити у зв'язку із розглядом справи. Відповідно до статті 133 ЦПК України такі витрати складаються із витрат, пов'язаних з розглядом справи та судового збору. Своєю чергою до витрат, пов'язаних з розглядом справи, віднесено витрати на професійну правничу допомогу; пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду (частина третя статті 133 ЦПК України). З'ясуємо, з якою метою процесуальний закон вимагає від позивача зазначення цих сум. Розглянемо на прикладі витрат, пов'язаних з отриманням належної правничої допомоги. Звертаємо увагу, що у пункті 1 частини третьої статті 133 ЦПК України йдеться виключно про витрати у зв'язку з отриманням професійної правничої допомоги. У судовій практиці досить часто виникають ситуації, коли самотійно діяти в процесі сторони не можуть, тому інститут представництва сьогодні є важливою та необхідною складовою цивільного процесуального законодавства, оскільки за допомогою цього інституту регулюються правовідносини щодо судового представництва однією особою інших осіб під час здійснення правосуддя [63, с. 162]. Нагадаємо, що відповідно до статті 15 ЦПК України представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатами. Далі законодавець констатує, що це і є професійна правнича допомога. У цій нормі згадується також і про безоплатну правничу допомогу. Втім, якщо ми звернемося до норм процесуального законодавства, що регулюють питання представництва, особливо визначення кола осіб, які можуть виконувати функцію процесуального представника, то побачимо, що законодавець допускає саме у справах, які належать до предметної юрисдикції справ спрощеного позовного провадження, щоб крім

адвокатів цю функцію виконували особи, для яких встановлено тільки віковий ценз – 18 років і які мають цивільну процесуальну дієздатність. Винятки із цього правила наведено у статті 61 ЦПК України. Тобто законодавець навіть не вимагає підтвердження фахової підготовки для осіб, які можуть здійснювати функцію представника. Чи розглядає законодавець таких осіб як суб'єктів надання правової допомоги? Судячи зі змісту статті 15 ЦПК України, абсолютно не розглядає. Більше того, всі розрахунки витрат на правничу допомогу також стосуються виключно професійної правничої допомоги, що визначено у статті 137 ЦПК України згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [136]. Це означає, що при розподілі судових витрат за результатами розгляду справи представник, якщо він юрист за фахом і виконує представницьку функцію у справі спрощеного провадження, може розраховувати тільки на суми, пов'язані з явкою до суду, хоча тут також є законодавчі обмеження, встановлені Кабінетом Міністрів України у постанові від 27 квітня 2006 року № 590 «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» [137], де зазначено, що такі витрати не можуть перевищувати встановлені законодавством норми відшкодування витрат на відрядження.

Варто зазначити, що і з відшкодуванням витрат на професійну правничу допомогу також є певні труднощі.

Верховний Суд у постанові від 08 лютого 2022 року у справі № 160/6762/21 (адміністративне провадження № К/9901/41849/21), розглядаючи питання щодо відшкодування витрат на правничу професійну допомогу, акцентував на необхідності враховувати критерії обґрунтованості та пропорційності під час вирішення судами питання про співмірність витрат на таку допомогу. Суть справи полягала у тому, що у провадженні Верховного Суду перебувала справа за позовом до районної державної адміністрації про визнання дій та рішення протиправними, скасування рішення та скасування державної реєстрації. Суди першої та апеляційної інстанцій, задовольняючи

позов частково, у повному обсязі відмовили у задоволенні вимоги про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. Суди виходили з того, що позивач недостатньо обґрунтував такі витрати, сума є завищеною, не підтверджена належним чином співмірність обсягу послуг і втраченого адвокатом часу із розміром заявленої суми витрат. Суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що справа не становить значної складності, вона розглядалась у спрощеному позовному провадженні без повідомлення осіб.

Верховний Суд не погодився у цій частині із висновками судів попередніх інстанцій і вирішив задовільнити вимоги позивача, стягнути витрати на професійну правничу допомогу у сумі 10 000 грн [104].

Якщо адвокат представляє інтереси особи, яка не досягла 14 років, він має надати суду документи на підтвердження своїх повноважень. Такими можуть бути як ордер, так і довіреність. У цьому разі згоду батьків на укладення договору представництва адвокатом подавати до суду не потрібно [119].

Необхідно звернути увагу також і на попередні визначення розрахунку суми витрат, пов'язаних із явкою до суду в контексті статті 138 ЦПК України. Відповідно до частини першої цієї статті відшкодовуються тільки витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту сторін та їхніх представників. Отже, як визначив Верховний Суд у постанові від 02 грудня 2021 року у справі № 761/35926/18 (провадження № 61-5311св21), відшкодування вартості понесених стороною у справі витрат, які не пов'язані з вчиненням нею процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду у малозначній справі, а саме переїздом у межах міста, процесуальним законодавством не передбачено [130].

Варто зважати на судову практику і стосовно розрахунку суми заборгованості щодо аліментів, які вже нараховані судовим наказом чи стягуються за судовим рішенням, і на етапі виконання виникли заборгованості щодо їх сплати або розрахунку. Наприклад, Верховний Суд у постанові від 08 грудня 2021 року у справі № 490/9589/18-ц (провадження № 61-15429св21) вирішив питання щодо

визначення видів доходу, з якого здійснюється розрахунок суми, у такий спосіб. За змістом постанови під час вирішення питання про стягнення аліментів державний виконавець має враховувати отриманий боржником (платником аліментів) дохід від використання належних йому земельних ділянок, який збільшує його майно, навіть за відсутності реєстрації права власності на них у державному реєстрі речових прав або іншого права користування (оренди) ними [131]. У постанові від 22 грудня 2021 року у справі № 265/4428/18 (провадження № 61-14438св21) Верховний Суд звернув увагу, що у разі скасування судового наказу, на підставі якого було відкрито виконавче провадження, не виникає заборгованості зі сплати аліментів, а отже немає підстав для вчинення державним виконавцем розрахунку такої заборгованості [133].

Якщо розгляд справи у спрощеному позовному провадженні допускається, то відповідно до статті 276 ЦПК України клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження має бути подано у письмовій формі. Клопотання може бути оформлено як окремий процесуальний документ або його зміст викладається у позовній заяві. Згідно із цією нормою таке клопотання має стосуватися розгляду у порядку спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі. Як бачимо, у цій нормі визначено форму, час подання та зміст такого клопотання. Отже, зважаючи на сутність принципу диспозитивності – суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до ЦПК України та в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених законом випадках. Крім того, ураховуючи, що учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд, можемо дійти висновку, що: 1) розгляд справи за спрощеною процедурою належить розуміти саме як право особи, а не як обов'язок; 2) вирішення питання про звернення з клопотанням щодо відповідного спрощеного порядку

розгляду справи залежить від волі заінтересованих осіб. Утім, питання є дискусійним. Ймовірність суддівського угляду є високою, зважаючи на зміст частини сьомої статті 277 ЦПК України, – якщо справа підлягає розгляду тільки в порядку спрощеного позовного провадження, норми, які регламентують процедури щодо заявленого клопотання, суд до уваги не бере. Тож важливим є питання визначення точної, чи навіть більше – виключної предметної юрисдикції справ спрощеного позовного провадження.

Рішення щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження ухвалюється за правилами, визначеними у статті 277 ЦПК України, відповідно до якої суд вирішує це питання в ухвалі про відкриття провадження у справі. Розглядаючи відповідне клопотання, суд у межах своїх повноважень наділений правом:

1) задовольнити клопотання та визначити строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження; або

2) відмовити в задоволенні клопотання та розглянути справу за правилами загального позовного провадження.

Утім, відповідач у межах визначеного судом строку має подати заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Таке заперечення суд зобов'язаний розглянути і своєю ухвалою або залишити заяву відповідача без задоволення, або перейти до розгляду справи за правилами загального позовного провадження і замінити засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням.

Частинами п'ятою та шостою статті 277 ЦПК України передбачено ситуації, за яких пропуск строку із запереченнями від відповідача стосовно розгляду справи за процедурою спрощеного позовного провадження суд може визнати таким, що відбувся з поважних причин. У цьому разі суд перейде до розгляду справи за правилами загального позовного провадження. Крім того, якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за

правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. У такому випадку повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається.

Отже, ще раз звертаємо увагу, що ці правила не будуть застосовуватися, якщо справа підлягає розгляду тільки в порядку спрощеного провадження. Враховуючи викладене, можна стверджувати, що характеризуючими ознаками спрощеного позовного провадження є не тільки безспірність вимоги та згода особи на розгляд справи за спрощеною процедурою, але й виключна предметна юрисдикція у більшості справ, які розглядаються у спрощеному порядку. Крім того, суд наділений правом перевіряти наявність підстав для залишення позовної заяви без руху відповідно до вимог цивільного процесуального закону, чинного на дату подання позовної заяви. Відбувається це у разі надходження до суду справи, що підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства, після закриття провадження Верховним Судом чи судом апеляційної інстанції в порядку господарського чи адміністративного судочинства. Це так звана зворотна дія у часі процесуального закону. Зазвичай суд вирішує справи відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи. Питання про зворотну дію у часі процесуального закону вирішено частиною четвертою статті 3 ЦПК України і стосується того, що закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує чи звужує права, належні учасникам судового процесу, чи обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі.

У загальній теорії права питання про зворотну дію закону в часі є доволі дослідженим. М. І. Козюбра, аналізуючи це питання, акцентував, що бувають ситуації, коли нормативно-правові акти можуть мати зворотну (ретроспективну) дію у часі, тобто поширюватися на правовідносини, що виникли до набрання ним чинності, або коли правова норма врегульовує правовідносини після того, як нормативно-правовий акт втратив чинність [45, с. 186]. Такий підхід є виправданим, адже реформування законодавства,

зокрема і цивільного процесуального, здійснюється стрімко, а отже ці положення закону сприятимуть стабілізації правового статусу особи, права якої потребують захисту. У загальній теорії права та у правозастосовній діяльності є ще одне поняття – зупинення дії нормативного акта. Як зазначає М. І. Козюбра, це так зване тимчасове, неостаточне переривання його темпоральної дії, яке обумовлюється певними обставинами і здійснюється у порядку, передбаченому законом [45, с. 186]. У законодавчій практиці наявні підходи, згідно з якими дія нормативно-правових актів зупиняється органами, які його видають. Утім, у самому нормативно-правовому акті може бути наведено застереження про те, який ще орган, крім видавця, наділений повноваженнями змінювати нормативно-правовий акт. Наприклад, у статті 144 Конституції України передбачено, що рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду (Конституційного або адміністративного залежно від підсудності) [76].

Досить цікавою та актуальною є практика Конституційного Суду України із цього питання, яка, на нашу думку, не може не застосовуватися у цивільному судочинстві та у спрощеному позовному провадженні зокрема. Ще на початку своєї діяльності Конституційний Суд України у Рішенні від 13 травня 1997 року № 1-зп/1997 «Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 ЦПК України» (у справі щодо несумісності депутатського мандата) зазначив, що «стаття 58 Конституції України закріплює один з найважливіших принципів сучасного права – закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Це означає, що вони поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності. Закріплення названого принципу на конституційному рівні є гарантією стабільності суспільних відносин, у тому числі відносин між державою і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього закону» (пункт 5

мотивувальної частини) [149]. Дотримуючись власної усталеної практики, Конституційний Суд України аналогічний підхід виклав у рішеннях у справі про набуття чинності Конституцією України від 03 жовтня 1997 року № 4-зп/1997 [150] (у справі щодо заступників голів місцевих державних адміністрацій від 24 грудня 1997 року), № 8-зп/1997 (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини) [151]. Одночасно Конституційний Суд України в іншому рішенні звернув увагу, що «Конституція України, закріпивши частиною першою статті 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, що є загальновизнаним принципом права. Тобто щодо юридичної відповідальності застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи» (пункт 1 резолютивної частини) [152]. Про поширення дії цього принципу виключно на правовідносини, що пом'якшують можливу відповідальність особи, констатовано й у рішеннях від 05 квітня 2001 року № 3-рп/2001 (справа про податки) [153], від 02 липня 2002 року № 13-рп/2002 (справа про оспорювання актів у господарському суді) (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини) [154], від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) (абзац перший, речення перше абзацу другого пункту 5 мотивувальної частини) [155]. На наше переконання, саме ці рішення Конституційного Суду України наочно демонструють, що принцип зворотної дії у часі поширюється на застосування норм матеріального законодавства й у вкрай обмеженому обсязі – процесуального законодавства, однак незмінним залишається підхід щодо застосування лише тих нормативно-правових актів, які не погіршують, а навпаки – пом'якшують становище особи.

Як відомо, справи, що виникають із трудових правовідносин, віднесені до предметної юрисдикції спрощеного позовного провадження. Вирішуючи справу за конституційними скаргами цілої групи громадян, які вважали, що порушено їх трудові права, Конституційний Суд України звернув увагу, що

«Закон не має зворотної дії в часі, оскільки не поширюється на безстрокові трудові договори, укладені до його прийняття, а передбачає припинення цих договорів з моменту набрання ним чинності та можливість продовження трудових правовідносин на умовах контракту між професійними творчими працівниками (художнім та артистичним персоналом) і державними та комунальними закладами культури. Таким чином, Закон спрямований на регулювання тих правовідносин, які виникнуть після набрання ним чинності, а трудові правовідносини, що виникли раніше, повинні бути приведені у відповідність із новим юридичним регулюванням» (абзац п'ятий пункту 5 мотивувальної частини) [156].

З урахуванням усього зазначеного, повертаючись до аналізу положень частини першої статті 185 ЦПК України, вважаємо, що законодавчі зміни, які відбулися у 2020 році [192], є принаймні некоректними і можуть вважатися такими, що погіршують становище особи. Отже, на наше переконання, суд має продовжувати розгляд справи, а не вишукувати підстави для залишення позову без руху, а якщо виявляться якісь недоліки процесуального характеру, що стосуються розбіжностей у регулюванні однакових правових інститутів різних судових юрисдикцій, вирішувати їх не за початковою процедурою, а вже під час судового розгляду.

Про залишення позовної заяви без руху суд постановляє ухвалу із зазначенням у ній недоліків позовної заяви, способу і строку їх усунення. За змістом частини другої статті 185 ЦПК України зробити це треба у межах десятиденного строку. Суд наділений повноваженням залишити позовну заяву без руху, якщо сторона не усуне недоліки. Фіксується ця процесуальна дія у формі ухвали. Якщо підставою постановлення ухвали є питання судового збору, то суд зобов'язаний зазначити у ній точний розрахунок судового збору і яку суму необхідно доплатити. Варто звернути увагу, як складається судова практика щодо виконання таких ухвал. Сам лише факт неотримання заявником направленої за належною адресою поштової кореспонденції, якою суд надсилає

ухвали для вчинення конкретних процесуальних дій, не приймається судом як поважна причина їх невиконання [118].

Процесуальним наслідком виконання ухвали та усунення недоліків позовної заяви є те, що заява вважатиметься поданою до суду із дня її первісного надходження. Якщо ж позивач не виконав вимоги ухвали і не усунув недоліки позовної заяви у встановлений судом строк, вона вважається неподаною і повертається заявникові.

Безумовні підстави для повернення позовної заяви визначені цивільним процесуальним законодавством (частина четверта статті 185 ЦПК України). До них, зокрема, віднесено такі: відсутність дієздатності у заявника або заява підписана особою, яка не має на це права; в одне провадження об'єднані вимоги з порушенням процедури такого об'єднання; особа, яка подала заяву, звернулася до суду із новою заявою про її відкликання або почалась процедура врегулювання конфлікту; суду стало відомо про необхідність захисту права вагітної дружини або у подружжя є дитина, яка не досягла віку одного року в разі звернення до суду із заявою про розірвання шлюбу; позивач звернувся до суду з тотожним позовом; позовну заяву подано до суду особою, яка наділена правом звертатися в інтересах інших осіб, за відсутності на це підстав. Також заява повертається, якщо немає підтвердження вжиття заходів досудового врегулювання конфлікту між сторонами при обов'язковому їх застосуванні в силу закону. Зауважимо, що цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Повернення позовної заяви здійснюється відповідно до ухвали суду. Така ухвала може бути оскаржена до апеляційного суду. Якщо суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу, то суд першої інстанції позбавляється права повторно повертати позовну заяву. У разі повернення заяви вона повертається разом з усіма матеріалами справи.

Процесуальний закон допускає повторне звернення з аналогічною позовною заявою з тих самих підстав, якщо зникли обставини, які перешкождали вирішенню питання про відкриття провадження у справі.

Повернення позовної заяви передбачає і повернення сплаченого судового збору [145]. Судовий збір не повертається тільки в одному випадку – коли позивач подав до цього самого суду тотожний позов, тобто до того самого відповідача із тим самим предметом та з однакових підстав.

Самостійною процесуальною дією є відмова у відкритті провадження у справі. Про відмову у відкритті провадження у справі суд також постановляє ухвалу. Підстави для відмови у відкритті провадження у справі за спрощеною процедурою визначені у статті 186 ЦПК України і збігаються з підставами, передбаченими для справ загального позовного провадження. Це такі знакові питання процесуального характеру як належність предмета позову до вирішення за правилами іншої судової юрисдикції, ніж цивільна, наприклад, якщо за предметом позову справу необхідно розглядати за процедурою господарської чи адміністративної юрисдикції. Самостійною підставою для відмови у відкритті провадження у справі є наявність рішення суду у тотожній справі, яке вже набрало законної сили, чи у провадженні суду перебуває тотожна справа, яка знаходиться на розгляді у суді. Наступними безумовними підставами відмови у відкритті провадження у справі є наявність рішення третейського суду у тотожній справі або рішення суду іноземної держави, яке вже визнано в Україні, у тотожній справі. Також суд відмовляє у відкритті провадження у справі, коли сторона у справі померла чи відбулося припинення юридичної особи, а спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Як ми вже зазначали, така процесуальна дія фіксується ухвалою суду. Процесуальний закон установлює обмежувальні строки для постановлення такої ухвали. Як зазначено у частині другій статті 186 ЦПК України, вона має бути постановлена не пізніше п'ятиденного строку з дня надходження позовної заяви до суду. Коли ця ухвала надсилається заявникові, до неї додаються всі матеріали, які надійшли до суду, у матеріалах справи залишається лише копія позовної заяви. Відповідно до пункту 7 частини першої статті 353 ЦПК України така ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Невирішеним залишається питання, як має діяти суд у разі виявлення вже на стадії відкриття провадження у справі, що закон явно суперечить Конституції. На важливість належного співвідношення процесуального та конституційного процесів звертали увагу Ю. Д. Притика та О. З. Хотинська-Нор. Науковці вважають, що має існувати механізм конституційного контролю у формі звернення безпосередньо до Конституційного Суду України із цих питань [212, с. 3].

Наступною процесуальною дією, яку суд може здійснювати на цьому етапі перебування справи у суді, є відкриття провадження у справі. Частиною першою статті 187 ЦПК України передбачено, що суд має вирішити це питання протягом п'яти днів із дня надходження позовної заяви. Фіксується така процесуальна дія в ухвалі суду, в якій має бути чітко викладено інформацію, визначену у частині другій статті 187 цього Кодексу.

За змістом частини третьої статті 187 ЦПК України у справах, які розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження, можуть брати участь треті особи. Якщо це питання було вирішено при відкритті провадження у справі, то позивач не пізніше двох днів із дня вручення копії ухвали про відкриття провадження у справі зобов'язаний направити таким третім особам копії позовної заяви з додатками, а докази такого направлення надати суду до початку розгляду справи по суті в порядку спрощеного позовного провадження.

Якщо суд постановив розглядати справу у порядку спрощеного позовного провадження, то вже в ухвалі про відкриття провадження у справі суд зазначає процесуальний строк, протягом якого відповідач має подати заяву із запереченням проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження. Цей строк не може бути меншим п'яти днів із дня вручення ухвали, тобто ухвала про відкриття провадження у справі має бути вручена завчасно, з таким розрахунком, щоб відповідач мав достатньо часу для явки до суду, для подання доказів і підготовки заперечень.

Обов'язком суду є перевірка інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) відповідача, якщо ним є фізична особа.

Процесуальне законодавство установлює строки щодо перевірки такої інформації (два дні з дня надходження позовної заяви до суду) та надання відповіді на запит суду (п'ять днів із моменту отримання відповідного звернення суду органом реєстрації місця проживання та перебування особи).

Як відомо, однією з підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є порушення правил щодо юрисдикції (пункт 1 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), адже кожен має право на розгляд його справи повноважним судом (частина перша статті 8 цього Закону) [146]. Задля забезпечення функціонування цього законодавчого припису суд наділений правом користуватися даними Єдиного державного демографічного реєстру.

Порушення правил предметної юрисдикції призводить до відмови у відкритті провадження у справі. При цьому недотримання правил територіальної юрисдикції (підсудності) таких процесуальних наслідків не має. У такому разі суд передає справу на розгляд іншому суду за підсудністю.

Складнішою буде ситуація, коли отримана судом інформація не дає можливості з'ясувати зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи. Суд відкриває провадження у справі, а виклик такої особи як відповідача у справі здійснюється через оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України.

Згідно з частиною одинадцятою статті 187 ЦПК України у разі, якщо вже після відкриття провадження у справі виявиться, що позовну заяву подано без додержання вимог щодо форми, змісту, не сплачена або не в повному обсязі сплачена сума судового збору, суд постановляє ухвалу, якою залишає заяву без руху. В цьому разі суд повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків. Процесуальним законом визначено, що цей строк не може перевищувати п'яти днів із дня вручення позивачеві ухвали. Процесуальними наслідками виконання або невиконання цієї ухвали буде продовження розгляду справи у разі усунення недоліків або залишення позовної заяви без розгляду, якщо недоліки позовної заяви не усунуто.

При відкритті провадження у справі, як загального позовного, так і спрощеного позовного, може вирішуватися питання про об'єднання і роз'єднання позовів (стаття 188 ЦПК України). Тобто в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог. Підстави для об'єднання такі: 1) вимоги мають однакові підстави виникнення; 2) вимоги пов'язані між собою поданими доказами; 3) вимоги пов'язані між собою як основні та похідні позовні вимоги (похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги).

Крім цього, суд із власної ініціативи або за клопотанням одного з учасників справи може об'єднати в одне провадження декілька справ за позовами: 1) одного й того самого позивача до одного й того самого відповідача; 2) одного й того самого позивача до різних відповідачів; 3) різних позивачів до одного й того самого відповідача (частина друга статті 188 ЦПК України).

Таке об'єднання у спрощеному позовному провадженні можливе до початку розгляду справи по суті у кожній зі справ. Перешкодою в об'єднанні є розгляд позовних вимог у порядку різних видів судочинства та належність вимог позову до виключної підсудності різним судам.

Так само суд наділений повноваженнями як із власної ініціативи, так і за клопотанням учасника справи роз'єднати позовні вимоги, виділивши одну або декілька об'єднаних вимог у самостійне провадження. Відбутися це може виключно до початку розгляду справи по суті, крім того, таке можливо за умови сприяння виконанню завдань цивільного судочинства. Вирішується зазначене питання ухвалою суду, і подальший розгляд справи здійснюється суддею, який прийняв рішення про роз'єднання позовних вимог. Що ж стосується судді, який розглядатиме справу у разі об'єднання позовних вимог в одне провадження, ним буде той, хто раніше за інших суддів відкрив провадження у справі. У подальшому сторони позбавляються права ставити питання про роз'єднання проваджень.

Варто зауважити, що так само, як і у загальному позовному провадженні, у спрощеному позовному провадженні позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов на будь-якій стадії провадження у справі, зазначивши про це у заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві. Вирішується це питання також ухвалою суду. Процесуальне законодавство зобов'язує суд перевіряти дійсність волевиявлення сторони. Суд також зобов'язаний роз'яснити сторонам наслідки таких процесуальних дій. Одночасно суд перевіряє процесуальну дієздатність сторони чи представника сторони на предмет наявності повноважень на вчинення таких процесуальних дій. Цією ж ухвалою суд закриває провадження у справі. Водночас у разі визнання відповідачем позову суд перевіряє наявність підстав для цього, а за їх наявності ухвалює рішення про задоволення позову. У разі підтвердження, що визнання відповідачем позову суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд. Цивільне процесуальне законодавство встановлює для суду обов'язок перевіряти процесуальні дії законного представника у питаннях відмови від позову на предмет їх законності та дотримання інтересів особи, яку він представляє.

Уже під час відкриття провадження у справі може виникнути питання про укладення між сторонами мирової угоди. Мирова угода укладається за правилами, визначеними статтею 207 ЦПК України. Мета укладання мирової угоди також визначена цивільним процесуальним законом – урегулювання спору на підставі взаємних поступок. Така угода має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Процесуальне законодавство при укладанні мирової угоди дозволяє сторонам вийти за межі предмета спору. Єдиною умовою такого відступу є дотримання прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Процедурою передбачено, що сторони подають до суду письмову заяву з умовами мирової угоди, яку суд затверджує шляхом постановлення ухвали. Цією ж ухвалою суд закриває провадження у справі. Варто зазначити, що така процедура можлива не тільки на етапі відкриття провадження у справі, але і на

будь-якому етапі знаходження справи у суді до моменту ухвалення рішення у справі. При цьому суд зобов'язаний роз'яснити сторонам процесуальні наслідки такої процесуальної дії. Більше того, суд відмовляє у затвердженні мирової угоди, якщо: 1) умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права або охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними; або 2) одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє (частина п'ята статті 207 ЦПК України). Якщо суд установить, що інститут мирової угоди використовується не для захисту цивільних прав та інтересів, такі дії можуть бути визнані як інструмент зловживання правом [126]. У разі відмови у затвердженні мирової угоди суд також постановляє ухвалу. Ця ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку – таку позицію висловив Верховний Суд у постанові від 01 листопада 2021 року у справі № 2-41/2006 (провадження № 61-12703сво21) [128].

Отже, підсумовуючи, можемо констатувати, що відкриваючи провадження у спрощеному позовному провадженні, суд з'ясовує предметну юрисдикцію. Відповідно до статті 274 ЦПК України суд визначає, чи віднесено справу до категорії тих, що розглядаються за спрощеною процедурою, та чи немає прямих законодавчих обмежень щодо розгляду справи в такому порядку. Далі встановлює дотримання цивільної процесуальної форми та змісту позовної заяви і вирішує питання про відсутність чи наявність підстав для застосування процедур залишення заяви без руху, повернення заяви заявникові, відмови у відкритті провадження у справі чи відкриття провадження у справі.

2.2. Процесуальний порядок розгляду справи по суті у спрощеному позовному провадженні

Ми вже звертали увагу, що реформування цивільного процесуального законодавства у жовтні 2017 року значною мірою змінило процедури захисту порушених, невизнаних, або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Запроваджена процедура спрощеного позовного провадження засвідчує, що

законодавець запропонував процедуру, відмінну від звичайного підходу до захисту у звичному для всіх позовному провадженні.

Розглядаючи питання нормативного регулювання спрощених процедур розгляду справи в історичній ретроспективі, ми також уже акцентували, що для скорочених процедур характерною була обов'язкова згода на це сторін, нескладний предмет позову та відсутність прямих заборон у законі. Для скороченого провадження було передбачено розгляд справи у прискореному порядку, без затримки або у короткий проміжок часу. Спрощений порядок судочинства стосувався нескладних, чітко визначених законом справ [58, с. 151].

Метою викладеного у цьому підрозділі дослідження є з'ясування питань процедури розгляду справи у спрощеному позовному провадженні, виокремлення складових частин такого виду провадження та аналіз відмінностей цієї процедури від загального позовного провадження, а також визначення, наскільки нові підходи захисту права будуть ефективними.

Як уже зазначалося, проблеми спрощення процедури розгляду цивільної справи були предметом наукової дискусії ще до реформування цивільного процесуального законодавства, тим більше варто приділити їм увагу і сьогодні, коли активно формується судова практика. У роботах науковців О. С. Захарової, О. Ю. Зуба, В. В. Комарова, А. С. Колос, О. С. Ткачука розглядаються окремі дискусійні аспекти цієї сфери наукового дослідження. Проте питання залишається актуальним з огляду на постійні законодавчі зміни процесуального законодавства та формування судової практики.

У теорії цивільного процесу сталими є положення стосовно того, що процесуальна діяльність здійснюється поступово, у певній послідовності. Ця діяльність урегульована нормами цивільного процесуального законодавства і охоплює процесуальну діяльність як суду, так решти суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин [49, с. 38].

Нормами цивільного процесуального законодавства чітко визначено поступовість (послідовність) провадження у конкретній цивільній справі. Це

стосується як загального, так і спрощеного позовного провадження. Тож саме сукупність процесуальних дій і процесуальних правовідносин, без сумніву, становить структуру цивільного процесу. Про це ми вже також зазначали, обґрунтовуючи доцільність застосування методу структурного аналізу в нашому дослідженні. Однак будь-яка структура повинна мати свої структурні компоненти. Укотре зауважимо, що вчені одностайні стосовно динаміки, поступовості розвитку процесу, проте питання його внутрішньої побудови залишається дискусійним.

У теорії цивільного процесу науковці дійшли спільного розуміння, що стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій, об'єднаних найближчою метою. В. В. Комаров і М. Й. Штефан висловлювалися, що стадіями цивільного процесу можна вважати його складові частини (етапи), об'єднані сукупністю процесуальних дій, які здійснюються суб'єктами цивільних процесуальних. Такі дії мають спільне спрямування на досягнення найближчої процесуальної цілі.

Досліджуючи наведене питання, М. Й. Штефан запропонував включати до структури цивільного процесу чотири стадії: провадження у суді першої інстанції, провадження у суді апеляційної інстанції, касаційне провадження та перегляд рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Одночасно такі етапи як відкриття провадження у справі, етап підготовки справи до розгляду, розгляд справи по суті він називав підстадіями [205, с. 32]. С. С. Бичкова, не спростовуючи зазначених підходів, пропонувала виокремити додатково ще стадію виконавчого провадження та стадію відновлення втраченого провадження. Науковиця також погоджувалася, що кожна зі стадій складається із трьох підстадій: порушення провадження у справі, розгляд справи або виконання рішення суду [196, с. 20].

Варто зауважити, що у цивільному процесуальному законодавстві немає нормативного визначення категорій «провадження» чи «стадія». Крім того, залишається спірним питання про стадії цивільного процесу, їх кількість і сутність. У Юридичній енциклопедії термін «стадія» визначено як слово

грецького походження, що означає «певний період (етап) розвитку чого-небудь, який має свої якісні особливості» [208, с. 609]. Тлумачний словник української мови термін «стадія» розкриває як «певний момент, період, етап розвитку чого-небудь, який має свої якісні особливості» [95, с. 368].

Чинне цивільне процесуальне законодавство за структурою складається із системи проваджень. Це стосується як регламентації діяльності суду у першій інстанції, так і перегляду законності та обґрунтованості судових рішень на рівні апеляції чи касації або у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Отже, можна погодитись із концептуальним підходом до визначення структури цивільного процесу, запропонованим В. В. Комаровим. Автор, зокрема, визначає категорію провадження цивільного процесу як специфічну конструкцію, в якій насамперед відображено предметну характеристику цивільного судочинства у сенсі матеріально-правової природи справи, яка має бути розглянута судом, особливості доказової діяльності та процесуальні наслідки, відображені у процесуальних документах. Одночасно науковець розкриває і такі структурні елементи як стадія процесу, зазначаючи, що у них відбиваються логіко-часові (просторові) характеристики як судової діяльності, так і процесуальної діяльності учасників справи [73, с. 44]. Проте це дуже складна конструкція. На наше переконання, беручи до уваги судову практику, а також з огляду на предмет нашого дослідження, має бути запропонована більш проста конструкція, більш прийнятна до розуміння її сутності.

Аналіз положень чинного ЦПК України дає можливість зрозуміти, що процедура розгляду справи у порядку загального позовного провадження охоплює такі стадії (етапи): відкриття провадження у справі; підготовка справи до розгляду; розгляд справи по суті. Кожен із цих етапів передбачає свою специфічну сукупність процесуальних дій, здійснюваних судом та учасниками справи, які мають бути вчинені із дотриманням процесуальних строків. Наприклад, питання про повернення позовної заяви і доданих до неї матеріалів суд вирішує протягом п'яти днів із дня її надходження до суду або закінчення

строків на усунення недоліків позовної заяви чи відмовляє у відкритті провадження у справі. За цей проміжок часу суд встановлює і вирішує такі важливі питання як дотримання заявником форми і змісту позовної заяви, які саме заяви необхідно подати по суті справи, які заяви з процесуальних питань бажано подати одночасно із позовною заявою, а які можна подати на іншому етапі провадження у справі. На цьому ж етапі потребує належного вирішення питання судового збору і судових витрат, а також ціла низка питань суто процесуального характеру – чи немає підстав для залишення заяви без руху, питання усунення цих недоліків з метою недопущення повернення заяви. Крім того, на особливу увагу заслуговує питання про виявлення відсутності чи наявності підстав для відмови у відкритті провадження у справі, наприклад, неможливість розгляду заяви за предметною ознакою у позовному чи спрощеному позовному провадженні. Перешкодою для відкриття провадження у справі, наслідком чого є неможливість розгляду справи у позовному провадженні, а так само й у спрощеному позовному провадженні, є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або судовий наказ, що набрав законної сили, за тими самими вимогами або те, що у провадженні цього чи іншого суду перебуває справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Рішення третейського суду, ухвалене в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи в тому самому третейському суді виявився неможливим, так само є підставою для відмови у відкритті провадження у справі. Наявність рішення суду іноземної держави, визнаного в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є самостійною підставою для відмови у відкритті провадження у справі. Крім того, суд відмовляє у відкритті провадження у

справі, якщо настала смерть фізичної особи або її оголошено померлою чи припинено юридичну особу, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва [192]. З'ясувавши всі ці питання, суд своєю ухвалою відкриває провадження у справі. Саме ця ухвала і буде тією граничною межею, яка дасть змогу точно з'ясувати, що починається наступний етап – підготовка справи до розгляду. Цей етап також має встановлені цивільним процесуальним законодавством межі (часові та процедурні). Підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі та закінчується закриттям підготовчого засідання. Підготовче провадження має бути проведено протягом шістдесяти днів із дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї зі сторін або з ініціативи суду. Як зазначено у статті 189 ЦПК України, на етапі підготовчого провадження мають бути вирішені такі завдання як остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог і складу учасників судового процесу; з'ясування заперечень проти позовних вимог; визначення обставин справи, які підлягають встановленню, зібрання відповідних доказів; вирішення відводів; визначення порядку розгляду справи; вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті. Саме цього етапу немає у спрощеному позовному провадженні.

Визначаючи процесуальні права та обов'язки, цивільне процесуальне законодавство у частині третій статті 49 ЦПК України передбачає право позивача на зміну предмета або підстав позову. Крім того, за змістом цієї ж норми у справах спрощеного позовного провадження така процесуальна дія допускається не пізніше ніж за п'ять днів до початку першого судового засідання у справі. Фіксація цієї процедури відбувається ухвалою суду. Така ухвала не підлягає оскарженню окремо від судового рішення. Що ж стосується ухвали суду першої інстанції про відмову у прийнятті заяви про збільшення або

зменшення розміру позовних вимог, варто враховувати правову позицію Верховного Суду, викладену у постанові від 01 листопада 2021 року у справі № 405/3360/17 (провадження № 61-9545сво21), згідно з якою ухвала суду першої інстанції про відмову в прийнятті заяви про збільшення розміру позовних вимог безпосередньо не належить до переліку ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду в порядку статті 353 ЦПК України. Разом із тим наслідком відмови у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог є повернення такої заяви позивачеві. Водночас згідно з пунктом 6 частини першої статті 353 цього Кодексу окремо від рішення суду в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції щодо повернення заяви позивачеві (заявникові) [127].

Далі настає етап розгляду справи по суті, який так само має часові та процедурні рамки. Зокрема, у статті 210 ЦПК України визначено, що суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістьдесят днів із дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження – не пізніше наступного дня із дня закінчення такого строку і розглянути справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті. Варто зазначити, що законодавець деталізував структуру цього етапу: 1) відкриття розгляду справи по суті; 2) з'ясування обставин справи та дослідження доказів; 3) судові дебати та ухвалення рішення у справі. Тобто стадія розгляду справи по суті складається із трьох підстадій. Фактично на відміну від попереднього цивільного процесуального кодексу законодавець у чинному ЦПК України змінив стадійну структуру позовного провадження. Тож, як бачимо, загальне позовне провадження структурно складається із трьох стадій (етапів), які ілюструють динаміку розвитку процесу розгляду цивільної справи, мають чітко виражені часові межі і специфічне змістове наповнення, а саме: відкриття провадження у справі → підготовка справи до розгляду → розгляд справи по суті: 1) відкриття розгляду справи по суті; 2) з'ясування обставин справи та дослідження доказів; 3) судові дебати та ухвалення рішення у справі.

Визначаючи структуру спрощеного позовного провадження, варто враховувати такі особливості: по-перше, строк розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, який визначено у статті 275 ЦПК України, має бути розумним, але не більше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі; по-друге, клопотання позивача про розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній. Таке клопотання має стосуватися розгляду у порядку спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі (стаття 276 ЦПК України); по-третє, питання про розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Отже, першою стадією спрощеного позовного провадження, як і загального, є стадія відкриття провадження у справі. На цьому етапі суд, ураховуючи наявність клопотання про розгляд справи саме за процедурою спрощеного позовного провадження, насамперед з'ясовуватиме питання предметної належності позову до справ, які можуть розглядатися у спрощеному позовному провадженні. Далі, оскільки у главі 10 розділу III ЦПК України немає прямої вказівки на строки вирішення питання про відкриття провадження у справі за спрощеною процедурою, діятимуть строки для вирішення аналогічного питання у загальному позовному провадженні, тобто п'ять днів із дня надходження справи до суду або закінчення строків на усунення недоліків позовної заяви. У цей незначний проміжок часу мають бути вирішені або виявлені всі питання процесуального характеру, які становлять перешкоду для відкриття провадження у справі. За відсутності підстав для відмови у відкритті провадження у справі та за наявності клопотання від позивача про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні суд відкриває провадження у справі. Відповідач має право заперечити проти розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження (частина четверта статті 277 ЦПК

Україні). Про це така особа в установленій судом строк має право подати заяву. Залежно від обґрунтованості заперечень відповідача суд постановляє ухвалу про залишення заяви відповідача без задоволення або розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням. Якщо відповідач у встановлений судом строк не подає таких заперечень, він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк із поважних причин. Утім, ці правила не діятимуть, якщо залежно від предмета розгляду спору справа підлягає розгляду тільки в порядку спрощеного провадження (частина сьома статті 277 ЦПК України). Оскільки стадія підготовчого провадження для справ, які розглядаються у спрощеному позовному провадженні, не проводиться, то вже в ухвалі про відкриття провадження у справі суд зазначає процедуру і строки подання заяв по суті справи її учасниками.

Другою стадією спрощеного позовного провадження є розгляд справи по суті. Варто акцентувати, що специфіка процедури розгляду справи полягає у тому, що процесуальне законодавство визначає дві його форми. Перша форма судового розгляду – письмове провадження – не передбачає проведення судового засідання. Суд фіксує форму проведення судового розгляду спочатку в ухвалі суду, а в подальшому – і в судовому рішенні [107; 111; 110; 123; 129]. Друга форма передбачає проведення судового засідання. Письмове провадження обмежується першим судовим засіданням і всі процесуальні дії мають бути вчинені до дня відкриття провадження у справі, тобто не пізніше тридцяти днів із дня відкриття провадження у справі. ЦПК України передбачено, що за клопотанням сторони суд може відкласти розгляд справи з метою надання додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин. Далі суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами.

Як ми зазначали, друга форма розгляду справи у спрощеному позовному провадженні передбачає проведення судового засідання. Відбувається це або за клопотанням однієї зі сторін, або з власної ініціативи суду з повідомленням (викликом) сторін. У такому разі суд, крім дослідження доказів і письмових пояснень, викладених у заявах по суті справи, також заслуховує усні пояснення сторін і показання свідків. Але судові дебати не проводяться. Втім, і в першому, і в другому випадках процесуальним наслідком розгляду справи є ухвалення рішення у справі.

Формулюючи попередні висновки за результатами нашого дослідження, можемо стверджувати, що процедура розгляду справ у спрощеному позовному провадженні значною мірою відрізняється від аналогічних процедур загального позовного провадження. Наведене має прояв не тільки у відсутності стадії підготовки справи до судового розгляду, але й у специфіці форм розгляду справи у спрощеному провадженні. Таких форм дві: перша – письмове провадження і друга – спрощена форма судового засідання.

Аналіз норми статті 279 ЦПК України дає підстави зазначати про обмеження дії принципу змагальності та усності при розгляді справи у спрощеному провадженні. І ми вже звертали на це увагу, адже суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї зі сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін. Утім, суд може відмовити у задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні із повідомленням сторін.

На викладене звертали увагу і науковці, у тому числі О. Ю. Зуб [52, с. 65], В. В. Комаров [74, с. 385], В. І. Бобрик [14, с. 565] та інші. Зокрема, досліджуючи проблеми спрощених процедур, учені наголошували, що таким порядком властива обмежена дія принципів цивільного судочинства, таких як усність, змагальність, безпосередність та інші.

Відповідно до статті 279 ЦПК України розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку загального позовного провадження. Особливості розгляду справи полягають у такому. По-перше, строки розгляду справи. Як зазначено у частині другій статті 279 ЦПК України, розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судові засідання не проводиться. Тобто якщо орієнтуватися на кінцеві часові рамки, цей етап складається з п'яти днів на вирішення питання щодо відкриття провадження у справі та тридцяти днів на призначення першого судового засідання.

По-друге, якщо справа розглядається у письмовому провадженні і судові засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких обмежений першим судовим засіданням у справі, можуть вчинятися протягом тридцяти днів із дня відкриття провадження у справі. Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами. У такому разі суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи.

По-третє, перше судові засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів із дня відкриття провадження у справі. Однак наведене не виключає можливості відкладення розгляду справи. Це відбувається за клопотанням сторони. Мета відкладення зумовлена необхідністю надання додаткового часу для підготовки відповіді на відзив і заперечення, і тільки в тому разі, якщо такі документи не подані до першого судового засідання. Суд обов'язково перевіряє поважність причин пропуску строку подачі цих заяв.

По-четверте, суд розглядає справу з проведенням судового засідання з власної ініціативи або якщо хоча б одна зі сторін заявляє про це клопотання. У такому разі у судові засідання викликаються сторони. Процесуальний закон встановлює часові межі для подання клопотання про розгляд справи у судовому засіданні. Відповідач має подати таке клопотання у строк для подання відзиву,

а позивач – разом із позовом або не пізніше п'яти днів із дня отримання відзиву. Втім, суд наділений правом відмовити у задоволенні цього клопотання, якщо: 1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) характер спірних правовідносин і предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання із повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи (частина шоста статті 279 ЦПК України). Наприклад, справи про стягнення аліментів, визначення заробітку (доходу), з якого можуть стягуватися аліментні платежі, спори, що виникають із трудових правовідносин тощо [112; 102; 116; 132; 103; 105; 106; 108; 109; 113; 114; 121; 122; 124; 125].

За процедурою розгляд справи по суті складатиметься з усних повідомлень сторін, далі суд заслуховує пояснення та показання свідків. Після цього суд має дослідити докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи. Характерною особливістю справ спрощеного позовного провадження є те, що судові дебати не проводяться. Тобто суд одразу ж видаляється у нарадчу кімнату для ухвалення рішення у справі.

Щодо строків розгляду справи по суті у порядку спрощеного позовного провадження процесуальним законом визначено, що справа розглядається протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів із дня відкриття провадження у справі (стаття 275 ЦПК України).

Як уже зазначалося, підготовче засідання при розгляді справи у порядку спрощеного провадження не проводиться.

Нагадаємо, що одним із завдань цивільного судочинства є забезпечення неупередженого розгляду і вирішення цивільних справ. Реалізація цих положень закону забезпечується дією інституту відводу.

Наступним етапом (стадією) спрощеного позовного провадження є розгляд справи по суті, завданням якого є розгляд і вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів, а також розподіл судових витрат.

Як уже зазначалося раніше, суд в ухвалі про відкриття провадження у справі вирішує розглядати справу за правилами спрощеного позовного провадження. Тобто вже цією ухвалою суд визначає відповідачеві строк для подання заяви із запереченням стосовно розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження. Відповідь такої особи має вагомe значення для визначення форми позовного провадження (спрощене чи загальне позовне) і форми власне самого спрощеного провадження (письмове провадження чи з викликом сторін і дослідженням доказів у судовому засіданні). Щойно суд прийме рішення про розгляд справи із проведенням судового засідання та викликом сторін і дослідженням доказів, починають працювати норми, які регулюють питання розгляду справи по суті, із винятками, визначеними спеціальними нормами, що регулюють спрощене позовне провадження. Наприклад, якщо це стосується початку розгляду справи. Відповідно до статті 210 ЦПК України суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів із дня відкриття провадження у справі. Натомість питання початку розгляду справи по суті у спрощеному позовному провадженні регулюється статтею 279 цього Кодексу, за змістом якої розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів із дня відкриття провадження у справі, якщо судове засідання не проводиться. Строк розгляду справи визначено частиною другою статті 210 ЦПК України і, оскільки у спеціальній нормі – статті 279 цього Кодексу – наведене питання не врегульовано, такий строк необхідно вважати однаковим для обох форм позовного провадження – тридцять днів із дня початку розгляду справи по суті.

Цивільне процесуальне законодавство визначає форму судового розгляду – справи розглядаються у судовому засіданні, яке проводиться у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Утім, окремі процесуальні дії за потреби можуть вчинятися за межами приміщення суду. Водночас процесуальне законодавство визначає, що суд зобов'язаний вчасно повідомити учасників справи про місце, дату і час судового засідання. Сутність

процедури «вчасне повідомлення» охоплює декілька складових: по-перше, це визначення дня повідомлення; по-друге, – процедури вручення повістки про явку до суду; по-третє, – інформування учасниками справи про зміну ними місця проживання чи перебування, та, по-четверте, – розшук відповідача. День вручення судової повістки має суттєве значення, оскільки від цього залежатиме легітимність проведення більшості процесуальних дій, саме від цієї дати буде здійснюватися відлік перебігу процесуальних строків. День вручення судової повістки визначається відповідно до частини восьмої статті 128 ЦПК України. Процедура вручення повістки також має важливе значення і регламентується статтями 128 та 130 цього Кодексу. У деяких категоріях справ допускається процедура розшуку відповідача. Наприклад, у такій справі спрощеного позовного провадження як стягнення аліментів: якщо місце перебування відповідача невідомо, суд своєю ухвалою оголошує його у розшук, який проводиться органами Національної поліції України. У подальшому витрати на проведення розшуку стягуються з відповідача у дохід держави за рішенням суду.

Учасник справи має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Суд, розглядаючи це клопотання, має вирішити, чи він відкладає розгляд справи, чи судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів.

Останнім часом досить актуальним є питання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Регулюється ця процедура статтею 212 ЦПК України, якою визначено, що: 1) процедура вирішення фіксується ухвалою суду про відкриття провадження у справі; 2) такий розгляд можливий лише за наявності у суді відповідної технічної можливості; 3) заява від учасника справи про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду подається не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання; 4) учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису; 5) під час дії карантину,

встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника справи здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [142] або Державною судовою адміністрацією України; 6) учасники справи можуть брати участь у судовому розгляді в режимі відеоконференції у приміщенні іншого суду, визначеного судом.

Процесуальне законодавство визначає, що свідок, перекладач, спеціаліст, експерт також можуть брати участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції. Це питання вирішується за клопотанням особи ухвалою суду, і виконання ухвали можливе виключно в приміщенні суду, визначеному судом. Копія ухвали про участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції у приміщенні суду негайно надсилається до суду, який зобов'язаний організувати її виконання, а також особі, яка братиме участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд, який забезпечує проведення відеоконференції, перевіряє явку і встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників. Фіксування розгляду справи здійснюється судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів, і всі записи зберігаються у матеріалах справи. У ході судового розгляду учасники справи реалізують свої процесуальні права, можуть ставити запитання та отримувати на них відповіді.

Важливе значення при розгляді справи у спрощеному позовному провадженні має засада безпосередності, сутність якої полягає у незмінності складу суду, який розглядає справу і безпосередньо досліджує докази у справі. Судовий розгляд у конкретній цивільній справі має починатися і закінчуватися при незмінному складі суду. Дотримання такого підходу має забезпечувати

стабільність процесу і сприяти з'ясуванню обставин справи, які підтверджуються належними доказами, у стислий проміжок часу. Втім, у процесі розгляду справи можуть виникати ситуації, коли її розгляд відкладається. Якщо це відбувається з підстав заміни судді, то розгляд справи розпочинається спочатку. У судовому засіданні можуть бути оголошені перерви. В цьому разі розгляд справи продовжується.

Справи спрощеного позовного провадження розглядаються суддею одноособово, тож він є головуючим у судовому засіданні. На нього покладається обов'язок керувати ходом судового засідання, забезпечувати додержання послідовності і порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками судового процесу їх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовувати судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи із судового розгляду все, що не має істотного значення для вирішення справи.

Виконання завдань справедливого та неупередженого розгляду справи судом із дотриманням змагальних засад зобов'язує суд у разі виникнення заперечень у будь-кого з учасників справи, а також свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів щодо дій головуючого фіксувати ці заперечення у протоколі судового засідання, а про їх прийняття чи відхилення суд постановляє ухвалу. Зазвичай такі ухвали не оскаржуються, але у разі апеляційного оскарження рішення у справі заперечення стосовно дій головуючого у справі можуть бути включені до скарги. Крім того, головуючий забезпечує належний порядок у судовому засіданні та розглядає скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника.

Проявом довіри до суду та дією презумпції його доброчесності є обов'язок усіх учасників справи, свідків, перекладачів, експертів, спеціалістів, а також інших присутніх у судовому засіданні осіб звертатися до суду словами «Ваша честь». До того ж цивільне процесуальне законодавство встановлює й інші обов'язки, які стосуються всіх присутніх у залі судового засідання осіб (стаття 216 ЦПК України). Наприклад, особи, присутні в залі судового

засідання, повинні встати, коли входить і виходить суд. Рішення суду особи, присутні в залі, заслуховують стоячи. Учасники судового процесу та інші особи, присутні в залі судового засідання, звертаються до суду та один до одного, надають пояснення, показання, висновки, консультації тощо стоячи. Учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За прояв неповаги до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання.

Є розумні обмеження цих обов'язків, і якщо відступи допускаються, то тільки з дозволу головуючого.

Наступним етапом стадії розгляду справи є відкриття розгляду справи по суті. Ця процедура відбувається у призначений для розгляду справи час із доповіді секретаря судового засідання, який надає інформацію, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, чи повідомлено тих учасників судового процесу, які не з'явилися, про дату, час і місце судового засідання у передбаченому процесуальним законом порядку. Головуючий має оголосити судове засідання відкритим. Після цього розпочинається розгляд справи по суті, встановлення особи тих, хто бере участь у судовому засіданні, а також перевірка повноважень представників.

Далі головуючий роз'яснює перекладачу його права та обов'язки. Обов'язково під розписку попереджає перекладача про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, приводить його до

присяги, текст якої викладено у статті 218 ЦПК України. Підписаний перекладачем текст присяги та розписка приєднуються до матеріалів справи.

Наступною процесуальною дією є перевірка, чи з'явилися свідки, яких викликали. Після цього свідків видаляють із зали судового засідання. На судового розпорядника покладено обов'язок вживати заходів для того, щоб свідки, допитані судом, не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав.

Виконавши зазначені процесуальні дії, суд оголошує склад суду і роз'яснює право відводу як суду, так і експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання.

Підстави для відводу (самовідводу) судді визначені у статті 36 ЦПК України. Суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо:

1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;

4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;

5) є інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді.

Варто наголосити, що цей перелік не є вичерпним. Цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість вирішення питання про відвід судді, або він з власної ініціативи може заявити самовідвід за обставин, якщо такий суддя брав участь у розгляді цього позову в суді першої ланки.

Отже, у разі вирішення відповідних питань судами апеляційного чи касаційного рівнів із метою недопущення порушення виконання завдань цивільного судочинства незалежним (безстороннім) судом такий суддя не може брати участь у розгляді справи. Крім того, суддя підлягає відводу або може заявити самовідвід і при повторному дослідженні всіх обставин справи судом першої інстанції вже за результатами скасування судового рішення. На наш погляд, заслуговує на увагу ситуація, що також розглядається як підстава відводу або самовідводу для судді, який здійснював процедуру врегулювання спору. Згідно з процесуальним законодавством у цьому разі суддя не може брати участі у розгляді справи по суті або у розгляді цієї справи судами вищих інстанцій. Так само цей суддя не може брати участі у розгляді такої справи після скасування рішення у ній. І, як зазначено у ЦПК України, у подальшому, якщо заява у такій справі надійде до розгляду за нововиявленими обставинами або здійснюватиметься перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами, суддя також не братиме участь у розгляді і має бути відведений (стаття 37 ЦПК України). Це логічно, адже участь у процедурі врегулювання спору і розгляд справи по суті передбачають протилежні підходи до тлумачення фактів (обставин) у справі, доказової бази та обмеження застосування деяких засад цивільного судочинства. Ми вважаємо, що для спрощених процедур принципово важливим також є обмеження дії інституту відводу судді. По-перше, процедура відводу судді є занадто складною і неспівмірною забезпеченню доктрини розгляду справи за спрощеною процедурою. По-друге, у разі задоволення відводу ймовірність затягування розгляду справи є дуже високою. Отже, ми пропонуємо змінити концептуальні підходи до вирішення питань відводу судді у справах спрощеного позовного провадження і підвищити презумпцію довіри до суду через заборону інституту відводу судді, залишивши виключно обов'язок самовідводу судді за наявності для цього підстав. На наш погляд, такий підхід унеможливить зловживання стороною процесуальним правом на відвід судді і, як наслідок, запобігатиме затягуванню розгляду справи. Крім того, якщо сторона вважатиме, що були

підстави для виконання суддею обов'язку самовідводу, то необхідно залишити для сторони право зробити про це застереження в апеляційній чи касаційній скарзі, і в такому разі додатково варто передбачити це як самостійну підставу для скасування рішення у справі судом апеляційної чи касаційної інстанцій. Тож ми пропонуємо доповнити статтю 39 ЦПК України частиною 1-А такого змісту: «Суддя не може розглядати справу спрощеного позовного провадження і зобов'язаний заявити самовідвід, якщо є підстави, передбачені статтями 36–38 цього Кодексу».

Сторона може заявити відвід не тільки судді, але й іншим учасникам цивільного процесу, якими є секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач. Підстави для відводу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин регулюються статтею 38 ЦПК України. Зокрема, вони не можуть брати участь у розгляді справи і підлягають (самовідводу) з тих самих підстав, що встановлені для суддів. Крім того, як зазначено у частині другій статті 38 цього Кодексу, «експерт або спеціаліст не можуть брати участь у розгляді справи, якщо:

1) він перебував або перебуває в службовій або іншій залежності від учасників справи;

2) з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань».

Утім, повторна участь секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача у судовому засіданні у такій справі відповідно як секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача не є підставою для їх відводу.

Заявити відвід судді, секретарю судового засідання, експерту, спеціалісту, перекладачу може будь-хто з учасників справи. Відвід має бути вмотивованим і заявляти його належить у строк до десяти днів. Розрахунок останнього дня строку припадає на десятий день після отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі. Процесуальним законом встановлені обмеження стосовно того, що цей строк не може бути більшим ніж

призначено підготовче засідання або перше судове засідання (у разі розгляду справи за процедурою спрощеного позовного провадження). Так само заява про самовідвід подається до початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається за процедурою спрощеного позовного провадження. Процесуальною гарантією недопущення зловживання процесуальними правами на відвід (самовідвід) є передбачена процесуальним законом кінцева межа спливу зазначеного строку. За таких обставин заявляти відвід (самовідвід) можна у виняткових ситуаціях, наприклад, якщо про підставу відводу (самовідводу) стороні стало відомо до спливу вказаного строку, але не пізніше двох днів із дня, коли заявник дізнався про таку підставу. Втім, законодавець не передбачив, як саме це довести. Ми вже звертали увагу на те, що ЦПК України має дуже складну процедуру вирішення заявленого відводу, яка може значною мірою затягнути розгляд справи і тим самим не сприяти вчасному її вирішенню. Зокрема, статтею 40 цього Кодексу передбачено, що питання про відвід (самовідвід) судді може бути вирішено як до, так і після відкриття провадження у справі. Питання про відвід судді вирішує суд, який розглядає справу. Суд задовольняє відвід, якщо доходить висновку про його обґрунтованість. Якщо суд доходить висновку про необґрунтованість заявленого відводу і заява про такий відвід надійшла до суду за три робочі дні (або раніше) до наступного засідання, вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу, і визначається у порядку, встановленому частиною першою статті 33 ЦПК України. Отже, ми ще раз наголошуємо на необхідності зміни концептуального підходу до вирішення питань відводу (самовідводу) судді.

Після вирішення всіх питань, пов'язаних із відводом (самовідводом) судді та інших учасників процесу, суд зобов'язаний роз'яснити процесуальні права та обов'язки учасникам справи. Принципово важливо, що суд має з'ясувати, чи зрозуміли ці права та обов'язки сторонам. Далі суд розглядає заяви та клопотання, з'ясовує, чи мають вони відношення до справи, а потім

заслуховує думку інших учасників справи щодо цих заяв і клопотань та вирішує їх по суті.

Незважаючи на те, що процесуальним законодавством удвічі скорочено строки розгляду справи по суті порівняно із загальним позовним провадженням, під час розгляду справи по суті можуть виникати ситуації, коли необхідно буде вирішувати питання про відкладення розгляду справи. Процедура та підстави вирішення цього питання регулюються статтями 223–224 ЦПК України. Загальний підхід є таким, що немає перешкод у розгляді справи по суті за відсутності учасника справи, якщо він належним чином повідомлений про час, дату та місце відповідного судового засідання. Разом із тим дотримання засад рівності сторін і змагальності процесу потребують від суду вирішення питання про відкладення розгляду справи за наявності передбачених процесуальним законом підстав. Найбільш поширеною підставою відкладення розгляду справи по суті є неявка у судове засідання учасників справи. Але суд обов'язково фіксує, чи є відомості про вручення відсутньому учасникові справи повістки із зазначенням дати, місця та часу проведення судового засідання. Так само справа відкладається у разі відсутності належним чином повідомленого учасника справи, але він своєю чергою повідомив про поважність причини відсутності, і суд із цим погодився. Самостійною підставою відкладення розгляду справи є технічний збій у проведенні судового засідання, яке відбувається в режимі відеоконференції. Звісно, це правило не працюватиме в тих ситуаціях, коли процесуальне законодавство допускає можливість розгляду справи за відсутності її учасника. Для справ, які розглядаються за спрощеною процедурою, цілком ймовірним є відкладення розгляду справи у зв'язку з необхідністю виклику позивача чи відповідача у справі для надання особистих пояснень.

У справах загального позовного провадження у разі повторної неявки відповідача суд ухвалює заочне рішення. Якщо йдеться про повторну неявку позивача, то процесуальні наслідки більш суворі, оскільки суд своєю ухвалою залишає позовну заяву без розгляду (частина п'ята статті 223 ЦПК України).

Для справ спрощеного позовного провадження цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість ухвалити рішення за наявними у справі матеріалами.

Процесуальними наслідками у разі повторної неявки відповідача у справі є постановлення заочного рішення на підставі наявних у справі даних чи доказів. У разі неявки свідка, експерта, спеціаліста, перекладача суд вирішує питання про можливість розгляду справи за їх відсутності або відкладає розгляд справи і одночасно вирішує питання про відповідальність особи, яка не з'явилась до суду.

У справах спрощеного позовного провадження, так само як і у справах загального позовного провадження можуть брати участь свідок, експерт, спеціаліст, перекладач. Незалежно від того, якою є неявка у судове засідання цих учасників процесу, суд вирішує питання про розгляд справи за їх відсутності та з'ясовує питання їхньої відповідальності.

Наступним етапом стадії розгляду справи є з'ясування обставин справи та дослідження доказів. Починається цей етап із заслуховування вступного слова позивача, третьої особи, якщо вона бере участь на боці позивача, далі виступає відповідач і третя особа, якщо вона бере участь на боці відповідача. Представники сторін і третіх осіб виступають відповідно після тих учасників справи, яких вони представляють. Учасники справи наділені правом звернутися до суду із клопотанням про те, що виступати зі вступним словом може тільки представник. У своїх виступах сторони та інші учасники справи зобов'язані надати пояснення стосовно кожної заявленої вимоги. Після виступів учасники справи можуть задати запитання один одному у послідовності, визначеній частиною п'ятою статті 227 ЦПК України.

Головуючий своєю чергою наділений повноваженнями корегувати процес постановки запитань і може дозволяти їх ставити чи знімає запитання, якщо вони не стосуються предмета спору.

Після заслуховування учасників справи та з'ясування обставин справи, які покладені в основу вимог та заперечень, суд переходить до дослідження

доказів. Варто зазначити, що у загальному позовному провадженні порядок і послідовність дослідження доказів визначаються у підготовчому засіданні. Але суд не зв'язаний обов'язком дотримуватися встановленого порядку, тож він може змінюватися. Оскільки у спрощеному позовному провадженні підготовче засідання не проводиться, то порядок дослідження доказів може встановлюватися безпосередньо у судовому засіданні, при цьому відповідне застереження вносять у протокол судового засідання.

Нагадаємо, що у цивільному судочинстві відповідно до статті 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Матеріальними носіями, тобто засобами доказування, є:

- 1) письмові, речові та електронні докази;
- 2) висновки експертів;
- 3) показання свідків.

Докази досліджуються стосовно їх належності до предмета доказування, який визначається як обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Докази мають бути допустимими, тобто суд не бере до уваги докази, одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Докази мають бути достовірними, тобто такими, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи. Докази мають бути достатніми, тобто такими, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування.

Крім того, у спрощеному позовному провадженні також неухильно належить виконувати обов'язок доказування і подання доказів, сутність якого полягає у тому, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Утім, процесуальний закон передбачає і винятки із загального правила. Наприклад, відповідно до

частини третьої статті 81 ЦПК України у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» [143] іншою особою обов'язок доказування, що прийняті рішення, вчинені дії є правомірними і не були мотивовані діями позивача чи його близьких осіб щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача.

Оскільки доказування не може ґрунтуватися на припущеннях, суд має дбати про добросовісне виконання стороною обов'язку щодо подання доказів у справі, а в разі появи сумнівів у належному виконанні цього обов'язку суд може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи.

Варто також урахувати і ту обставину, що процесуальне законодавство передбачає цілу низку підстав звільнення від доказування. Наприклад, частиною першою статті 82 ЦПК України передбачено, що не підлягають доказуванню обставини, які визнаються учасниками справи і про які зазначено у заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їхніх представників. Крім того, особа звільняється від доказування, якщо обставини визнані судом загальновідомими. Обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, за умови, що це стосується тих самих осіб або особи, щодо якої встановлено ці обставини. Втім, як зазначено у частині п'ятій цієї ж статті 82 Кодексу, обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, проте

можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені.

Одночасно необхідно звернути увагу, що вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою. При цьому встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу обставини підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи судом.

Звичайний порядок дослідження доказів у справі передбачає ознайомлення з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними у заявах по суті справи, заслуховуванням показів свідків та оглядом речових доказів. Як уже зазначалося, дія засади безпосередності вимагає дотримання правила, за яким у судовому рішенні неприпустимим є посилення на докази, які суд не досліджував безпосередньо у судовому засіданні.

У спрощеному позовному провадженні допит свідків здійснюється за процедурою, визначеною статтями 230–233 ЦПК України. Найголовнішим завданням суду є створення умов, які б виключали сторонній вплив на свідка. З цією метою свідка допитують окремо від інших свідків, і під час їхнього допиту у залі судового засідання не мають права перебувати інші свідки, які тільки будуть надавати покази. Втім, якщо після допиту декількох свідків буде виявлено розбіжності у їхніх показаннях, процесуальний закон дозволяє суду одночасно допитати таких свідків із метою з'ясування та подальшого усунення причин розходжень у їхніх показаннях.

Спілкування суду зі свідком починається із встановлення його особи, віку, роду занять, місця проживання чи перебування. Суд обов'язково має

з'ясувати стосунки свідка зі сторонами у справі та роз'яснити йому права та обов'язки, з'ясувати наявність обставин, які унеможливають давання свідком показань. У разі встановлення таких обставин суд постановляє ухвалу і звільняє свідка від обов'язку давати показання. За відсутності негативних обставин суд попереджає свідка про кримінальну відповідальність як за неправдиві показання, так і за відмову від давання показань. Фіксування цієї процесуальної дії здійснюється шляхом підписання свідком тексту присяги встановленого змісту, що приєднується до матеріалів справи.

Спочатку свідку пропонується у довільній формі розповісти про обставини, які йому відомі стосовно справи, що розглядає суд, а в подальшому йому ставлять запитання учасники справи у послідовності, визначеній цивільним процесуальним законодавством. Суд наділений правом ставити запитання свідку чи уточнювати його відповіді у будь-який час допиту. Якщо ж поставлене свідку запитання не стосується предмета спору, головуючий у справі знімає таке запитання. За процедурою після допиту свідок має залишатися у залі судового засідання. Втім, якщо сторони не заперечують, головуючий дозволяє свідку залишити залу судового засідання і продовжує розгляд справи чи допит наступного свідка за його відсутності. Разом із тим наведене не виключає можливості повторного допиту свідка. Така процесуальна дія можлива як за ініціативи суду, так і за заявою сторони чи самого свідка.

На наше переконання, у спрощеному позовному провадженні не може діяти процесуальний інститут забезпечення доказів, оскільки у цьому разі процедура розгляду ускладнюється, особливо під загрозу потрапляють розумні строки розгляду справи. Отже, така процедура як допит свідка у місці його проживання (перебування), навіть з поважних причин, зумовлюватиме неможливість застосування показів такого свідка у спрощеній процедурі. Тому суд має визначитися, чому саме надати перевагу – розгляду справи у спрощеному позовному провадженні чи ухваленню рішення про розгляд справи у загальному позовному провадженні, навіть якщо предмет позову вказує на

юрисдикцію спрощеного провадження. У зв'язку з викладеним вважаємо за необхідне внести зміни до статті 274 ЦПК України, доповнивши її частиною шостою такого змісту: «Суд відмовляє у розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження або постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача виникає необхідність забезпечення доказів».

Не є перешкодою користування свідком письмовими записами за умови, що це стосується свідчень, пов'язаних із будь-якими обчисленнями або з іншими фактами, які потребують значних зусиль для запам'ятовування. У цьому разі записи подаються суду для вирішення питання про ознайомлення з ними інших учасників справи та навіть вирішення питання про приєднання їх до матеріалів справи.

Цивільне процесуальне законодавство встановлює особливий порядок допиту малолітніх і неповнолітніх свідків, передбачений статтею 232 ЦПК України. Оскільки ймовірність участі таких свідків у спрощеному позовному провадженні дуже висока, процедура їх допиту має відбуватися за правилами, визначеними цією нормою. Особливістю допиту малолітніх свідків є те, що він здійснюється у присутності батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, якщо вони не заінтересовані у справі, або представників органів опіки та піклування, а також служби у справах дітей. Тож суду додатково треба буде вирішити питання про допуск зазначених осіб до участі у справі. Наступна особливість полягає у тому, що свідків, які не досягли шістнадцятирічного віку, не попереджають про кримінальну відповідальність як за відмову від давання показань, так і за завідомо неправдиві показання. Із цього випливає, що їх не приводять до присяги, а обмежуються тим, що головуєчий у справі пояснює необхідність давати правдиві показання. Цією ж нормою процесуального закону осіб, у присутності яких відбувається допит неповнолітніх свідків, наділено правом ставити свідку запитання та коментувати покази свідка. Інша особливість допиту неповнолітніх свідків стосується осіб, які не досягли вісімнадцяти років, і полягає у тому, що для забезпечення недопущення впливу

присутніх у залі судового засідання учасників справи на час давання показань їх можуть видалити із зали судового засідання. Проте у подальшому таким особам оголошуються показання свідка і надається право поставити неповнолітньому свідку запитання.

Нагадаємо, що відповідно до частини другої статті 76 ЦПК України засобами доказування є: 1) письмові, речові та електронні докази; 2) висновки експертів; 3) показання свідків. Із наведеного вбачається, що пояснення позивача, третьої особи, якщо вона бере участь у справі на боці позивача, пояснення відповідача і третьої особи, якщо вона бере участь у справі на боці відповідача, представників сторін і третіх осіб, які виступають у процесі у справі, не є засобами доказування. Засобами доказування у контексті розуміння положень частини другої статті 76 ЦПК України вони стануть, якщо всіх перелічених осіб буде допитано як свідків. Ця процедура здійснюється відповідно до порядку, визначеного статтями 230–232 та статтею 234 ЦПК України і передбачає: 1) добровільну згоду на їх допит як свідків; 2) попередження про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань; 3) приведення до присяги та підписання розписки, яка приєднується до матеріалів справи.

Незалежно від форми проведення судового розгляду у спрощеному позовному провадженні (з викликом сторін чи без виклику сторін та інших учасників справи) суд досліджує письмові докази. Це може бути візуальний огляд таких доказів, оголошення їх змісту, пред'явлення для ознайомлення як учасникам справи, так і свідкам, експертам, перекладачу чи спеціалісту, якщо такі беруть участь у розгляді справи. Учасник справи може реалізувати своє процесуальне право на додаткові пояснення з приводу досліджених судом доказів або поставити додаткові питання свідкам, експертам, спеціалістам.

Сутність дотримання цивілістичних засад приватності життя прямо впливатиме на механізм реалізації дослідження письмових доказів, якщо ними є особисті папери, листи, записи телефонних розмов, телеграми та інші види кореспонденції. Оскільки особисті папери у різних їх формах (документи,

фотографії, щоденники тощо) з огляду на положення статей 302, 306 ЦК України визнаються власністю особи, ознайомлення з ними, а тим більше дослідження їх у судовому процесі, можливі виключно за згодою особи, якій вони належать. Навіть у разі смерті власника письмових доказів приватність його життя охороняється законом і ознайомлення з такого роду доказами можливе виключно за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер. Як чітко визначено частиною четвертою статті 306 ЦК України, кореспонденція може бути долучена до судової справи лише у разі, якщо в ній містяться докази, що мають значення для вирішення справи. Інформація, викладена в такій кореспонденції, не підлягає розголошенню. Винятком із цього правила є запобігання кримінальному правопорушенню.

Також має свою специфіку дослідження речових та електронних доказів, зокрема, вони мають бути безпосередньо оглянуті учасниками справи або експертами, спеціалістами, свідками у разі необхідності. Всі ці суб'єкти вправі звернути увагу суду на певні обставини, які виникли при огляді. Процедура огляду та заяви, зроблені учасниками справи та іншими учасниками справи, фіксують у протоколі судового засідання. З урахуванням наведеного вважаємо за доцільне запропонувати такі зміни до статті 237 ЦПК України: у частині першій слова «... особи, які беруть участь у розгляді справи...» замінити на «... учасники справи...».

Власну специфіку також мають відтворення звукозапису, демонстрація відеозапису і їх дослідження, про що йдеться у статті 238 ЦПК України. По-перше, це стосується дотримання засади приватності при їх дослідженні; по-друге, якщо відтворення звукозапису чи демонстрація відеозапису відбувається, то це може здійснюватися як у залі судового засідання, так і в іншому, спеціально обладнаному для цього приміщенні. Всі ці дані фіксуються у протоколі судового засідання. У подальшому суд заслуховує пояснення учасників справи з приводу отриманої інформації.

Ще одним засобом доказування є висновок експерта, який досліджується у судовому засіданні шляхом оголошення. Ускладненням, з

нашої точки зору, яке не сприятиме прискоренню розгляду справи, може бути реалізація процесуальних прав учасників справи на запитання експерту. Відповідну процедуру передбачено частиною другою статті 239 ЦПК України, зокрема питання експертіві першою ставить особа, яка заявила клопотання про призначення експертизи. Варто звернути увагу, що сама процедура дослідження висновку експерта та постановка питань не є складною. Спірною і, з нашої точки зору, такою, що не відповідає сутності спрощеного позовного провадження, є можливість призначення судом експертизи, оскільки процедура розгляду справи ускладнюється і розтягуються її часові межі. Отже, ми вважаємо, що необхідно доповнити статтю 102 ЦПК України частиною дев'ятою такого змісту: «У справах спрощеного позовного провадження суд приймає і досліджує висновок експерта, підготовлений на замовлення учасника справи. Призначення судом експертизи здійснюється у виняткових випадках».

Актуальним для дослідження є питання про роль суду у доказовій діяльності у спрощеному позовному провадженні. Якщо брати до уваги єдність засад цивільного судочинства як у спрощеному, так і у загальному позовному провадженні, можна дійти висновку, що суд за певних підстав, передбачених цивільним процесуальним законодавством, є суб'єктом доказової діяльності. Ю. Ю. Рябченко звертає увагу, що доказова діяльність суду може бути умовно поділена на ту, яка має об'єктивний, і ту, яка має суб'єктивний вимір. Перша охоплює зовнішнє вираження доказової процесуальної діяльності суду. Друга становить собою розумову діяльність судді [159, с. 228]. У питанні визначення стандартів доказування одним із ключових критеріїв має бути сучасна судова практика вирішення цивільних справ. Утім, належить урахувати й сучасні усталені положення та цінності в галузі цивільного процесуального права, насамперед міжнародні стандарти здійснення правосуддя у цивільних справах [162, с. 139].

У ході судового розгляду за процедурою спрощеного позовного провадження суд відкладає розгляд справи за клопотанням сторони. Підставою задоволення такого клопотання є надання додаткового часу для подання

відповіді на відзив та заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин. Процедура відкладення розгляду справи здійснюється за правилами, встановленими статтею 240 ЦПК України. Однак зважаючи на імперативні вказівки щодо підстав відкладення справи, визначені статтею 279 ЦПК України, про які ми вже зазначали, вважаємо, що підстави для відкладення розгляду справи, визначені частиною другою статті 223 цього Кодексу, не можуть застосовуватись. Утім, самого лише застереження про підстави відкладення розгляду справи, наведеного у статті 279 ЦПК України, недостатньо, тому доцільним буде, зокрема, доповнити статтю 223 цього Кодексу положенням такого змісту: «У разі неявки учасника справи у судові засідання у спрощеному позовному провадженні суд розглядає справу на підставі наявних матеріалів, крім випадків, встановлених частиною четвертою статті 279 ЦПК України». Процедура відкладення розгляду справи фіксується у протокольній ухвалі суду. Суд обов'язково оголошує час, місце та дату наступного судового розгляду і повідомляє про це учасників справи, які були присутні у засіданні, під розписку. Інших учасників судового процесу суд викликає повісткою про виклик, якщо визнає участь такого суб'єкта обов'язковою, з урахуванням того, щоб у особи було достатньо часу прибути до суду та підготуватися до судового розгляду. В усіх інших випадках суд інформує учасника справи повісткою-повідомленням за правилами, визначеними статтями 128 та 130 ЦПК України. Крім того, суд може оголосити розшук відповідача, у тому числі й у справах спрощеного позовного провадження, наприклад, у справах про стягнення аліментів. У цьому разі суд своєю ухвалою доручає проведення розшуку органам Національної поліції України.

У спрощеному позовному провадженні, як і у загальному позовному провадженні, актуальними є положення частини четвертої статті 240 ЦПК України, згідно з якими суд зобов'язаний допитати тих свідків, які з'явилися до суду. Як зазначено у цій нормі, у виняткових випадках свідків не допитують, а викликають у наступне судові засідання.

Ми вже звертали увагу на сутність дії засади безпосередності, зокрема це стосується надання доказам належного доказового значення і того, як має діяти суд у разі оголошення у справі перерви. Однак досліджуючи положення статті 240 ЦПК України, варто зазначити про наявність ще однієї процедури переривання ходу судового засідання, а саме – відкладення розгляду справи. Якими є спільні риси і у чому відмінність цих процедур? Чинним процесуальним законодавством передбачено, що у разі відкладення розгляду справи суд продовжує провадження у справі зі стадії, на якій розгляд справи було відкладено. Суд також наділений правом почати розгляд справи по суті із самого початку, якщо відкладення відбулося під час її розгляду по суті. Стосовно процедури оголошення перерви у справі зазначимо, що розгляд справи завжди продовжується зі стадії, на якій було оголошено перерву. Під час реформування процесуального законодавства у жовтні 2017 року положення щодо процедури оголошення перерви не змінилися, а от процедура відкладення розгляду справи зазнала значних змін.

Відповідно до частини сьомої статті 240 ЦПК України вирішується ще одне питання, віднесене до юрисдикції спрощеного позовного провадження. Зокрема, у справі про розірвання шлюбу суд наділений правом зупинити провадження у справі з метою збереження сім'ї. Для цього суд надає сторонам строк для примирення. Тож у строк до шести місяців подружжя має подолати сімейний конфлікт. Проте, на наше переконання, регулювання цього питання за процедурою відкладення розгляду справи є недоречним. Тим більше, що воно також урегульовано пунктом 4 частини першої статті 251 ЦПК України як обов'язок суду зупинити провадження у справі. Тому пропонуємо виключити частину сьому статті 240 ЦПК України.

Закінчується розгляд справи по суті остаточним з'ясуванням обставин справи, і підсумовуючи процедурні питання розгляду, головуєчий ще раз надає учасникам справи можливість надати додаткові пояснення, які мають суттєве значення для справи. Після цього суд може вирішити додаткові клопотання, заявлені учасниками справи, і оскільки у спрощеному позовному провадженні

не проводяться судові дебати, суд видається для ухвалення рішення. Питання, пов'язані із процедурою ухвалення судового рішення за результатами розгляду справи, ми розглянемо у наступному розділі.

Підсумовуючи наше дослідження, можемо стверджувати, що процедура розгляду справ у спрощеному позовному провадженні значною мірою відрізняється від аналогічних процедур загального позовного провадження. Наведене має прояв не тільки у відсутності стадії підготовки справи до судового розгляду, але й у специфіці форм розгляду справи у спрощеному провадженні. Таких форм дві: перша – письмове провадження і друга – спрощена форма судового засідання [60, с. 22]. Ми підтримуємо позицію С. О. Короєда про те, що розгляд справи без повідомлення (виклику) сторін не порушує основних засад цивільного судочинства, зокрема принципів диспозитивності та змагальності, а також елементів права на справедливий судовий розгляд, оскільки сторони викладають свою позицію у надісланих суду заявах по суті спору, а також у заявах із процесуальних питань, в яких сторони повною мірою можуть реалізувати свої диспозитивні та змагальні права, а також поставити іншому учаснику справи не більше десяти запитань про обставини, що мають значення для справи. Отже, можна цілком погодитись із думкою, що у спрощеному позовному провадженні ефективність захисту має досягатися навіть у разі розгляду та вирішення справи за відсутності сторін, що сприятиме розвантаженню судів та суддів і створюватиме позитивну динаміку щодо строків розгляду справ у цілому [83, с. 78].

2.3. Ускладнення процедури розгляду справи у спрощеному позовному провадженні

У справі спрощеного позовного провадження, так само як і у справах загального позовного провадження, можуть виникати ускладнення, які за різних підстав допускають застосування процедур зупинення провадження у справі, залишення позову без розгляду або закриття провадження у справі. Тож

у цьому підрозділі ми розглянемо відповідні питання і проблеми, які можуть виникати у зв'язку із застосуванням таких процедур.

Варто зауважити, що тільки стосовно процедури зупинення провадження у справі процесуальний закон спрямовує суд на реалізацію своїх повноважень у двох аспектах: 1) як право суду зупинити провадження у справі та 2) як обов'язок суду зупинити провадження у справі. Стосовно реалізації повноважень суду на закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду законодавець в імперативній формі надає вказівку суду, як саме діяти залежно від процесуальної ситуації. Також необхідно звернути увагу, що перелік підстав застосування всіх зазначених процедур є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає.

Розглянемо підстави застосування процедур зупинення, закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду через призму їх можливого застосування у спрощеному позовному провадженні. У частині першій статті 251 ЦПК України перелічено підстави виконання судом обов'язку зупинити провадження у справі. Зокрема, такими є: 1) смерть або оголошення померлою фізичної особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво; 2) перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції; 3) призначення або заміна законного представника у випадках, передбачених статтею 63 ЦПК України; 4) надання сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення; 4-1) звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації; 5) прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді; 6) об'єктивна неможливість розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі;

суд не може посилається на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду.

Дійсно, якщо проаналізувати предметну юрисдикцію справ спрощеного позовного провадження, визначену статтями 19 та 274 ЦПК України, побачимо, що більшість із них пов'язані із захистом індивідуальних прав особи, тих, які належать тільки їй, є невідчужуваними і не успадковуються. Наприклад, позов про поновлення на роботі може подати і вимагати його розгляду тільки особа, яка перебувала у трудових відносинах із роботодавцем. У разі смерті такої особи-заявника суд зобов'язаний закрити провадження у справі за пунктом 7 частини першої статті 255 ЦПК України. Якщо ж справа розглядалася за вимогою про стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати, або про стягнення заборгованості стосовно обов'язкових платежів, де виник спір між сторонами і суд відмовив у розгляді такої вимоги у наказному провадженні, то у таких правовідносинах допускається правонаступництво, тому суд зобов'язаний зупинити провадження у справі за пунктом 1 частини першої статті 251 ЦПК України.

Наступною підставою обов'язкового зупинення провадження у справі як загального позовного провадження, так і спрощеного позовного провадження є перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції. Це вкрай актуальне питання з огляду на введення Президентом України воєнного стану в Україні з 05 годин 30 хвилин 24 лютого 2022 року [141]. І хоча відповідно до статей 10 та 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [144] в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України [76] та законами України, а їхні повноваження

не можуть бути обмежені, суд зобов'язаний виконати приписи пункту 1 частини першої статті 252 ЦПК України.

Застосування такої підстави для обов'язкового зупинення провадження у справі як призначення або заміна законного представника у випадках, передбачених статтею 63 ЦПК України, стосується ситуацій захисту прав осіб, визнаних недієздатними або обмежено дієздатними, чи захисту прав малолітньої або неповнолітньої особи. Як зазначено у частині першій цієї статті Кодексу, суд своєю ухвалою за клопотанням органу опіки та піклування залучає опікуна або піклувальника до участі у справі як законних представників. Якщо ж виникає ситуація, що законний представник не має права вести справу в суді, то за правилами статті 300 ЦПК України суд здійснює заміну законного представника.

Наявність такої підстави для обов'язкового зупинення провадження у справі як надання сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення стосується виключно справ спрощеного позовного провадження. На наше переконання, наявність такої підстави у нормах ЦПК України засвідчує спробу держави вирішити глобальну соціальну проблему збереження сім'ї. Проте наскільки ефективно працює ця норма, на жаль, статистичної інформації немає.

Останні зміни до ЦПК України стосувалися того, що законодавець запропонував ще одну підставу для обов'язкового зупинення провадження у справі – звернення обох сторін з таким клопотанням у зв'язку з проведенням медіації (пункт 4-1 частини першої статті 251 ЦПК України). Це є слушним, адже процедура медіації потребує часу та, залежно від результату її проведення, взагалі може зникнути потреба у розгляді справи. Аналогічна ситуація стосується і процедури прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді. Хоча, на нашу думку, застосування цих процедур є недоречним, коли суд уже розпочав розгляд справи по суті, адже на ці види провадження буде витрачено додатковий час. Як відомо, сутність спрощеного позовного провадження саме і полягає в тому, щоб досягти мети цивільного судочинства,

зокрема забезпечити ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав свобод чи інтересів у скорочені часові рамки. Тож фактично застосування однієї із цих процедур ускладнюватиме можливість застосування процедури спрощеного позовного провадження.

Така сама ситуація може виникнути й у разі застосування процедури такої обов'язкової підстави для зупинення провадження у справі як об'єктивна неможливість розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається у порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі (пункт 6 частини першої статті 251 ЦПК України). Із застосуванням цих положень буде втрачено саму ідею запровадження процедури захисту справи за спрощеною процедурою. І хоча існує положення процесуального закону про те, що суду заборонено посилалися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду (друге речення пункту 6 частини першої статті 251 ЦПК України), наявна можливість застосування такої дискреції буде призводити до реального затягування розгляду справи. На наше переконання, стосовно всіх цих трьох положень процесуального закону треба запровадити інші підходи щодо їх вирішення, зокрема надати суду право у разі виникнення таких ситуацій залишати позов без розгляду, а також спростити процедуру звернення до суду у разі, якщо ситуація, яка була підставою для постановлення відповідної ухвали, вже неактуальна (зникла).

Застосування судом положень процесуального закону щодо реалізації права на зупинення провадження у справі стосується таких ситуацій, визначених у частині першій статті 252 ЦПК України: 1) перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі; 2) захворювання учасника справи, підтверджене медичною довідкою, що виключає можливість явки до суду протягом тривалого часу; 3) перебування учасника справи у довгостроковому

службовому відрядженні; 4) розшук відповідача в разі неможливості розгляду справи за його відсутності; 5) призначення судом експертизи; 6) направлення судового доручення щодо збирання доказів; 7) звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави; 8) прийняття ухвали про тимчасове вилучення доказів державним виконавцем для дослідження судом; 9) перегляд судового рішення у подібних правовідносинах (у іншій справі) у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, Великою Палатою Верховного Суду.

Чинне цивільне процесуальне законодавство встановлює тільки одне обмеження щодо застосування цих положень закону, які безпосередньо визначені предметною юрисдикцією справ спрощеного позовного провадження. Це стосується провадження у справах про стягнення аліментів з підстави наявності спору про батьківство (материнство), визначення місця проживання дитини, про участь одного з батьків або родичів у вихованні дитини, спілкуванні з дитиною (частина друга статті 252 ЦПК України).

На наше переконання, абсолютно всі ці підстави необхідно розглядати у контексті підстав для залишення позову без розгляду, оскільки застосування їх як підстав зупинення провадження у справі не є співмірним чи навіть пропорційним щодо реалізації концепції спрощеної процедури. Хоча слухними є положення частини третьої статті 252 ЦПК України про те, що суд не може зупинити провадження у справі, якщо сторона діє у суді через свого представника. В усіх інших випадках, на наше переконання, належить залишати позов без розгляду і спрощувати повторне звернення до суду у разі, якщо змінюється ситуація і зникають такі підстави.

Щодо визначення строків, на які зупиняється провадження у справі, то вони пов'язані з усуненням перешкод у розгляді справи і визначені у статті 253 ЦПК України. Провадження у справі поновлюється ухвалою, в якій одночасно фіксують, що продовжується перебіг процесуальних строків. Тобто в ухвалі про зупинення провадження у справі суд зупиняє і перебіг процесуальних строків.

Незважаючи на це, ми переконані, що через застосування такої процедури нівелюється, знецінюється концепція спрощеного позовного провадження.

Процедура закриття провадження у справі, на нашу думку, також є ускладненням процесу захисту права у порядку спрощеного провадження, оскільки в цьому разі подальший рух справи стає неможливим, а процесуальні наслідки є такими, що повторне звернення до суду із тим самим предметом позову з тих самих підстав є неможливим. Отже, у разі потреби захисту порушеного права це стане можливим за умови одночасної зміни трьох складових: 1) суб'єктного складу; 2) предмета позову; 3) підстав позову. Підстави закриття провадження у справі, у тому числі й у справах спрощеного позовного провадження, визначені у статті 255 ЦПК України. Ми не будемо аналізувати всі підстави закриття провадження у справі, тим більше що на деякі з них ми вже звертали увагу. Втім, викликає інтерес процедура застосування підстави для закриття провадження, якщо справа не підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства. По-перше, застосування такої підстави можливе виключно після відкриття провадження у справі. Тобто виявлення невідповідності предметної юрисдикції цивільному судочинству відбувається вже на етапі розгляду справи по суті, оскільки у спрощеному позовному провадженні немає етапу підготовчого провадження. Суд закриває провадження у справі шляхом постановлення ухвали, якою роз'яснює учасникам процесу, до юрисдикції якого суду належить вирішення спору. Останні зміни до ЦПК України щодо вирішення цього питання судами апеляційної та касаційної інстанцій зобов'язують ці судові установи не просто постановити ухвалу про закриття провадження у справі у разі виявлення такої підстави, а роз'яснити особі наявність у неї права подати заяву про направлення справи за належною юрисдикцією (частина четверта статті 377 та частина четверта статті 414 ЦПК України) [139]. Хоча ми вважаємо, що обов'язок направити справу до суду належної юрисдикції у разі закриття провадження із цієї підстави має наставати вже для суду першої інстанції.

Процедура залишення позову без розгляду також застосовується за чітко визначеними у статті 257 ЦПК України підставами. Процесуальною формою фіксації цієї процесуальної дії є ухвала суду, в якій констатують факт, що особа, позов якої залишено без розгляду, у разі зникнення підстави для застосування такої процедури може вдруге звернутися до суду, не змінюючи предмета і підстав позову. Крім того, цією ухвалою за клопотанням сторони суд може вирішити питання про повернення судового збору та розподіл судових витрат між сторонами. При вирішенні питання про повернення судового збору суд має враховувати, наскільки це узгоджується із положеннями Закону України «Про судовий збір» від 08 липня 2011 року № 3674-VI [145], постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2011 року № 845 «Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників» [147], якою, зокрема, визначено, що сплачена та повернута відповідно до ухвали суду сума судового збору повертається органами Державної казначейської служби України, тобто визначено суб'єкта повернення сплаченого судового збору.

Висновки до розділу II

Підсумовуючи питання відкриття провадження у справах спрощеного позовного провадження, розгляду справи по суті та ускладнень, які виникають у процесі, ми дійшли висновку про таке.

1. Розгляд справи судом у спрощеному позовному провадженні – це процедура, спрямована на встановлення обставин справи, перевірку їх належними, допустимими і достатніми доказами та ухвалення справедливого рішення.

2. Спрощене позовне провадження складається із сукупності стадій, які здійснюються послідовно, із дотриманням цивільної процесуальної форми та строків. Такими стадіями є: відкриття провадження у справі, розгляд справи у письмовому провадженні або розгляд справи по суті з викликом сторін та ухвалення рішення у справі.

3. Стадія відкриття провадження у справі – це сукупність процесуальних дій, спрямована на виявлення підстав, які перешкоджають або сприяють початку судом діяльності щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів за спрощеною процедурою.

4. Стадія розгляду справи по суті у спрощеному позовному провадженні у письмовому порядку – це сукупність процесуальних дій, спрямована на встановлення наявності або відсутності правовідносин між сторонами стосовно обставин справи та підтвердження їх письмовими засобами доказування у справах, які належать до предметної юрисдикції спрощеного порядку.

5. Стадія розгляду справи по суті із викликом сторін – це сукупність процесуальних дій, спрямована на встановлення наявності або відсутності правовідносин між сторонами стосовно обставин справи та підтвердження їх засобами доказування у судовому засіданні із дотриманням загальних вимог цивільної процесуальної форми, із винятками, які стосуються предметної юрисдикції спрощеного провадження.

6. Виокремлено та проведено класифікацію ускладнень процедури, які перешкоджають розгляду справи у спрощеному позовному провадженні та ухваленню у ній рішення, зокрема:

1) за часом виникнення:

а) які виникають на стадії відкриття провадження у справі;

б) які виникають на стадії розгляду справи по суті;

в) які виникають на стадії ухвалення рішення;

2) за процесуальними наслідками:

а) які перешкоджають подальшому рухові справи і не допускають повторного звернення до суду з тим самим предметом спору з тих самих підстав;

б) які перешкоджають подальшому рухові справи, але допускають повторне звернення до суду з тим самим предметом спору з тих самих підстав;

3) загальні та спеціальні ускладнення:

а) які виникають із загальних підстав ускладнень позовного провадження;

б) які стосуються виключно справ спрощеного позовного провадження.

Отже, ще раз звертаємо увагу, що ці правила не будуть застосовуватися, якщо відповідно до ЦПК України справа підлягає розгляду тільки в порядку спрощеного провадження. Ураховуючи викладене, можна стверджувати, що характеризуючими ознаками спрощеного позовного провадження є не тільки безспірність вимоги та згода особи на розгляд справи за спрощеною процедурою, але й виключна предметна юрисдикція у більшості справ, що розглядаються у спрощеному порядку.

Розділ III. ПРОЦЕСУАЛЬНІ АКТИ СУДУ У СПРОЩЕНОМУ ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Рішення суду та його зміст у спрощеному позовному провадженні

На процес формування вчення про судові рішення значною мірою вплинули загальні підходи до розуміння права, держави, а також ролі суду. Значним внеском у розвиток теорії судових рішень є наукові праці М. А. Гурвіча, Л. М. Завадської, П. П. Заворотька, М. І. Ткачова, О. С. Ткачука, Г. В. Фазикош, М. Й. Штефана та інших. У цивільній процесуальній літературі є різні погляди щодо юридичної природи судового рішення, його ознак, видів.

Поняття «судове рішення» – багатоаспектна дефініція. Судові рішення – це один із центральних процесуальних інститутів цивільного процесуального законодавства, далі – це акти здійснення правосуддя та процесуальні документи, в яких зафіксовано наслідки процесуальних дій під час розгляду і вирішення справи.

Процесуальний інститут судового рішення є ключовим інститутом цивільного процесуального права, якому присвячено главу 9 розділу III ЦПК України.

З іншого боку, рішення суду є процесуальним документом, що має відповідати вимогам, встановленим законом, зокрема статтею 258 ЦПК України, в якій визначено види судових рішень, а саме: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови; 4) судові накази, а також наведено умови ухвалення того чи іншого виду судового рішення. Саме в розумінні поняття «рішення суду» як процесуального документа відображено зміст Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень, а саме: судові рішення – це остаточна резолюція стосовно спору, яка вирішує конкретну справу або питання і яку виносить незалежний та безсторонній суд відповідно до статті 6 ЄКПЛ, що охоплює: 1) рішення, постановлені в цивільних, соціальних, кримінальних та більшості адміністративних справ; 2) рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій або Верховними судами, а також Конституційними

судами; 3) проміжні рішення; 4) остаточні рішення; 5) рішення або накази, постановлені судом у складі колегії суддів або суддею одноособово; 6) рішення з можливістю чи без можливості викладення окремої думки; 7) рішення, ухвалені професійними або непрофесійними суддями або судами у змішаному складі [25].

З огляду на багатоаспектне визначення в ЦПК України, Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України, Кримінальному процесуальному кодексі України, в законах України «Про судоустрій і статус суддів», «Про доступ до судових рішень», Висновку Консультативної ради європейських суддів ознак судового рішення, а також позначення терміном «судове рішення» різних правових явищ, в науковій літературі є різні підходи до визначення наведеного поняття.

Необхідно зауважити, що не втратило актуальності дослідження правової природи рішення суду дослідників радянського періоду розвитку цивільного процесу. Так, М. Б. Зейдер визначає рішення суду як акт судового підтвердження наявності чи відсутності певних правовідносин і наказ суду [51, с. 20], М. А. Гурвич – як акт визнання, підтвердження існування чи неіснування спірного права [39, с. 12–18]. Один із сучасних дослідників вважає, що рішення суду як акт правосуддя – це правозастосовний акт, оформлений у вигляді процесуального документа, що захищає не тільки суб'єктивні права сторін, а й інтереси держави, є підсумком судової діяльності щодо розгляду і вирішення справи по суті, зокрема щодо дослідження та оцінки доказів, встановлення юридичних фактів, містить державно-владне індивідуальне розпорядження щодо застосування норм права до конкретних правовідносин та їх суб'єктів [164, с. 94].

В. І. Тертишніков визначає судове рішення як акт застосування норм права, який індивідуалізує від імені держави права та обов'язки, що містяться в нормах права, застосовує їх до конкретних осіб [169, с. 166].

У вітчизняній літературі не сформульовано сталого визначення поняття судового рішення, немає такого визначення і в ЦПК України. Водночас у

частині першій статті 258 цього Кодексу законодавець констатує, що саме є судовим рішенням. Такий підхід законодавця до позначення категорії «судове рішення» деякі дослідники справедливо інтерпретують як результат логіко-розумового процесу – вирішення судом певного питання, проблеми, виражених у визначених законом процесуальних формах (рішення, ухвала, постанова, судовий наказ) [198, с. 466].

У науці цивільного процесу прийнято поділяти рішення суду на основні (завершальні) та додаткові (залежно від обсягу питань, які вони вирішують). Основними вирішуються правові вимоги, передані на розгляд суду, і ухвалюються вони після безпосереднього розгляду справи по суті. Додаткові рішення є способом усунення недоліків рішення за заявою учасників справи чи з ініціативи суду, який його ухвалив (стаття 270 ЦПК України). У зазначеній статті наведено вичерпний перелік випадків можливого ухвалення додаткового рішення суду.

У складних справах можуть ухвалюватися неповні рішення. У такому разі суд повідомляє, коли буде складено повне рішення (частина шоста статті 268 ЦПК України).

Залежно від змісту резолютивної частини рішення суду їх прийнято поділяти на імперативні, альтернативні та факультативні. Імперативні визначають єдиний можливий спосіб виконання (наприклад, повернути суму позики). Альтернативні ухвалюються у разі, якщо це дозволяє закон (альтернативні зобов'язання). Факультативні рішення зобов'язують відповідача до виконання певних дій, а в разі неможливості їх виконання водночас визначають інший спосіб це зробити. У науковій літературі із цивільного процесу наведено й інші види класифікації судових рішень.

У науковій літературі, в правозастосовній діяльності судів прийнято розмежовувати рішення судів за галузевим або матеріально-правовим критерієм (трудові, житлові, земельні тощо).

Залежно від виду позовного провадження рішення поділяють на рішення у справах за правилами: 1) загального позовного провадження; 2) у порядку спрощеного провадження; 3) у порядку заочного розгляду справи.

За формою і змістом рішення у справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження, має відповідати загальним вимогам до судових рішень із певними особливостями, визначеними нормами ЦПК України.

З огляду на мету нашого дослідження зупинимося лише на з'ясуванні правової природи рішень у справах, розглянутих у порядку спрощеного позовного провадження.

Питання, які вирішує суд під час ухвалення рішення, нормативно визначені у ЦПК України (стаття 264), як і вимоги до змісту рішення суду (стаття 265 цього Кодексу). Попри тривалу правозастосовну діяльність судів щодо практики викладення змісту рішення суду законодавець не може передбачити всіх випадків правильного оформлення та викладення змісту рішення суду у конкретній цивільній справі з огляду на різницю нормативного регулювання того чи іншого провадження, обставин справи тощо. Так, окремі норми ЦПК України не передбачають включення до резолютивної частини рішення висновків із процесуальних питань, не пов'язаних із вирішенням справи по суті. Водночас у цьому Кодексі не надано прямої відповіді щодо способів вирішення окремих процесуальних питань, наприклад, про виділення частини вимог у самостійне провадження на стадії ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті. Звісно, правозастосовна практика знайшла правильну відповідь – суд вирішує зазначені процесуальні питання, викладає у певній формі, ухвалює у вигляді самостійного процесуального документа (це може відбуватися одночасно із постановленням рішення).

Із часу запровадження інституту спрощеного провадження минуло небагато часу, тому правозастосовна діяльність судів у частині викладення змісту рішення суду у справах, розглянутих у порядку спрощеного провадження, не набула сталого визначення та однакових підходів. У контексті

впливу судової практики на правильне вирішення правових спорів і профілактику виникнення правових конфліктів звертає увагу й неурядова організація суддів. Зокрема, у пункті 7 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень зазначається, що «...судове рішення повинно відповідати низці вимог, щодо яких можна визначити деякі загальні принципи незалежно від особливостей окремих судових систем та судової практики в різних державах. Відправною точкою є те, що метою судового рішення є не тільки розв'язання певного спору через надання сторонам правової визначеності, але часто також встановлення судової практики, яка може запобігти виникненню інших спорів та забезпечити суспільну злагоду» [25].

У контексті впливу судової практики на правильне вирішення правових спорів у справах, розглянутих у порядку спрощеного провадження, йдеться передусім про нормативні вимоги щодо обсягу мотивувальної частини рішення, наприклад, щодо фактичних обставин, коли ці обставини у багатьох справах у спрощених провадженнях не заперечуються, не оспорюються тощо. У цьому сенсі величезну роль у визначенні правильних підходів до розуміння процесуальних новел відіграють наукові дослідження вчених-процесуалістів.

У вітчизняній науковій літературі приділялась і приділяється увага питанням спрощених проваджень у цивільному судочинстві. До внесення доповнень до ЦПК України щодо розгляду справ у порядку спрощеного провадження один із дослідників цієї теми справедливо зазначав, що у літературі із цивільного процесуального права досі не є усталеними підходи до розуміння сутності та природи спрощених проваджень, їх ознак, співвідношення із загальною позовною формою захисту цивільних прав, свобод та інтересів. Цей автор справедливо зазначає, що спрощення цивільного судочинства можна розуміти у диверсифікації цивільної процесуальної форми за рахунок виокремлення додаткових проваджень і процедур, у введені поряд зі звичайною, ординарною формою захисту цивільних прав інших самостійних спрощених проваджень і порядків для певних категорій справ, які позбавлені

зайвих формальностей та не містять окремих елементів процесуальної форми, характерних для звичайного позовного провадження [167, с. 165].

Інший дослідник акцентує, що категорія «спрошене провадження» у вітчизняній науці цивільного процесуального права є малодослідженою. Значна кількість науковців-процесуалістів обмежилися вивченням спрощення (у контексті оптимізації) як напряму удосконалення цивільної процесуальної форми, функціонування спрощених проваджень і процедур на прикладі наказного провадження, заочного розгляду, а також їх удосконаленням. Окремі аспекти спрощених проваджень досліджували такі українські вчені: О. А. Беляневич, В. І. Бобрик, С. В. Васильєв, М. В. Вербіцька, С. І. Запара, А. О. Згама, О. Ю. Зуб, В. В. Комаров, Д. Д. Луспенник, Ю. В. Навроцька, В. В. Проценко, Т. В. Степанова, О. С. Ткачук, Є. А. Таликін, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан та інші [52, с. 65].

Після ухвалення ЦПК України у редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII процесуальний інститут розгляду справ у порядку спрощеного провадження набув конкретних характеристик і ознак, і досі є актуальною дискусія щодо визначення поняття «спрошене провадження». Проте до сьогодні зберігається певна неоднозначність термінології, що застосовується для дослідження феномену «спрошене провадження». Один із дослідників цього питання зазначає, що у літературі можна натрапити на такі терміни: «спрошене провадження», «прискорене провадження», «скорочене провадження», «письмове провадження», які інколи вжито некоректно, без будь-яких пояснень і розмежувань [167, с. 167].

На нашу думку, І. А. Боровська сформулювала поняття «Спрошене позовне провадження» крізь призму нормативних особливостей такого провадження – це диференційована процесуальна форма позовного провадження, призначена для вирішення певної категорії цивільних справ за спрощеною процедурою, в основу відмежування якої від загальної процесуальної форми (загального позовного провадження) покладено матеріально-правовий критерій: розмір позовних вимог (ціна позову), предмет

позову (категорія справи), складність справи, пріоритетність її швидкого вирішення для сторін і процесуальний критерій – специфіка процесуальної форми, що характеризується: сукупністю процесуальних передумов для вирішення судом питання про розгляд справи за спрощеною процедурою (у порядку спрощеного позовного провадження), розглядом справи без проведення підготовчого судового засідання, можливістю розгляду справи без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами та дослідження доказів і письмових пояснень, викладених у заявах по суті без участі учасників справи, розгляд справи по суті у судовому засіданні без проведення судових дебатів у випадку повідомлення (виклику) учасників справи. Проте окремі питання функціонування цього процесуального інституту залишаються відкритими [15, с. 95]. Видається, що залучення до визначення такого поняття тільки нормативно встановлених у ЦПК України ознак спрощеного провадження – це сильна сторона підходу до формулювання дефініції, проте можливі недоліки процесуального законодавства у сфері спрощеного провадження породжують сумніви щодо точності такого визначення. Так, на нашу думку, форма спрощеного провадження має наслідком ухвалення спрощеного рішення. Заперечення цієї тези видається непродуктивним з огляду на нормативно визначені особливості спрощеного провадження. Проте законодавець залишив у справах спрощеного провадження загальну процедуру, порядок ухвалення судових рішень. Дехто із вчених-процесуалістів звернув увагу на спірність підходу законодавця до порядку ухвалення судових рішень у справах спрощеного провадження, проте такі дослідження обмежилися формулюванням поняття спрощеного провадження або побажанням запровадити процедуру ухвалення спрощених рішень або особливих рішень.

Зокрема, ще до запровадження процедури розгляду справ у порядку спрощеного провадження окремі дослідники наголошували, що спрощене провадження має закінчуватися постановленням особливого судового рішення. Так, О. Ю. Зуб аргументовано дійшов висновку, що результати розгляду цивільних справ у спрощеному порядку втілюються в судовому рішенні

особливої форми. Тобто для нього процесуальний закон передбачає окремі вимоги, що відрізняються від загальних вимог до рішень суду в позовному провадженні настільки, наскільки це впливає із природи та функціональності спрощених проваджень (наприклад, вимоги до судового наказу визначено у статті 168 ЦПК України). Особливість судового рішення може полягати у вимогах до його змісту (у тому числі щодо назви судового рішення), форми, у правилах набуття судовим рішенням законної сили [52, с. 68].

О. С. Ткачук також дійшов висновку про спрощення судового рішення у зазначених провадженнях шляхом вилучення обов'язку викладати мотивувальну частину судового рішення [168, с. 51]. На жаль, у чинній редакції глави 10 розділу III ЦПК України, яка регламентує розгляд справ у порядку спрощеного провадження, не наведено будь-яких особливостей щодо судового рішення.

Деякі вчені-процесуалісти, висвітлюючи дотичні питання, виокремлюють чотири загальні ознаки процедури ухвалення сумарного рішення у країнах англо-саксонської правової системи, а саме: 1) прискорення розгляду справи за рахунок вирішення спору під час попереднього судового засідання, а не у судовому засіданні; 2) вирішення спору на основі оцінки фактичних обставин справи та позицій сторін; 3) ухвалення сумарного рішення у випадках відсутності спору про факти або очевидної необґрунтованості позиції однієї зі сторін; 4) остаточний характер рішення суду.

Багато хто із дослідників-процесуалістів називає судове рішення актом реалізації судової влади. Метою судового рішення є досягнення у спірних правовідносинах юридичної визначеності, що переконує сторони і суспільство у справедливості суду, в утвердженні ним прав людини та запобігає невизначеності в аналогічних ситуаціях.

Зазначений акт або рішення реалізації судової влади має відповідати певним критеріям, установленим законом.

У статті 263 ЦПК України наголошено, що судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим.

Далі в цій статті законодавець розкриває наведені дефініції (законність і обґрунтованість). Видається, що таких критеріїв щодо оцінки рішення суду явно недостатньо з огляду хоча б на нормативну регламентацію викладення мотивувальної частини рішення суду.

У статті 265 ЦПК України детально визначено зміст рішення суду. Так, рішення суду складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. У вступній частині рішення зазначаються:

- 1) дата і місце його ухвалення;
- 2) найменування суду;
- 3) прізвище та ініціали судді або склад колегії суддів;
- 4) прізвище та ініціали секретаря судового засідання;
- 5) номер справи;
- 6) ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи;
- 7) вимоги позивача;
- 8) прізвища та ініціали представників учасників справи.

В описовій частині рішення зазначаються:

- 1) стислий виклад позиції позивача та заперечень відповідача;
- 2) заяви, клопотання;
- 3) інші процесуальні дії у справі (забезпечення доказів, вжиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо).

Убачається, що у справах спрощеного провадження необхідно нормативно визначити лише те, що в описовій частині рішення зазначається стислий виклад позиції сторін. Необхідність перелічувати процесуальні дії, а саме: забезпечення доказів, вжиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо, як правило, з'ясовується під час підготовчого засідання (стаття 197 ЦПК України). Особливістю спрощеного провадження за цим Кодексом є відсутність підготовчого провадження.

Відповідно до частини п'ятої статті 279 ЦПК України суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін

про інше. У більшості випадків розгляд таких справ відбувається за наявними у справі матеріалами, а тому нормативно визначена необхідність про зазначення клопотань, заяв, інші процесуальні дії є, на нашу думку, зайвою, що не відображає особливостей такого провадження.

Повертаючись до аналізу положень статті 265 ЦПК України стосовно того, яка саме інформація має міститися у мотивувальній частині рішення, зазначимо, що це:

1) фактичні обставини, встановлені судом, та зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини;

2) докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення;

3) мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику;

4) чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду;

5) норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування;

6) норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування.

Видається, що при розгляді справ у порядку спрощеного позовного провадження об'єктивно немає окремих елементів, про які йдеться, зокрема суд у такому провадженні не встановлює фактичних обставин із посиланням на докази, а отже у мотивувальній частині немає підстав це відображати.

У резолютивній частині рішення зазначаються:

1) висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог;

2) розподіл судових витрат;

3) строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження;

4) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України;

Висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог не може залежати від настання або ненастання певних обставин (умовне рішення).

За необхідності у резолютивній частині також вказується про:

- 1) порядок і строк виконання рішення;
- 2) надання відстрочення або розстрочення виконання рішення;
- 3) забезпечення виконання рішення;
- 4) повернення судового збору;

5) призначення судового засідання для вирішення питання про судові витрати, дату, час і місце його проведення; строк для подання стороною, за клопотанням якої таке судове засідання проводиться, доказів щодо розміру понесених нею судових витрат;

- б) дату складення повного судового рішення.

Норми ЦПК України не містять прямих заборон стосовно розгляду первісного і зустрічного позовів у справах, що розглядаються за правилами спрощеного провадження. Тому при розгляді первісного і зустрічного позовів та при розгляді позову третьої особи із самостійними вимогами у рішенні вказуються результати розгляду кожного з позовів.

У справах, що розглядаються за правилами спрощеного провадження, розгляд первісного і зустрічного позовів та розгляд позову третьої особи із самостійними вимогами неможливий, оскільки це суперечитиме положенням

частини четвертої статті 193 ЦПК України, а саме: у випадку подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд постановляє ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження. На перший погляд така позиція законодавця зрозуміла, оскільки прийняття до спільного розгляду зустрічного позову об'єктивно призведе до порушення строку розгляду справ у такому провадженні, визначеного у статті 275 ЦПК України. Водночас такий підхід не сприяє прискореному розгляду малозначних справ і є певною лазівкою для зловживання процесуальним правом з боку відповідача, особливо у справах за критерієм незначної складності, в яких ціна позову не перевищує розміру, визначеного у частині шостій статті 19 цього Кодексу. З іншого боку, викладений у частині четвертій статті 193 ЦПК України припис стосується особливостей розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, як спеціальна норма структурно ця частина має бути розміщена у главі 10 «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження» розділу III Кодексу. У контексті наведеного, на нашу думку, необхідно змінити відповідні норми ЦПК України, а саме: частину п'яту статті 274 цього Кодексу викласти у такій редакції «5. Суд відмовляє у розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження або постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача належним чином подано зустрічний позов або позов третьої особи із самостійними вимогами, або за первинним позовом відбулося збільшення розміру позовних вимог або зміна предмета позову, і відповідна справа не може бути розглянута за правилами спрощеного позовного провадження».

Крім того, вважаємо за необхідне доповнити статтю 274 ЦПК України частиною шостою такого змісту:

«6. Суд не приймає зустрічний позов до спільного розгляду із первісним позовом у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного

провадження і в якій ціна позову не перевищує розміру, визначеного у частині шостій статті 19 ЦПК України».

У рішенні у спорі, що виник при укладанні або зміні договору, в резолютивній частині вказується рішення з кожної спірної умови договору, а у спорі про спонукання укласти договір – умови, на яких сторони зобов'язані укласти договір, із посиланням на поданий позивачем проєкт договору.

Суд, ухвалюючи рішення про стягнення боргу, на який нараховуються відсотки або пеня, може зазначити в рішенні про нарахування відповідних відсотків або пені до моменту виконання рішення з урахуванням приписів законодавства України, що регулюють таке нарахування.

Остаточна сума відсотків (пені) у такому разі розраховується за правилами, визначеними у рішенні суду, органом (особою), який здійснює примусове виконання рішення суду і відповідні дії (рішення) якого можуть бути оскаржені в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України.

У разі часткового задоволення первісного і зустрічного позовів про стягнення грошових сум суд проводить зустрічне зарахування таких сум і стягує різницю між ними на користь сторони, якій присуджено більшу грошову суму.

У разі визнання судом недійсним кредитного договору, в якому виконання зобов'язання позичальника забезпечено заставою майна, а також у разі визнання недійсним договору застави, яким забезпечується виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором, суд накладає на таке майно арешт. Такий арешт може бути скасовано з підстав, передбачених законом.

Із наведених вимог до змісту рішення суду стає зрозумілим, що судові рішення насамперед має бути вмотивованим, а не тільки обґрунтованим, і що ці поняття не є тотожними. Із цього питання у науковій літературі висловлені слушні зауваження та висновки. Зокрема, один із дослідників зазначає, що згідно з панівним науковим підходом обґрунтованим є судове рішення, якщо воно ухвалено судом на підставі обставин у судовій справі, які повно і всебічно

з'ясовані на основі доказів, досліджених судом. Умотивованим є судове рішення, в якому належним чином зазначені підстави, на яких воно ґрунтується. Під умотивованістю розуміється повне і всебічне відображення у рішенні суду мотивів, якими він керувався при ухваленні свого рішення, при оцінюванні доказів для встановлення наявності або відсутності обставин, на які сторони посилалися як на підґрунтя своїх вимог і заперечень, із зазначенням, чому певні докази були взяті до уваги або відхилені, й відображенням мотивів щодо позиції суду при застосуванні норм матеріального і процесуального права.

Отже, вмотивованість є обов'язковою вимогою, відмінною від вимоги щодо обґрунтованості судового рішення. Причому вмотивованість судового рішення – це відображення всіх мотивів та обґрунтувань судового рішення у його змісті, тобто фактично «вмотивованість» та «обґрунтованість» судового рішення – дві пов'язані між собою вимоги, які співвідносяться як форма (спосіб зовнішнього відображення) та зміст [9].

Підсумовуючи аналіз категорії «вмотивованість судового рішення», необхідно зазначити, що наведений критерій оцінки рішення суду ґрунтується на нормативно визначених вимогах до мотивувальної частини рішення суду першої інстанції, викладених у частині четвертій статті 265 ЦПК України, та є свідченням того, що:

– доводи та міркування сторін (учасників) судового процесу були належним чином оцінені та враховані або відхилені судом на підставі конкретно визначених мотивів (пункти 2, 3 частини четвертої статті 265 ЦПК України);

– усім зібраним у справі доказам (зібраним судом або поданим учасникам справи) було надано належну правову оцінку; надано обґрунтування прийняття (врахування) та відхилення кожного доказу (пункти 1 та 2 частини четвертої статті 265 ЦПК України);

– наведено норми права, якими урегульовані спірні правовідносини, з наданням обґрунтування того, чому ті чи інші правові норми мають бути

застосовані у конкретній спірній ситуації (пункти 4, 5 частини четвертої статті 265 ЦПК України).

З урахуванням викладеного видається, що вмотивованість судового рішення – обов’язкова умова рішення суду, є відмінною від категорії «обґрунтованість» і частково збігається із поняттям «законність судового рішення». На нашу думку, частковий збіг понять вмотивованості та законності пояснюється регламентацією нормами процесуального права необхідності дотримання вмотивованості рішення. З іншого боку, законодавець розкриває, яке рішення є законним, та окрім інших обставин зазначає, що таке рішення має бути ухвалено судом із дотриманням норм процесуального права.

Було би необачним, на нашу думку, зводити вмотивованість до законності, оскільки поняття вмотивованості рішення суду безпосередньо пов’язано із доказовою діяльністю учасників процесу, що своєю чергою привносить суб’єктивізм, можливі похибки у виборі способу захисту учасниками процесу і т. і. Отже, не завжди законні інтереси однієї зі сторін у змагальному процесі в суді цивільної юрисдикції можуть бути захищені належним чином, що не позбавляє суд обов’язку у мотивувальній частині рішення зазначити складові, передбачені процесуальним законом.

Визначаючи ознаки (критерії) вмотивованого судового рішення, необхідно брати до уваги, що процесуальний закон встановлює окремі вимоги до рішень суду першої інстанції – 6 складових мотивувальної частини (частина четверта статті 265 ЦПК України), апеляційної – 5 складових мотивувальної частини (пункт третій частини першої статті 382 ЦПК України) та касаційної – 4 складових мотивувальної частини (пункт третій частини першої статті 416 ЦПК України).

У контексті однакового нормативного регулювання ухвалення рішення суду та його змісту у справах, що розглядаються у порядку спрощеного провадження, та у справах, що розглядаються за правилами загального позовного провадження, як ми зазначали, такий підхід законодавця видається спірним, оскільки не лише не сприяє прискоренню спрощеного провадження,

але й не відповідає нормативно визначеним особливостям розгляду справи у порядку такого провадження. Так, згідно з частиною п'ятою статті 279 ЦПК України суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. У цій категорії справ, як правило, немає потреби у встановленні фактів, оскільки виклад позиції позивача та заперечень відповідача обмежуються суперечкою відносно природи спірних правовідносин, що виникли, а тому суд у більшості випадків має вирішити питання, яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин. Звісно, у разі розгляду справи із повідомленням (викликом) учасників справи суд заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. На нашу думку, в обох випадках обсяг описової та мотивувальної частини судового рішення об'єктивно значно скорочується, і ця обставина має бути нормативно закріплена у ЦПК України. У контексті нормативних вимог до змісту рішення суду, викладених у частині четвертій статті 265 цього Кодексу, видається зайвою більшість вимог, які мають бути зазначені у мотивувальній частині рішення. Зокрема, чи є потреба зазначати фактичні обставини, якщо сторони їх не заперечують? Звісно ж, немає. Так само, на нашу думку, немає потреби викладати мотивовану оцінку кожного аргументу, наведеного учасниками справи тощо. Зазначені міркування щодо викладення мотивованої оцінки в рішенні суду цілком збігаються із рекомендаціями, наведеними у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів, а саме: виклад мотивів прийняття рішення не повинен неодмінно бути довгим, оскільки необхідно знайти відповідний баланс між стислістю та належним розумінням ухваленого рішення. Обов'язок суддів викладати мотиви рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент захисту на підтримку кожної позиції захисту. Обсяг цього обов'язку може змінюватися залежно від характеру рішення. Згідно з практикою ЄСПЛ очікуваний обсяг мотивації рішення залежить від різних доводів, наведених кожною зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв і доктринальних принципів, а крім того, ще й від неоднакової

практики підготовки та ухвалення рішень у різних країнах. Задля дотримання принципу справедливого суду мотивація рішення повинна засвідчити, що суддя насправді вивчив усі основні питання, винесені на його чи її розгляд. У разі розгляду справи присяжними засідателями суддя у своєму зверненні до присяжних повинен чітко пояснити факти та питання, стосовно яких присяжні мають прийняти рішення [25].

У контексті наведених рекомендацій, викладених у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів, виникає питання, чи може вітчизняний суд, не порушуючи вимог ЦПК України, не враховувати окремих нормативних вимог щодо змісту рішення суду з огляду на конкретні обставини тієї чи іншої справи? Відповідь має бути ствердною, і така теза підкріплена вітчизняною судовою практикою. Так, у пункті 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 року № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» зазначено: «За змістом частини четвертої статті 174 ЦПК України у разі визнання відповідачем позову, яке не суперечить закону, не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд у мотивувальній частині рішення може вказати лише про визнання позову та прийняття його судом» [134, с. 144].

Частина четверта статті 174 раніше діючого ЦПК України тотожна частині четвертій статті 206 чинного ЦПК України, а правова позиція Верховного Суду із цього питання лишається незмінною, хоча до певної міри суперечливою. Зокрема, у пункті 15 зазначеної постанови наголошено, що вимоги статей 209, 215 та 218 ЦПК України щодо порядку ухвалення рішення суду, його змісту, а також проголошення рішення суду як єдиної процесуальної форми вирішення справи є обов'язковими для позовного та окремого провадження. При цьому необхідно зауважити, що у статті 373 ЦПК України про відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем законодавець прямо не зазначає, що суд може відступити від нормативних вимог, викладених у статті 265 ЦПК України щодо змісту рішення суду. Можливо, саме тому

Верховний Суд України свого часу висловив непослідовну позицію щодо скороченого рішення суду у випадку визнання відповідачем позову.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що на сьогодні в Україні сформована судова практика, яка свідчить про можливість відступу від нормативних вимог щодо змісту рішення суду та його (рішення суду) викладення у скороченому вигляді при неочевидній нормативній регламентації у ЦПК України правових наслідків щодо обсягу складання рішення суду при визнанні позову відповідачем.

Видається, що наведену практику складання скороченого рішення суду при неочевидній нормативній регламентації у ЦПК України відступу від загальних правил щодо змісту рішення суду допустимо екстраполювати на процесуальні відносини, що виникають при розгляді справи у порядку спрощеного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше, та закінчуються складанням відповідного рішення суду. В обох випадках такі правові наслідки (складання скороченого рішення суду) обумовлені приписами про безальтернативність дій суду: в першому випадку – задовольнити позов у разі визнання його відповідачем, без необхідності розгляду справи у повному обсязі, в другому – розглянути справу та ухвалити рішення суду за наявними у справі матеріалами.

На нашу думку, для категорії справ, що розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження, у мотивувальній частині рішення доцільно залишити лише вимогу, викладену у пункті 5 частини четвертої статті 265 ЦПК України – у мотивувальній частині рішення зазначаються норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування.

Нормативна регламентація змісту рішення суду у справах, що розглядаються в порядку спрощеного провадження, відповідно до статті 265 ЦПК України не містить жодних винятків або спрощень з огляду на таке провадження. Зазначене рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну

скаргу не було подано (стаття 273 ЦПК України). На наше переконання, такий підхід законодавця є невиправданим з огляду на особливості такого провадження, завдання якого, на нашу думку, полягає у прискоренні провадження за рахунок не лише спрощення процесуальних процедур, визначених у нормах ЦПК України, але й спрощення викладання змісту рішення суду. Такі підходи до розуміння нами можливого змісту рішення суду у справах, що розглядаються в порядку спрощеного провадження, та можливого і доцільного набрання рішенням суду у зазначених категоріях справ законної сили, певною мірою узгоджуються із судовою практикою, нормативним регулюванням аналогічних процесуальних інститутів у провідних демократичних європейських державах, міжнародних зобов'язань держави України. Судова практика ЄСПЛ, рекомендації керівних органів Ради Європи засвідчують, що на сучасному етапі запровадження спрощених проваджень має розглядатись як спосіб забезпечення доступу до правосуддя. Таке спрощення має відбуватися шляхом зменшення судових витрат, спрощення процесу. У Рекомендації № R (81) 7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, прямо зазначено, що держави мають вжити всіх можливих заходів для максимального скорочення строків ухвалення рішень судами. Із цією метою необхідно скасувати застарілі процедури, які не мають практичної користі, забезпечити судам достатню кількість персоналу та можливість ефективної роботи, ухвалити порядок, який дасть змогу контролювати рух проваджень з моменту їх відкриття. У пункті 9 цієї Рекомендації зазначається, що необхідно вжити заходів стосовно неопротестованих або незаперечних позовних вимог задля ухвалення остаточного рішення швидко, без непотрібних формальностей, особистої явки в суд чи зайвих витрат. У Рекомендації наведено приблизний перелік способів досягнення прискорення провадження, а саме: 1) спрощені методи порушення судового провадження; відмова від судових засідань, проведення лише одного слухання або, залежно від обставин, проведення попереднього слухання; здійснення лише усного чи лише письмового провадження залежно від

обставин; заборона або обмеження деяких заперечень і роз'яснень; гнучкі правила подання показань; відмова від перерв у слуханнях або проведення засідання лише із короткими перервами; призначення судового експерта за клопотанням сторін на початку провадження; активна позиція суду у розгляді справи, виклику свідків, заслуховуванні показань. Звісно, наведені способи прискорення проваджень характеризуються як загальні і не охоплюють конкретних новел спрощення нормативного регулювання цивільного судочинства задля прискорення такого провадження. Водночас у контексті досліджуваного нами питання привертає увагу рекомендація ухвалювати остаточне рішення стосовно неопротестованих або незаперечних позовних вимог без непотрібних формальностей. Щодо неопротестованих або незаперечних позовних вимог у цьому випадку рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляції, ця процедура є загальною і не прискорює провадження. Водночас залишається незрозумілою рекомендація уникати зайвих формальностей. Чи належить у цьому випадку скорочувати формальні вимоги до змісту рішення суду або скорочувати нормативно визначені питання, які вирішує суд під час ухвалення рішення? Видається, що відповідь на це питання має бути позитивною.

З огляду на відносну новизну інституту спрощеного позовного провадження у ЦПК України, а саме щодо нормативного регулювання змісту судового рішення у таких провадженнях було би доцільно провести порівняльне дослідження та розглянути аналогічні цивільні процесуальні інститути, притаманні державам англосаксонської правової сім'ї і правовим системам континентальної Європи. Свого часу один із дослідників порівняльного правознавства справедливо зазначав [79, с. 132], що порівняльне дослідження виступає єдиним можливим соціогуманітарним аналогом експерименту чи лабораторного дослідження в точних та природничих науках, і тому його цінність для правових реформ складно переоцінити. Систематизований зарубіжний досвід виконує роль журналу лабораторних експериментів, доступних вченому-компаративісту. Досвід стає дослідом.

Завдяки науковому аналізу такого емпіричного досвіду є можливість створити правові основи для прогресивного розвитку своєї країни. Варто зауважити, не претендуючи наперед на значний успіх свого дослідження, що результати порівняльно-правових досліджень законодавець використовує при підготовці проєктів нормативних актів; для визначення відповідності національного правового регулювання міжнародному тощо. У цьому контексті було би доцільним знайти відповідь на питання про відповідність назви процесуального інституту спрощеного провадження за ЦПК України змісту, формі аналогічних інститутів демократичних держав світу.

Перш ніж розпочати розгляд особливостей нормативного регулювання ухвалення рішень у порядку спрощеного позовного провадження в окремих державах Європи, необхідно наголосити, що у Висновку № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі суддів у судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів зазначається, що процедура з вирішення невідкладних питань у Франції та процедура сумарного провадження у Нідерландах дають судді можливість вирішувати будь-яке питання після вислуховування сторін на основі іноді обмежених доказів, які вони можуть надати суду в межах короткого терміну. Рішення у такому випадку постановляється або негайно після слухань, або в межах дуже стислого терміну. Це рішення підлягає безпосередньому виконанню, але не має сили *res judicata*. Сторона може вільно розпочати провадження по суті, але якщо цього не зроблено, то таке рішення визначає права та обов'язки сторін. Проте провадження за загальними правилами часто не порушується [26, с. 335]. Отже, ще в 2004 році представницький орган суддів схвально оцінив наявність в окремих державах спрощеного провадження в судах цивільної юрисдикції. Водночас на сьогодні немає єдиного уніфікованого підходу до нормативного регулювання такого провадження.

У країнах англосаксонської правової сім'ї як спрощена процедура в цивільному процесі значного поширення набув інститут сумарного рішення. В

Україні під терміном «рішення суду» розуміються документи багатьох видів: власне рішення, висновок Конституційного суду, вирок, постанова, ухвала, окрема ухвала. Звісно, під поняттям «сумарне рішення» не варто розуміти документ суду, це спрощена процедура або цивільний процесуальний інститут, що регламентує спрощене провадження. Використання вченими-процесуалістами [167, с. 210; 181, с. 65] словосполучення «сумарне рішення» для позначення спрощеної процедури у правових системах зарубіжних держав, на нашу думку, пов'язано з наявністю певної сукупності ознак, які надають заінтересованій особі право звертатися до суду з клопотанням про застосування спрощеної процедури вирішення правового спору. Наприклад, стаття 56 Федеральних правил цивільного судочинства США дає суду можливість ухвалити сумарне рішення за клопотанням сторони, якщо сторона, яка подає клопотання, доведе, що у справі немає спору щодо фактичних обставин справи, а також сторона має право на ухвалення рішення щодо питань права. Сторона може подати таке клопотання не пізніше ніж за 30 днів після закінчення процедури. У такому випадку суд ухвалює сумарне рішення, що є остаточним.

Поширеним видом спрощених проваджень у державах Європи є провадження за критерієм невеликих сум позовів. Так, в Німеччині ця сума становить 600 євро, у Франції – 3800 євро, у Греції 1500 євро, в Англії – 10 000 фунтів стерлінгів. В європейських державах нормативне регулювання юрисдикції судів, які мають розглядати такі справи, є різним. У першій групі держав це питання вирішено шляхом створення і функціонування спеціальних судів (Австрія, Німеччина), в другій групі розгляд справ у спрощеному провадженні віднесено до юрисдикції звичайних судів. Один із дослідників цього питання наголошує, що неоднаковою є практика обов'язковості застосування провадження за малими сумами. В Англії, Іспанії та Швейцарії використання такої процедури є обов'язковим, а тому обирати звичайний чи спрощений порядок позивач не може. У зазначених державах для порушення провадження у таких справах обов'язково використовуються формуляри [167, с. 205–206].

Відповідно до статті 12 Цивільного процесуального кодексу Франції після відкриття позовного провадження сторони також вправі, у цих справах і в такому ж порядку, доручити судді вирішити спір, діючи в якості арбітра. При цьому сторони зберігають за собою право на апеляційне оскарження, якщо вони не зробили прямого застереження про відмову від такого права [35, с. 50]. У статті 57-1 цього Кодексу деталізовано спрощену процедуру розгляду справи, а саме: сторони можуть, коли вони мають на це право в силу положень статті 12 Цивільного процесуального кодексу Франції, своєю спільною заявою доручити судді, якщо вони не зробили цього після виникнення спору, вирішити їх спір, діючи в якості арбітра, або зобов'язати його керуватися оцінками і правовими питаннями, якими вони бажають обмежити судовий розгляд [35, с. 58–59].

У Франції цивільні справи у спрощеному порядку розглядають суди малої інстанції. Суд малої інстанції – це суд цивільної юрисдикції загальної судової системи, створений для вирішення незначних спорів суб'єктів приватного права [35, с. 900–902].

Відповідно до Правил цивільного судочинства Англії (далі – ПЦС) суд може ухвалити рішення в спрощеному порядку. При цьому необхідно розмежовувати підстави розгляду справ у порядку спрощеного провадження. Стосовно обов'язковості відкриття спрощеного провадження застосовується такий самий критерій, як і в ЦПК України – ціна позову. Наведений підхід до обов'язкового відкриття спрощеного провадження характерний не лише для Англії, але притаманний також Іспанії та Швейцарії. У цих державах провадження у суді першої інстанції наперед визначені в процесуальному законодавстві за певними критеріями, у т. ч. за ціною позову, тому позивач не має альтернативи вибору провадження. У багатьох інших державах, наприклад, у Франції, позивач може обрати спрощене або загальне позовне провадження.

На відміну від ЦПК України, процесуальне законодавство держав, які сповідують обов'язковість спрощеного провадження за критерієм малої суми позову, передбачає використання формулярів замість складання позовної заяви.

У науковій літературі ця обставина лише констатується [167, с. 210], але не проєктується на правозастосовну вітчизняну практику. В цьому контексті необхідно зазначити, що як в Україні, так і в державах, які закріпили обов'язковість спрощеного провадження за критерієм малої суми позову, характерною рисою такого виду провадження є необов'язкова вимога процесуального представництва з кола професійних адвокатів за цими категоріями справ. На нашу думку, використання формулярів замість позовної заяви у справах за критерієм малої суми позову має бути запроваджено й в Україні. При цьому критерієм застосування формулярів замість позовної заяви не може виступати нормативно зазначена в статті 274 ЦПК України категорія «малозначні справи», яка, на нашу думку, є оцінною і позбавляє можливості формалізувати вимоги до необхідного обсягу інформації у бланку судового формуляра. Водночас варто запозичити й інші підходи до нормативного регулювання ролі судді у таких провадженнях, процесуальних обмеженнях тощо. Зокрема, у науковій літературі із цього питання зазначено, що на відміну від звичайного розгляду справи, право виступати в суді є необмеженим, адже сторони можуть представляти себе самостійно або обирати своїм представником будь-кого на власний вибір, незважаючи на правові знання та наявність або відсутність в таких осіб відповідного досвіду. У цій частині вітчизняне процесуальне законодавство збігається з ПЦС. Відмінність нормативного регулювання спрощеного провадження полягає у деталях такого регулювання. Так, ПЦС, як і ЦПК України, відносить до розсуду суду відкриття спрощеного провадження або відмови у відкритті провадження. Із цього питання Ніл Ендрюс зазначає, що суддівський розсуд обмежений трьома можливими випадками. По-перше, суд може ухвалити судове рішення в спрощеному провадженні на користь заявника, незалежно від того, хто є заявником – позивач чи відповідач. По-друге, передбачено право суду відхилити клопотання про розгляд справи в спрощеному порядку. По-третє, суд може ухвалити умовний наказ, якщо дійде переконання, що позов або заперечення позову може бути успішним, але таке завершення є

малоймовірним. Відповідно до цього умовного наказу позов або заперечення на позов можуть бути дозволені, якщо відповідна сторона виконає встановлену умову. У числі таких умов можливі, наприклад, внесення на депозит суду грошової суми або інша дія. Виплата суду грошової суми забезпечує захист вірогідного вигодонабувача у разі неспроможності платника [93, с. 115–116].

У науковій літературі зазначається, що суд за ПЦС може ухвалити сумарне рішення проти позивача за будь-якими категоріями справ, а проти відповідача – за винятком спорів про володіння житловими приміщеннями, за позовами до заставодержателів або орендаторів, і провадження за морськими справами.

Фактичні обставини справи встановлюються на основі письмових показань свідків, письмових доказів. Проте не всі письмові докази суд може взяти до уваги. На відміну від вітчизняної практики визнання тільки в нарадчій кімнаті доказів належними (стаття 77 ЦПК України), допустимими (стаття 78 цього Кодексу) у спрощеному позовному провадженні (в загальному провадженні відповідно до частини одинадцятої статті 83 ЦПК України особа, яка подала документ, може просити суд до закінчення підготовчого засідання виключити його із числа доказів і розглядати справу на підставі інших доказів), суд Англії має право до слухання справи по суті виключити певні письмові процесуальні документи, тобто у такий спосіб фактично можливе рішення визначається наперед.

На відміну від ЦПК України, ПЦС [213] допускає виключення певного процесуального документа як способу здійснення спрощеного провадження.

Відповідно до правила 3.4 (2) ПЦС право виключити (strike out) процесуальний документ (це може бути позов, заперечення на позов, відповідь на заперечення, зустрічний позов або частина будь-якого із зазначених документів) може бути застосовано у таких ситуаціях: у викладених обставинах справи не наведено достатніх підстав для пред'явлення позову або заперечення на позов; позов є зловживанням процесуальним правом або іншим чином може

порушити справедливий хід слухання; або порушено норму права, судову практику чи наказ суду.

Одна із підстав виключення процесуального документа може частково збігатися з правом суду ухвалювати рішення у спрощеному порядку відповідно до частини 24 ПЦС. Зазначені процедури, які застосовуються до слухання справи по суті, мають на меті виключення судом недобросовісних і несуттєвих вимог, заперечень. Стосовно обох процедур запроваджено обмеження, які полягають в тому, що суд може розглядати докази у вигляді усних показів тільки під час слухання справи по суті. Щодо цього один із дослідників зазначав, що у справі «S v Gloucestershire CC» (2000) Апеляційний суд наголосив: виключення процесуального документа з фактичних або юридичних підстав виправдано тільки у найбільш переконливих випадках, натомість спрощений порядок прийняття рішення, встановлений частиною 24 ПЦС, надає більшу можливість ухвалювати рішення щодо відповідного позову або заперечення. Таким чином, два критерії мають одну й ту саму функцію (виключити необґрунтовані позови і заперечення без процедури слухання справи) і застосовуються до одного й того самого матеріалу, оскільки на попередньому слуханні (при спрощеному порядку, а також при виключенні процесуального документа) суд може розглядати тільки письмові докази. На думку цього дослідника, розгляд тільки письмових доказів обмежує прискорений розгляд справ, а тому, як наголошує автор, необхідно запровадити в англійському праві спеціальне усне слухання до розгляду справи по суті. Мета таких слухань – перевірка необґрунтованих (слабких) позовів, які в протилежному випадку були би предметом тривалого розгляду. Такий підхід має призвести до відмови від практики, відповідно до якої оцінка усних доказів відкладається до слухання справи по суті [93, с. 118–119].

Відповідно ПЦС рішення, ухвалені у провадженні за малими сумами, є менш умотивованими, але має однакову силу з рішеннями, ухваленими у загальному порядку.

Відмінність вітчизняного нормативного регулювання спрощеного провадження за критерієм малої ціни позову полягає в тому, що в цій категорії справ традиційна для суду змагальність процесу значно послаблена. У такому провадженні судді наділені правом застосовувати будь-які методи процесу під час слухань, які вони вважають справедливими, зокрема опитувати свідків і сторін, керувати наданням доказів, якщо вважатимуть це за необхідне.

Як уже зазначалося, ПЦС безальтернативно визначає за ціною позову спрощену процедуру розгляду, в інших випадках питання про відкриття спрощеного провадження суддя вирішує за наслідком розгляду відповідного клопотання сторони або сторін.

Відповідно до положень статті 277 ЦПК України питання про відкриття спрощеного провадження віднесено виключно до розсуду суду. За змістом положень частини першої цієї статті Кодексу клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження подається у письмовій формі одночасно із поданням позовної заяви або може міститися у ній. Вочевидь, такий підхід законодавця до вирішення питання про відкриття спрощеного провадження, зокрема у справах із малою сумою позову, не сприяє прискоренню провадження. Не сприяє прискоренню такого провадження не лише процедура, пов'язана із розглядом клопотання позивача, але й суперечливе нормативне регулювання особливостей розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, передбачене у статті 279 ЦПК України, та правові наслідки подання зустрічного позову у такому провадженні, викладені у частині четвертій статті 193 цього Кодексу. Зокрема, зазначена стаття не містить заборон або обмежень щодо подання зустрічного позову або позову третьої особи.

Попри те, що перше судове засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі, за клопотанням сторони суд може відкласти розгляд справи з метою надання додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин. У цьому контексті виникає

питання щодо правосуб'єктності третьої особи в такому провадженні, зокрема чому законодавець не наділяє її правами, аналогічними правам сторін.

З огляду на викладені спірні питання нормативного регулювання спрощеного позовного провадження за ЦПК України, результати порівняльного аналізу нормативного регулювання спрощеного провадження у справах з малою ціною позову за ПЦС, видається, що норми, визначені у статті 277 ЦПК України про вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного провадження та у статті 279 цього Кодексу щодо особливості розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, мають бути деталізовані та доповнені.

Пропонуємо частину першу статті 277 ЦПК України викласти у такій редакції: «Стаття 277. Вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження

1. Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, в якій ціна позову не перевищує розміру, визначеного у пункті 1 частини шостої статті 19 цього Кодексу, суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі, в інших випадках – за наслідками розгляду відповідного клопотання позивача».

Пропонується частину третю статті 279 ЦПК України викласти у такій редакції:

«3. Якщо для розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження відповідно до цього Кодексу судове засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких відповідно до цього Кодексу обмежений першим судовим засіданням у справі, можуть вчинятися протягом тридцяти днів із дня відкриття провадження у справі.

Підготовче засідання при розгляді справи у порядку спрощеного провадження не проводиться.

Розгляд зустрічного позову або позову третьої особи в порядку спрощеного позовного провадження у справах, в яких ціна позову

не перевищує розміру, визначеного у пункті 1 частини шостої статті 19 цього Кодексу, заборонено».

3.2. Ухвали суду у спрощеному позовному провадженні: випадки постановлення та зміст

Перш ніж перейти до розгляду форми і змісту процесуальних актів суду у спрощеному позовному порядку, необхідно, на нашу думку, дослідити праці науковців-процесуалістів, присвячені аналізу взаємозв'язків судових рішень і ухвал у цивільному процесі, спільності та відмінності юридичної природи зазначених процесуальних актів суду, можливості їх класифікації, стандартизації ухвал суду у такому провадженні з метою спрощення провадження та уникнення помилок, а також висвітлити наявні проблеми нормативного регулювання на цьому шляху.

У статті 258 ЦПК України ухвалу суду визначено як вид судового рішення. У науковій літературі справедливо зазначено, що вітчизняне цивільне процесуальне законодавство не містило і не містить визначення поняття «судова ухвала», однак у процесуальних нормах наведено перелік питань, які мають бути оформлені ухвалою суду (стаття 232 ЦПК України 1963 року; стаття 208 ЦПК України 2004 року; стаття 258 чинної редакції ЦПК України). Зокрема, суд шляхом постановлення ухвал вирішує процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках.

Ухвали суду, які оформлюються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті і приєднуються до справи, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати, і їх заносять до протоколу судового засідання. Складання повного тексту ухвали залежно від складності справи може бути відкладено на строк не більше п'яти днів із дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали. Неповний текст ухвали має бути підписаний і приєднаний до справи.

Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах. Судові рішення в електронній формі викладаються з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, оприлюднюються в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), та підписуються електронним підписом судді (у разі колегіального розгляду – електронними підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).

Відповідно до статті 260 ЦПК України ухвала, що викладається окремим документом, складається з:

1) вступної частини із зазначенням:

- а) дати і місця її постановлення;
- б) найменування суду, прізвища та ініціалів судді (суддів);
- в) імен (найменувань) учасників справи;

2) описової частини із зазначенням суті клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою;

3) мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов висновків, і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу;

4) резолютивної частини із зазначенням:

- а) висновків суду;
- б) строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Оскільки ЦПК України не визначає структуру ухвал, які суд постановляє, не виходячи до нарадчої кімнати, деякі вчені-процесуалісти справедливо наголошують, що в такому випадку ухвала повинна містити лише відомості, передбачені для мотивувальної та резолютивної частин [8, с. 180].

Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК України. Ухвали, постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників

справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями).

Більшість вчених-процесуалістів відмінність юридичної природи судових рішень і ухвал убачають у їх різному функціональному призначенні. На думку І. В. Андронova, судова ухвала – це судовий акт, яким оформлюються процесуальні дії суду, що супроводжують діяльність зі здійснення правосуддя у цивільній справі, безпосередньо не пов'язані із застосуванням норм матеріального права та вирішенням по суті спору про право цивільне [6, с. 212]. Інший дослідник уникає формулювання поняття «судова ухвала», проте зазначає перелік питань, які суд вирішує шляхом постановлення ухвал, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України [19, с. 190].

Науковці по-різному формулюють власні погляди щодо відмінності функцій судових рішень та ухвал, проте думки дослідників об'єднує теза про те, що судова ухвала – це акт правосуддя з питань, що виникають у процесі провадження у справі, а не вирішують справу по суті [2, с. 5; 200, с. 9].

Сучасний ЦПК України містить низку процесуальних інститутів, які регулюють провадження, відмінні від радянського цивільно-процесуального законодавства або невідомі йому. Зокрема, не рішенням, а ухвалою суду першої інстанції вирішуються питання по суті справи, наприклад, у справах про оскарження рішень третейських судів; про оскарження рішення, дії або бездіяльності державного виконавця; про визнання та виконання рішень іноземних судів тощо. У цьому контексті О. В. Фролова переконливо стверджує, що ухвалами оформляються не тільки результати вирішення проміжних питань цивільного судочинства, а й завершення процесу без вирішення справи по суті [185, с. 76].

Класифікації судових ухвал у сучасній науковій літературі є сталим явищем і не потребує розгалуженого дослідження. Проте тому, за якими правилами робиться та чи інша класифікація судових ухвал, більшість дослідників не приділяють уваги. В окремих випадках виникає питання про доцільність такої класифікації. Так, один із авторів застосовує класифікацію

поділу ухвал навпіл, проте не наводить формалізованого критерію, а відтак класифікація втрачає, погіршується якість сприйняття дослідження. Йдеться про поширений приклад помилкової класифікації за неформалізованим критерієм «залежно від процесуальної форми їх постановлення» [6, с. 212]. Інший автор цілком справедливо в такому випадку виокремлює критерій поділу не тільки за формою прийняття, але й за способом фіксації – ухвали можуть постановлятися у вигляді окремого документа або без такого оформлення [19, с. 119]. У цьому контексті варто розглянути наукові підходи до класифікації правових явищ і практичне значення таких класифікацій.

Більшість вчених-процесуалістів поділяють ухвали за змістом на підготовчі, зупинювальні, заключні, відновлювальні та окремі [19, с. 119]. Крім цього, необхідно розрізняти відповідні ухвали суду першої та апеляційної інстанцій з огляду на принципово різну природу нормативного регулювання розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження у цих судах.

Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд першої інстанції вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Відповідно до частини першої статті 368 ЦПК України справа розглядається судом апеляційної інстанції за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з особливостями, встановленими главою 1 розділу V цього Кодексу.

У суді касаційної інстанції скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи, з особливостями, встановленими главою 2 розділу V ЦПК України про порядок розгляду справи судом касаційної інстанції.

У цьому контексті виникає питання, як бути у випадку, коли суд першої інстанції помилково розглянув цивільну справу у порядку спрощеного провадження. Чи буде апеляційна або касаційна інстанція дублювати таку помилку і розглядати справу за такими самими правилами, що і суд першої

інстанції? Судова практика засвідчує, що така помилка продовжується у вищих інстанціях. Зокрема, із постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 червня 2022 року у справі № 686/24767/20 вбачається, що Касаційний цивільний суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 на рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 04 березня 2020 року у складі судді Палінчака О. М. та постанову Хмельницького апеляційного суду від 05 квітня 2021 року у складі колегії суддів: Корніюк А. П., П'єнти І. В., Талалай О. І. На обґрунтування позову скаргник послався на те, що йому було завдано моральної шкоди невиконанням рішень Верховного Суду України та Верховного Суду у справі № 2270/14181/11 у формі активної незаконної бездіяльності, незаконних дій та рішень у період із 23 квітня 2020 року до 06 жовтня 2020 року. Моральна шкода полягала у моральних стражданнях та переживаннях, які він поніс під час тривалого очікування на виконання рішення суду та повернення його приватної власності у вигляді паспортної книжечки, розчаруванні в системі органів державної влади держави Україна, додатковому психологічному напруженні під час спілкування як з державним виконавцем, так і з працівниками органів Міністерства внутрішніх справ та міграційної служби, що викликало у нього почуття душевного болю та посилювало відчуття невизначеності.

Внаслідок невиконання рішень судів порушено його конституційне право споживача на доброякісну послугу від органів влади держави Україна в частині правомірності та добросовісності, право приватної власності на паспортну книжечку, право на судовий захист, адже виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист.

З урахуванням наведеного позивач просив стягнути з держави Україна на свою користь 12 000 000 000,00 грн моральної шкоди, завданої невиконанням рішень Верховного Суду України та Верховного Суду у справі № 2270/14181/11 у формі активної незаконної бездіяльності, незаконних дій та рішень у період із 23 квітня 2020 року до 06 жовтня 2020 року включно з

урахуванням рішення ЄСПЛ від 10 квітня 2018 року № 21071/05 (пункт 49), що зобов'язує національні суди призначати суми компенсації моральної шкоди не менше ніж 500 євро за курсом Національного банку України на день ухвалення рішення.

Рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 04 березня 2020 року, залишеним без змін постановою Хмельницького апеляційного суду від 05 квітня 2021 року, у задоволенні позову відмовлено.

Верховний Суд установив, що 06 жовтня 2020 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до держави Україна, представником якої визначив Хмельницький окружний адміністративний суд, про відшкодування моральної шкоди, завданої йому невиконанням рішень Верховного Суду України та Верховного Суду у справі № 2270/14181/11 у формі активної незаконної бездіяльності, незаконних дій та рішень у період із 23 квітня 2020 року до 06 жовтня 2020 року в сумі 12 000 000 000,00 грн.

Отже, предметом спору у цій справі є вимоги про відшкодування моральної шкоди, завданої, на думку позивача, невиконанням рішення в адміністративній справі у формі бездіяльності, дій та рішень суду [120].

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив із того, що позивач не довів неправомірності дій або бездіяльності суду та факту заподіяння йому моральної шкоди, в чому саме полягали ці дії чи бездіяльність, коли саме були вчинені або не вчинені, які саме рішення Верховного Суду України та Верховного Суду у справі № 2270/14181/11 не виконав відповідач.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 757/43355/16-ц викладено висновок, що позовні вимоги про відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої незаконними діями чи бездіяльністю суду, можуть бути предметом розгляду у випадках, передбачених статтею 1176 ЦК України.

ОСОБА_1 обставини завдання йому моральної шкоди обґрунтовує невиконанням рішень Верховного Суду України та Верховного Суду у справі

№ 2270/14181/11 у формі активної незаконної бездіяльності, незаконних дій та рішень у період із 23 квітня 2020 року до 06 жовтня 2020 року.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив з того, що позивач не довів неправомірності дій або бездіяльності суду та факту заподіяння йому моральної шкоди, в чому саме полягали ці дії чи бездіяльність, коли саме були вчинені або не вчинені, які саме рішення Верховного Суду України та Верховного Суду у справі № 2270/14181/11 не виконав відповідач.

Видається, що ця справа не належить до категорії малозначних у розумінні положень частини шостої статті 19 ЦПК України, проте це не стало перешкодою для розгляду справи у спрощеному порядку.

Згідно з частиною третьою статті 368 ЦПК України розгляд справ у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи, крім випадків, передбачених статтею 369 цього Кодексу.

Зміст ухвал про відкриття провадження у справі в суді першої інстанції необхідно, на нашу думку, поділяти навпіл, у зв'язку з тим, що законодавець виокремлює розгляд таких справ через призму: 1) розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження з огляду на викладення відповідного припису в нормі права (частина перша статті 274 ЦПК України) та 2) визнання або невизнання, на розсуд суду, справ, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження внаслідок незначної складності, малозначними (пункт 2 частини шостої статті 19 ЦПК України), а також справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (пункт 4 частини четвертої статті 19 ЦПК України).

У першому випадку законодавець навів досить зрозумілі та формалізовані критерії визначення малозначних справ: 1) за ціною позову (пункт 1 частини шостої статті 19 ЦПК України; 2) за переліком категорій справ (пункти 3, 4 частини шостої статті 19 ЦПК України 3) за переліком категорії справ і ціною позову (пункт 5 частини шостої статті 19 ЦПК України).

До першої групи справ (безальтернативний розгляд справи у порядку спрощеного провадження) законодавець відніс, окрім малозначних справ, справи, що виникають з трудових відносин (пункт 2 частини четвертої статті 19 ЦПК України); справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України (пункт 3 частини четвертої статті 19 ЦПК України).

Термін «малозначні справи» необхідно розуміти як правову категорію, а не розглядати з точки зору значення справи для сторін чи суду [99, с. 104]. Один із дослідників справедливо зазначає, що визнавати таку справу малозначною судом немає необхідності, достатньо буде констатувати ознаку малозначності справи в ухвалі суду та відкрити провадження в ній для її розгляду в порядку спрощеного позовного провадження [89, с. 101]. Правова позиція Верховного Суду із зазначених питань є саме такою [176]. Аналогічною є правова позиція суду й в іншій справі, де наголошено, що справи є малозначними в силу властивостей, притаманних такій справі, враховуючи ціну пред'явленого позову та його предмет, без необхідності ухвалення окремого судового рішення щодо віднесення зазначеної справи до відповідної категорії [177].

До другої групи справ, що можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження, попри наведений перелік та інші умови, допустимо віднести будь-яку цивільну справу, якщо на неї не поширюється заборона розгляду в такому порядку (частина четверта статті 19 ЦПК України). У цьому контексті в науковій літературі обґрунтовано висловлені міркування, що такий підхід законодавця породжує колізію процесуальних норм, а саме: зі змісту частини четвертої статті 19 ЦПК України випливає, що спрощене позовне провадження призначене для розгляду певних категорій справ, а також інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Водночас у частині другій статті 274 ЦПК України зазначено, що в порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті. Далі дослідники зазначають, що в порядку спрощеного позовного провадження

можуть бути розглянуті й такі справи, для яких не є пріоритетним швидкий розгляд справи, що суперечить меті запровадження цієї форми позовного провадження [178, с. 85].

На думку І. А. Боровської, особа має право звернутися до суду із вимогами, визначеними у частині першій цієї статті ЦПК України, в наказному або спрощеному позовному провадженні на свій вибір (частина друга статті 161 ЦПК України), тобто має право на альтернативу у виборі виду цивільного судочинства, призначеного для розгляду справ за відповідними вимогами, незалежно від попередньої процедури видачі судового наказу і його скасування.

Однією із ознак, якою характеризується спрощене позовне провадження і завдяки якій його розмежують із загальним позовним провадженням, на переконання авторки, є можливість розгляду вимог, які мають безспірний характер, у порядку спрощеного позовного провадження за таких умов: 1) за вимогами, з якими звертається особа, може бути видано судовий наказ (перелік таких вимог наведено у частині першій статті 161 ЦПК України і є вичерпним); 2) реалізація особою права альтернативного вибору виду цивільного судочинства, в порядку якого будуть розглядатися такі вимоги – звернення особи до суду в спрощеному позовному провадженні [15, с. 95].

Необхідно зазначити, що побудова нормативного регулювання умов відкриття провадження у розглядуваній категорії справ за принципом альтернативи позбавляє можливості запровадити та використовувати типову форму ухвали про відкриття провадження.

При розгляді справи у порядку спрощеного провадження необхідно враховувати нормативні приписи про компетенцію судів щодо розгляду цивільних справ. Відповідно до статті 20 ЦПК України не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом.

У постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 квітня 2016 року у справі № 6-2974цс15 зазначається, що оскільки не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають

розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом, суд відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до цивільної юрисдикції, і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, розгляд яких проводиться за правилами іншого виду судочинства [134, с. 962–963].

Клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного провадження подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній. Після розгляду такого клопотання суд може задовольнити його або відмовити у задоволенні. У першому випадку суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження низку питань, зокрема чому суд погоджується із поданим клопотанням, наприклад, справа підлягає розгляду тільки в порядку спрощеного провадження відповідно до припису закону, визначає відповідачеві строк для подання заяви із запереченням щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Пропуск відповідачем без поважних причин визначеного судом строку подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження позбавляє відповідача права ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

За наслідками розгляду заперечень відповідача суд постановляє ухвалу про залишення заяви відповідача без задоволення або постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням. Не допускається повернення до розгляду справи за правилами спрощеного провадження, якщо суд раніше вирішив розглянути справу в порядку спрощеного провадження, але у подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження. Така заборона законодавця доцільна, оскільки сприяє прискоренню провадження, проте виникає питання, чи тягне таке порушення судом процесуальної заборони (повторне повернення до розгляду справи за правилами спрощеного провадження) виникнення у позивача (відповідача) процесуального права оскаржити таку ухвалу суду окремо від рішення суду.

Відповідно до статті 353 ЦПК України на зазначену ухвалу суду першої інстанції не можуть бути подані скарги окремо від рішення суду.

Відповідно до частини другої статті 376 ЦПК порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. Таким чином, повторне повернення до розгляду справи за правилами спрощеного провадження не є безумовною підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції.

На нашу думку, порушення норм процесуального права у вигляді повторного повернення до розгляду справи за правилами спрощеного провадження може бути підставою для скасування рішення суду першої інстанції та ухвалення апеляційним судом нового судового рішення, якщо суд першої інстанції відповідно до частини п'ятої статті 279 ЦПК України розглянув справу без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами. У цьому випадку йдеться про недотримання положень пункту 3 частини третьої статті 376 цього Кодексу – справу розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду. У цьому контексті було би доцільним, з огляду на стислі строки спрощеного провадження, доповнити статтю 353 ЦПК України нормативним положенням про те, що на ухвалу суду про повторне повернення до розгляду справи за правилами спрощеного провадження може бути подана скарга окремо від рішення суду.

У контексті зміни судом власного рішення, тобто якщо суд спочатку вирішив розглянути справу в порядку спрощеного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, виникає питання, яким чином суд має обґрунтувати в ухвалі такі зміни. Видається, що суд, відкриваючи провадження, може дійти висновку про можливість розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з огляду, наприклад, на наявність невеликого обсягу доказів у справі та нескладного їх характеру. На практиці такий підхід не завжди

спрацьовує, оскільки у частині восьмій статті 83 ЦПК України встановлено виняток із загального правила подання доказів у справі, – докази, не подані в установленій законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання в указаний строк з причин, що не залежали від неї. Із цього випливає наступна антитеза прискореного розгляду справи, а саме: якщо відповідач не подав заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, проте подав відзив, у якому вказує на нові обставини, що входять до предмета доказування, то позивач може подати нові докази внаслідок неможливості їх подання в установленій законом строк з причин, що не залежали від нього, а саме зазначення відповідачем нових обставин, які входять у предмет доказування. Звісно, подання нових доказів позивачем може унеможливити швидке вирішення справи та призвести до вимушеного порушення строків розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, проте суд мусить діяти у такий спосіб відповідно до ЦПК України та відображати у мотивувальній частині ухвали обставини, що спонукали суд змінити форму провадження. У цьому контексті було би доцільним (з метою унеможливлення порушення норм ЦПК України) надати суду повноваження за власною ініціативою ухвалювати рішення про розгляд справи за правилами загального позовного провадження. Необхідно зазначити, що ЦПК України в окремих випадках уповноважує суд ухвалювати рішення про розгляд справи за правилами загального позовного провадження за власною ініціативою, про що свідчить судова практика. Так, відкриваючи провадження у справі № 391/35/19 за позовом банку про стягнення кредиту, суд першої інстанції призначив її розгляд у порядку спрощеного позовного провадження. Проте після пред'явлення зустрічного позову позичальника про визнання кредитного договору недійсним суд об'єднав позовні заяви в одне провадження та здійснив перехід у загальне позовне провадження (частина четверта статті 193 ЦПК України) [115].

Повертаючись до доцільності (з метою недопущення порушення норм ЦПК України) надання повноваження суду ухвалювати рішення за власною ініціативою про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, пропонується внести такі зміни до статті 277 ЦПК України.

Перше речення частини другої статті 277 ЦПК України вважаємо за необхідне викласти у такій редакції: «У випадку, передбаченому частиною другою статті 274 цього Кодексу, за наслідками розгляду відповідного клопотання позивача або за ініціативою суду суд з урахуванням конкретних обставин справи може:».

Частина другу статті 277 ЦПК України необхідно доповнити пунктом 3 такого змісту: «розглянути справу за правилами загального позовного провадження у випадку подання нових доказів позивачем відповідно до ЦПК України, що може унеможливити швидке вирішення справи та призвести до вимушеного порушення строків розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження».

У порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи не можуть бути розглянуті апеляційні скарги на ухвали суду щодо вирішення питання про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання та видачу дубліката виконавчого документа.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу № 2-2617/2009 [117] за заявою акціонерного товариства про видачу дубліката виконавчого документа та поновлення строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання. Суд першої інстанції заяву задовольнив. Апеляційний суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження скаргу заінтересованої особи (боржника) на ухвалу місцевого суду, залишивши її без змін.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій і передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

У касаційній скарзі заінтересована особа послалася на те, що суд першої інстанції не повідомив її про дату, час і місце розгляду справи, судових повісток вона не отримувала, а апеляційний суд помилково розглянув справу в порядку спрощеного позовного провадження, у зв'язку з чим заінтересована особа була позбавлена доступу до правосуддя. Розгляд справи за відсутності учасника процесу, щодо якого немає відомостей про вручення судової повістки, є порушенням вимог статті 6 ЄКПЛ щодо права особи на справедливий судовий розгляд, а також статей 8–12, 128–130, 372 ЦПК України. Матеріали справи не містять доказів того, що відповідач отримала судові повістки про розгляд районним судом заяви банку. Порушення допустив і суд апеляційної інстанції. Призначаючи справу до судового розгляду, апеляційний суд в ухвалі зазначив, що вона розглядатиметься у порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення (виклику) сторін.

Апеляційний суд прийняв постанову по суті спору, розглянувши справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи. Проте згідно з частиною першою статті 368 ЦПК України справа розглядається судом апеляційної інстанції за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з особливостями, встановленими главою 1 розділу V цього Кодексу. У частині другій статті 369 ЦПК України передбачено, що апеляційні скарги на ухвали суду, зазначені в пунктах 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37–40 частини першої статті 353 цього Кодексу, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи.

Зазначений перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Предметом розгляду у справі № 2-2617/2009 в суді першої інстанції було: поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання (пункт 24 частини першої статті 353 ЦПК України); видача дубліката виконавчого документа, що унормовано підпунктом 17.4 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України.

Ухвал суду щодо вирішення зазначених процесуальних питань немає у переліку, наведеному в частині другій статті 369 ЦПК України, на що апеляційний суд уваги не звернув, безпідставно розглянувши справу в порядку спрощеного позовного провадження.

Висновки до розділу III

1. Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд першої інстанції вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Суд апеляційної інстанції розглядає справу за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з особливостями, встановленими главою 1 розділу V ЦПК України щодо апеляційного розгляду.

У суді касаційної інстанції скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи, з особливостями, встановленими главою 2 розділу V ЦПК України щодо порядку розгляду справи судом касаційної інстанції.

2. Зміст ухвал про відкриття провадження у справі в суді першої інстанції доцільно умовно поділяти навпіл, у зв'язку з тим, що законодавець виокремлює розгляд таких справ через призму: 1) розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження з огляду викладення відповідного припису в нормі права (частина перша статті 274 ЦПК України) та 2) визнання або невизнання, на розсуд суду, справ, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження внаслідок незначної складності, малозначними (пункт 2 частини шостої статті 19 ЦПК України), а також справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (пункт 4 частини четвертої статті 19 ЦПК України).

3. У порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка цивільна справа, якщо на неї не поширюється заборона розгляду в

такому порядку (частина четверта статті 19 ЦПК України). Такий підхід законодавця щодо певної свободи суддівського розсуду, на нашу думку, породжує колізію процесуальних норм, а саме: за змістом статті 19 ЦПК України спрощене позовне провадження застосовується для розгляду певних категорій справ, визначених законом. Водночас законодавець доповнює цей перелік іншими справами, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Видається, що в цьому випадку має місце порушення принципу пропорційності в цивільному судочинстві. Інший проблемний аспект свободи суддівського розсуду у визначені спрощеного провадження полягає у потенційному порушенні вимог статті 6 ЄКПЛ, за змістом якої розгляд справи має відбуватися «упродовж розумного строку». У цьому контексті необхідно зазначити, що норми ЦПК України не містять застережень щодо пріоритетності швидкого розгляду додаткових категорій справ, крім тих, про які вже зазначалося.

4. Із метою подолання колізії норм ЦПК України, що визначають стислий строк розгляду справ, які розглядаються за правилами спрощеного провадження (стаття 275 цього Кодексу), оскільки викладений у частині четвертій статті 193 ЦПК України припис стосується особливостей розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, як спеціальна норма структурно ця частина має бути розміщена у главі 10 «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження» розділу III цього Кодексу. У контексті наведеного, на нашу думку, необхідно змінити відповідні норми ЦПК України, а саме: частину п'яту статті 274 цього Кодексу викласти у такій редакції «5. Суд відмовляє у розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження або постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача належним чином подано зустрічний позов або позов третьої особи із самостійними вимогами, або за первинним позовом відбулося збільшення розміру позовних вимог або зміна предмета позову, і відповідна справа не може бути розглянута за правилами спрощеного позовного провадження».

Крім того, необхідно доповнити статтю 274 ЦПК України частиною шостою такого змісту:

«6. Суд не приймає зустрічний позов до спільного розгляду із первісним позовом у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження і в якій ціна позову не перевищує розміру, визначеного у частині шостій статті 19 ЦПК України».

5. На нашу думку, порушення норм процесуального права у вигляді повторного повернення до розгляду справи за правилами спрощеного провадження може бути підставою для скасування рішення суду першої інстанції та ухвалення апеляційним судом нового судового рішення, якщо суд першої інстанції відповідно до частини п'ятої статті 279 ЦПК України розглянув справу без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами. У цьому випадку йдеться про недотримання положень пункту 3 частини третьої статті 376 цього Кодексу – справу розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду. У цьому контексті було би доцільним, з огляду на стислі строки спрощеного провадження, доповнити статтю 353 ЦПК України нормативним положенням про те, що на ухвалу суду про повторне повернення до розгляду справи за правилами спрощеного провадження може бути подана скарга окремо від рішення суду.

6. Із метою подолання колізії норм ЦПК України щодо визначення повноваження суду ухвалювати рішення за власною ініціативою про розгляд справи за правилами загального позовного провадження пропонується внести такі зміни до статті 277 ЦПК України.

Перше речення частини другої статті 277 ЦПК України вважаємо за необхідне викласти у такій редакції: «У випадку, передбаченому частиною другою статті 274 цього Кодексу, за наслідками розгляду відповідного клопотання позивача або за ініціативою суду суд з урахуванням конкретних обставин справи може:».

Частину другу статті 277 ЦПК України доповнити пунктом 3 такого змісту: «розглянути справу за правилами загального позовного провадження у разі подання нових доказів позивачем відповідно до ЦПК України, що може унеможливити швидке вирішення справи та призвести до вимушеного порушення строків розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження».

7. У порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи не можуть бути розглянуті апеляційні скарги на ухвали суду щодо вирішення питання про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання та видачу дубліката виконавчого документа.

8. Рішення суду, що розглядаються в порядку спрощеного провадження приймаються, складаються і підписуються відповідно до норм ЦПК України без жодних винятків або застережень з огляду на таке спрощене провадження.

9. Судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим (стаття 263 ЦПК України). Видається, що вказаних критеріїв щодо оцінки рішення суду явно недостатньо, з огляду хоча б на нормативну регламентацію викладання мотивувальної частини рішення суду.

10. Умотивованість судового рішення – обов'язкова умова рішення суду – є відмінною від категорії «обґрунтованість» і частково збігається із поняттям «законність судового рішення». Частковий збіг понять умотивованості та законності пояснюється регламентацією нормами процесуального права необхідності дотримання вмотивованості рішення. З іншого боку, законодавець розкриває, яке рішення є законним, та окрім інших обставин зазначає, що таке рішення має бути ухвалено судом із дотриманням норм процесуального права.

11. Поняття вмотивованості рішення суду безпосередньо пов'язано із доказовою діяльністю учасників процесу, що своєю чергою зумовлює суб'єктивізм, можливі похибки у виборі способу захисту учасниками процесу і

т. д. Отже, не завжди законні інтереси однієї зі сторін у змагальному процесі в суді цивільної юрисдикції можуть бути захищені належним чином, що не позбавляє суд обов'язку навести у мотивувальній частині рішення складові, передбачені процесуальним законом.

12. В Україні сформована судова практика, яка свідчить про можливість відступу від нормативних вимог щодо змісту рішення суду та його (рішення суду) викладення у скороченому вигляді при неочевидній нормативній регламентації у ЦПК України правових наслідків щодо обсягу складання рішення суду при визнанні позову відповідачем.

13. Усталену практику складання скороченого рішення суду при неочевидній нормативній регламентації у ЦПК України відступу від загальних правил щодо змісту рішення суду допустимо екстраполювати на процесуальні відносини, що виникають при розгляді справи у порядку спрощеного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше, та закінчуються складанням відповідного рішення суду. В обох випадках такі правові наслідки (складання скороченого рішення суду) обумовлені приписами про безальтернативність дій суду: в першому випадку – задовольнити позов у разі визнання його відповідачем, без необхідності розгляду справи у повному обсязі, в другому – розглянути справу та ухвалити рішення суду за наявними у справі матеріалами.

14. З метою уникнення зайвого документообігу у справах у спрощеному позовному провадженні, з урахуванням порівняльного аналізу аналогічних процедур за ПЦС пропонується частину першу статті 277 ЦПК України викласти у такій редакції: «Стаття 277. Вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження

1. Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, в якій ціна позову не перевищує розміру, визначеного у пункті 1 частини шостої статті 19 цього Кодексу, суд вирішує в ухвалі про відкриття

провадження у справі, в інших випадках – за наслідками розгляду відповідного клопотанням позивача».

15.3 метою запобігання зловживанню процесуальними правами учасників спрощеного позовного провадження, прискорення та упорядкування цивільного обігу майна, коштів пропонуємо частину третю статті 279 ЦПК України викласти у такій редакції:

«3. Якщо для розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження відповідно до цього Кодексу судове засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких відповідно до цього Кодексу обмежений першим судовим засіданням у справі, можуть вчинятися протягом тридцяти днів із дня відкриття провадження у справі.

Підготовче засідання при розгляді справи у порядку спрощеного провадження не проводиться.

Розгляд зустрічного позову або позову третьої особи в порядку спрощеного позовного провадження у справах, в яких ціна позову не перевищує розміру, визначеного у пункті 1 частини шостої статті 19 цього Кодексу, заборонено».

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у формуванні теоретичних засад спрощеного позовного провадження цивільного судочинства України, визначенні прогалін нормативного регулювання процедур спрощеного позовного провадження і надання пропозицій щодо шляхів їх вирішення та науково обґрунтованих положень і висновків, що відповідають вимогам наукової новизни.

1. Онтологічну основу становлення та розвитку спрощеного провадження цивільного судочинства України розкрито з урахуванням:

1) правового регулювання процедури спрощеного провадження на землях України у складі Російської імперії;

2) правового регулювання процедури спрощеного провадження за радянського періоду розвитку цивільного процесуального законодавства;

3) правового регулювання процедури спрощеного провадження за часів незалежної України. Останній етап своєю чергою має такі часові періоди становлення і розвитку спрощених процедур: а) 1991–2004 роки; б) 2005–2017 роки і дотепер.

Установлено, що згідно зі Статутом цивільного судочинства 1864 року всі справи могли розглядатися у порядку скороченого провадження за таких умов: 1) сторони погодилися на цю процедуру; 2) у законі немає прямої заборони на розгляд справи за скороченою процедурою; 3) безпосередньо у Статуті зазначено, що такі справи належить розглядати за скороченою процедурою. Скорочене провадження застосовувалося задля прискорення та полегшення розгляду справи. Такий порядок визначався на розсуд суду з урахуванням умов для застосування цієї процедури і діяв до 1912 року, надалі його було замінено «понудітельним» виконанням, сутність якого фактично полягала у поєднанні позовного провадження та процедури виконання судових рішень.

Упродовж періоду розвитку цивільного процесуального законодавства за радянських часів панували різні підходи щодо функціонування спрощених

процедур у цивільному судочинстві, але не було проваджень, які б називалися «спрощеними» і мали би сутнісні характеризуючі ознаки у сучасному їх розумінні.

Із прийняттям 18 березня 2004 року нового ЦПК України, який набрав чинності з 01 вересня 2005 року, було запроваджено таку спрощену процедуру як видача судового наказу. Остання реформа процесуального законодавства, що відбулася у жовтні 2017 року, стала фундаментом, основою для запровадження нового процесуального інституту – спрощеного позовного провадження.

2. Уточнено поняття та сутність спрощеного позовного провадження, яке запропоновано розглядати як різновид позовного провадження, спрямованого на виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства стосовно цивільних справ, визначених цивільним процесуальним законодавством, що полягає в ефективному захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави у скорочені строки за особливою процедурою розгляду і вирішення справи.

3. Виокремлено критерії спрощеного позовного провадження:

- 1) сприяння виконанню завдань і досягненню мети цивільного судочинства у скорочені строки, що своєю чергою покликано сприяти оптимізації цивільного судочинства;
- 2) спрощена процесуальна форма має прояв через специфіку дії принципу змагальності з метою активізації процесуальної діяльності учасників справи у документарній (письмовій формі);
- 3) розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є реалізацією права, а не обов'язку сторони;
- 4) обмеження дискреційних повноважень суду на застосування спрощених процедур розгляду справи, навіть якщо з огляду на предмет спору справа належить до однієї із категорій, визначених частинами першою, другою та третьою статті 274 ЦПК України;
- 5) обмежена дія деяких інститутів цивільного процесу, наприклад, інституту забезпечення доказів тощо.

4. Реалізація права на розгляд справи за процедурою спрощеного позовного провадження цивільного судочинства України можлива за таких

умов: 1) наявність процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності, 2) вирішення питання предметної, інстанційної і територіальної юрисдикції та 3) дотримання належної процесуальної форми позовної заяви.

5. Особливість предметної юрисдикції спрощеного позовного провадження полягає в тому, що вона визначається не тільки за характером спірних правовідносин, але й за спеціальними застереженнями у процесуальному законодавстві стосовно того, що спрощене позовне провадження призначене для розгляду таких категорій справ: малозначні справи; справи, що виникають з трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справи незначної складності та інші справи, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

6. Розгляд справи судом у спрощеному позовному провадженні – це процедура, спрямована на встановлення обставин справи, перевірку їх належними, допустимими і достатніми доказами та ухвалення справедливого рішення.

7. Спрощене позовне провадження складається із сукупності стадій, які здійснюються послідовно, із дотриманням цивільної процесуальної форми та строків. Такими стадіями є: відкриття провадження у справі, розгляд справи у письмовому провадженні або розгляд справи по суті з викликом сторін і ухвалення рішення у справі.

8. Стадія відкриття провадження у справі – це сукупність процесуальних дій, спрямована на виявлення підстав, які перешкоджають або сприяють початку судом діяльності щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів за спрощеною процедурою.

9. Стадія розгляду справи по суті у спрощеному позовному провадженні у письмовому порядку – це сукупність процесуальних дій, спрямована на встановлення наявності або відсутності правовідносин між сторонами стосовно

обставин справи та підтвердження їх письмовими засобами доказування у справах, які належать до предметної юрисдикції спрощеного порядку

10. Стадія розгляду справи по суті із викликом сторін – це сукупність процесуальних дій, спрямована на встановлення наявності або відсутності правовідносин між сторонами стосовно обставин справи та підтвердження їх засобами доказування у судовому засіданні із дотриманням загальних вимог цивільної процесуальної форми, із винятками, які стосуються предметної юрисдикції спрощеного провадження.

11. Виокремлено та проведено класифікацію ускладнень процедури, які перешкоджають розгляду справи у спрощеному позовному провадженні та ухваленню у ній рішення, зокрема:

1) за часом виникнення:

а) які виникають на стадії відкриття провадження у справі;

б) які виникають на стадії розгляду справи по суті;

в) які виникають на стадії ухвалення рішення;

2) за процесуальними наслідками:

а) які перешкоджають подальшому рухові справи і не допускають повторного звернення до суду з тим самим предметом спору з тих самих підстав;

б) які перешкоджають подальшому рухові справи, але допускають повторне звернення до суду з тим самим предметом спору з тих самих підстав;

3) загальні та спеціальні ускладнення:

а) які виникають із загальних підстав ускладнень позовного провадження;

б) які стосуються виключно справ спрощеного позовного провадження.

12. Судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим (стаття 263 ЦПК України). Видається, що вказаних критеріїв щодо оцінки рішення суду явно недостатньо, з огляду хоча б на нормативну регламентацію викладання мотивувальної частини рішення суду.

13. Умотивованість судового рішення – обов’язкова умова рішення суду – є відмінною від категорії «обґрунтованість» і частково збігається із поняттям «законність судового рішення». Частковий збіг понять умотивованості та законності пояснюється регламентацією нормами процесуального права необхідності дотримання вмотивованості рішення. З іншого боку, законодавець розкриває, яке рішення є законним, та окрім інших обставин зазначає, що таке рішення має бути ухвалено судом із дотриманням норм процесуального права.

14. Поняття вмотивованості рішення суду безпосередньо пов’язано із доказовою діяльністю учасників процесу, що своєю чергою зумовлює суб’єктивізм, можливі похибки у виборі способу захисту учасниками процесу і т. д. Отже, не завжди законні інтереси однієї зі сторін у змагальному процесі в суді цивільної юрисдикції можуть бути захищені належним чином, що не позбавляє суд обов’язку навести у мотивувальній частині рішення складові, передбачені процесуальним законом.

15. В Україні сформована судова практика, яка свідчить про можливість відступу від нормативних вимог щодо змісту рішення суду та його (рішення суду) викладення у скороченому вигляді при неочевидній нормативній регламентації в ЦПК України правових наслідків щодо обсягу складання рішення суду при визнанні позову відповідачем.

16. Усталену практику складання скороченого рішення суду при неочевидній нормативній регламентації у ЦПК України відступу від загальних правил щодо змісту рішення суду допустимо екстраполювати на процесуальні відносини, що виникають при розгляді справи у порядку спрощеного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше, та закінчуються складанням відповідного рішення суду. В обох випадках такі правові наслідки (складання скороченого рішення суду) обумовлені приписами про безальтернативність дій суду: в першому випадку – задовольнити позов у разі визнання його відповідачем, без необхідності розгляду справи у повному

обсязі, в другому – розглянути справу та ухвалити рішення суду за наявними у справі матеріалами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Юридична література. 2017. 212 с.
2. Абдуллина З. К. Определение суда первой инстанции в советском гражданском процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1964. 20 с.
3. Аналітичний огляд стану здійснення цивільного судочинства у 2019 році. 22 с. URL: 2019_analiz_KCS.pdf (дата звернення: 17.07.2022).
4. Аналітичний огляд стану здійснення цивільного судочинства у 2020 році. 19 с. URL: 2020_analiz_KCS.pdf (дата звернення: 17.07.2022).
5. Аналітичний огляд стану здійснення цивільного судочинства у 2021 році. 18 с. URL: 2021_analiz_KCS.pdf (дата звернення: 17.07.2022).
6. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 372 с.
7. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования. Учеб. пособие. Киев, 2004. 216 с.
8. Безлюдько І. О., Бичкова С. С., Бобрик В. І. та ін. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ : Атіка, 2006. 266 с.
9. Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. *Судебно-юридическая газета*. 2019, 9 січня. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/133015-ponyattya-ta-kriteriyi-motivovanosti-sudovogo> (дата звернення: 20.11.2021).
10. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». Нац. акад. внутр. справ України МВС України. Київ, 2004. 19 с.
11. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підруч. Київ : АБУ, 2002. 480 с.
12. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справі позовного провадження : монографія. Київ : Атіка, 2011. 420 с.

13. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.) : навч. посіб. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2014. 904 с.

14. Бобрик В. І. Перспективи впровадження процедури спрощеного розгляду в цивільному та господарському процесах України як спосіб оптимізації. *European political and law discourse*. 2014. Vol. 1. Issue 6. 744 p. URL: <http://eppd13.cz/wp-content/uploads/2014/2014-1-6/56.pdf> (дата звернення: 15.07.2022).

15. Боровська І. А. Особливості процесуальної форми спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Т. 65 (2021). С. 90–96.

16. Васирина Н. В. Врегулювання спору за участі судді і спрощене провадження у цивільному судочинстві України : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення» (м. Київ, 23–24 листопада 2018 року). Київ : Вид. дім «Дакор», 2018. 228 с.

17. Васильєв С. В. Цивільний процес : підруч. Київ : Алерта, 2019. 506 с.

18. Васильєв С. В. Гражданский процесс : курс лекций. Харьков : Эспада, 2010. 688с.

19. Васильєв С. В. Цивільний процес України : навч. посіб. 3-є вид. Харків : Еспада, 2012. 330 с.

20. Васильєва-Шаламова Ж. В. Деякі питання розгляду справ у порядку спрощеного провадження : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення» (м. Київ, 23–24 листопада 2018 року). Київ : Вид. дім «Дакор», 2018. 228 с.

21. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса. Москва : Изд. братьев Башмаковых. 1914. 572 с.

22. Васьковский Е. В. Цивилистическая методология: учение о толковании и применении гражданских законов. Москва, 2002. С. 42.

23. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін. 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. 952 с.
24. Вербицька М. В. Наказне провадження в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2011. 18 с.
25. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc> (дата звернення: 20.10.2021).
26. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. *Міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ : Істина, 2010. 488 с.
27. Гетманцев О. В. Вплив реформи приватного права на процесуальне становище суду в позовному провадженні. *Методологія приватного права* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 травня 2003 року). Київ : Юрінком Інтер, 2003. 191 с.
28. Глущенко С. Касаційні фільтри – обмеження доступу до суду чи процесуальна економія? URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/105392-kasatsiyni-f> (дата звернення: 19.02.2019).
29. Гонгало Р. Ф. Доступність правосуддя як один з напрямів гармонізації цивільного процесу. *Актуальні проблеми держави і права*. № 66. 2012. С. 293–299.
30. Гондюл В. Системний аналіз. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 797 с.
31. Грабовська О. О., Кармаза О. О. Електронна особа (особистість) як суб'єкт правовідносин у цивілістичному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 5–10.

32. Грабовська О. О. Трансформація законодавчої регламентації принципу диспозитивності в цивільному судочинстві. *Нове українське право*. Вип. 4, 2022. С. 9–17.
33. Грабовська О. О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 476 с.
34. Гражданское процессуальное право / под общ. ред. К. С. Юдельсона. Москва : Юридическая литература, 1965. 471 с.
35. Гражданский процессуальный кодекс Франции / пер. с франц. В. Н. Захватаев. Киев : Алерта. 2018. 960 с.
36. Гулько Б. Малозначні справи у практиці Верховного Суду. *Судебно-юридическая газета*. № 12-14 (431-433). URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/116476-maloznachni-spravi-u-praktitsi-verkhovnogo-sudu-a6167e> (дата звернення: 19.02.2019).
37. Гусаров К. В. Проблеми цивільної процесуальної правосуб'єктності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2000. 19 с.
38. Гурвич М. А. Право на иск. Москва, Ленинград : Наука, 1949. 216 с.
39. Гурвич М. А. Судебное решение: теоретические проблемы. Москва, 1976. С. 12–18.
40. Декарт Р. Вибрані твори. Москва, 1950. 712 с.
41. Добровольский А. А., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1979. 159 с.
42. Завальнюк І. В. Спрощене провадження в адміністративному судочинстві України. Дисертація 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. 081 – Право. Одеса. 2017. 227 с.
43. Завальнюк І. В. До питання поняття права на справедливий суд. *Часопис Київського університету права*. № 4. 2020. С. 171–173.
44. Завальнюк І. В. Право на справедливий суд у сучасному європейському конституціоналізмі. *Юридичний бюлетень*. № 24. 2022. С. 18–24.

45. Загальна теорія права : підруч. за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
46. Загальна теорія держави і права : підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за заг. ред. М. В. Цвіка. Харків : Право, 2011. 584 с.
47. Захарова О. С. Відновлення втраченого провадження: порівняльний огляд процесуального законодавства. *National law journal:theory and practice*. 2016. № 6. С. 116–122.
48. Захарова О. Визначення сутності та поняття цивільної процесуальної форми. *Слово національної школи суддів України*. № 1 (10). 2015. С. 127–137.
49. Захарова О. Цивільні процесуальні відносини в системі правових відносин в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. № 2 (33) 2015. С. 34–41.
50. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1929 рік. Народний комісаріат юстиції. Харків : Юрид. вид-во НКЮ УСРР. 1929. 1172 с.
51. Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. Москва, 1966. С. 20.
52. Зуб О. Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинства. *Проблеми законності*. 2015. № 131. С. 62–70.
53. Зуєва Л. Є. Принципи господарського процесу : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2012. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 10.11.2020).
54. Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні: новели позовного провадження. *Право України*. 2016. № 8. С. 33–34.
55. Исаченко В. Л. Гражданский процесс. Практический комментарий на II книгу Устава гражданского судопроизводства. Т. I. Санкт-Петербург : Типография М. Меркушева. 1909. 916 с.
56. Ивакин А. А. Диалектическая философия : монография. Одесса : Феникс, 2007. 440 с.
57. Энгельман И. Е. Курс русского гражданского судопроизводства. Юрьев. 1912. 896 с.

58. Єпанчінцев О. С. Нормативне регулювання спрощених проваджень у цивільному судочинстві України: історичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 59 Т. 1. 2019. С. 150–153.

59. Єпанчінцев О. С. Поняття та склад суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2018. С. 45–48.

60. Єпанчінцев О. С. Процесуальний порядок розгляду справи у спрощеному позовному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 6. С. 17–23.

61. Єпанчінцев О. С., Захарова О. С. Поняття та сутність спрощеного позовного провадження. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2021. С. 17–21.

62. Єпанчінцев О. С. Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. № 49. 2021. С. 106–109.

63. Єпанчінцев О. С. Інститут представництва у спрощеному позовному провадженні. *Новели цивільного процесуального законодавства: представництво* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 25 квітня 2019 року) / за заг. ред. д. ю. н., проф. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2019. 200 с.

64. Єпанчінцев О. С. Співвідношення позовного та спрощеного позовного проваджень : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції «Цивільне право і процес: витоки, здобутки та перспективи розвитку» (м. Київ, 18–19 грудня 2020 року). *Київський регіональний центр Академії правових наук України*. Київ : Вид. дім «Гельветика». 2020. 160 с.

65. Єпанчінцев О. С. Спрощені провадження у цивільному судочинстві: історичний аспект : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції «Процесуальне законодавство: шляхи уніфікації та реформування»,

присвяченої пам'яті професора Павла Заворотька (м. Київ, 06 грудня 2019 року). *Юридична Україна*. № 5. 2020. С. 30–32.

66. Єпанчинцев О. С. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин. *Eurasian Academic Research Journal*. № 4 (22). 2018. С 94–99.

67. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст. ЗАТ «ВПОЛ». Київ, 2004. 960 с.

68. Кант І. Трактати і листи. Київ : Наука, 1980. 710 с.

69. Казимирчук В. П. Право та методи його вивчення. Москва, 1965.

70. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології : монографія. Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.

71. Клейнман А. Ф. Новейшие течения в науке гражданского процессуального права. Москва, 1967. 119 с.

72. Колос А. С. Теоретичні проблеми спрощеного провадження у цивільному процесі. *Підприємництво господарство і право*. № 4. 2019. С. 32–35.

73. Комаров В. В. Курс цивільного процесу : підручник / за ред. В. В. Комарова. Харків : Право. 2011. 1352 с.

74. Комаров В. В. Гражданское процессуальное законодательство Украины: постсоветский период развития. *Евразийский гражданский процесс: к 25-летию стран СНГ и Балтии*. Москва : Статут, 2015. С. 357–392.

75. Комаров В. В. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти : навч. посіб. Київ : УМК ВО, 1991. 155 с.

76. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.06.2022).

77. Корнута Л. М. Праксеологічний підхід як основа ефективного забезпечення підвищення кваліфікації державних службовців в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 3 (28). Т. 2. 2019. С. 68–71.

78. Краснокутский В. А. Очерки гражданского процессуального права. Кинешма. 1924. 162 с.

79. Кресін О. В. Науковий, ціннісний, практичний виміри порівняльного правознавства. Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : зб. наук. праць на пошану академіка Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка. 2010. 752 с.
80. Курс советского гражданского процессуального права. В 2-х т. Т. 1. Отв. ред. А. А. Мельников. Москва : Наука, 1981. 463 с.
81. Колісник О. В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 20 с.
82. Колісник О. В. Проблеми визначення критеріїв малозначності справ : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення» (м. Київ, 23–24 листопада 2018 року). Київ : Вид. дім «Дакор». 2018. 228 с.
83. Короед С. О. Процесуальні особливості розгляду цивільних справ в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін. *Держава і право* : зб. наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 92. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2022. 290 с.
84. Короед С. О. Ефективність цивільно-процесуального регулювання окремих судових процедур у зв'язку із воєнним станом та тимчасовою окупацією. *Альманах права*. Вип. 13. 2022. С. 86–93.
85. Лукіна І. М. Цивільна процесуальна відповідальність: проблеми галузевої класифікації : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2013. 482 с.
86. Магазинер Я. М. Вибрані праці з загальної теорії права / відп. ред. А. К. Кравцов. Санкт-Петербург : Вид-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс». 2006. 352 с.
87. Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи : курс лекцій. Київ : К.І.С., 2008. 470 с.

88. Миколенко А. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України : дис. ... канд. д-ра юрид. наук. Одеса : Одеський нац. університет ім. І. І. Мечнікова, 2010. 444 с.

89. Майстренко Л. Спрошене позовне провадження в цивільному процесі: чи все так просто? *Судово-юридична газета*.. 2018. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/116570-sproschene-pozovne-provadhennya-v-tsivilnomu-protsesi-chi-vsetak-prosto> (дата звернення: 20.05.2019).

90. Мельник Я. Я. Обов'язки учасників цивільного процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. Київ, 2013. 20 с.

91. Навроцька Ю. В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2008. 19 с. URL: <http://avtoreferat.net/content/view/1006/45> (дата звернення: 05.02.2022).

92. Наказне провадження в цивільному процесі : монографія / за заг. ред. В. І. Бобрика. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 203с.

93. Нил Эндрюс. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж. Москва : Инфотропик Медиа, 2012. 544 с.

94. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. Т. 3. О–Р. Київ : Аконіт, 1999. 928 с.

95. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. Т. 4. Р–Я. Київ : Аконіт, 1999. С. 368.

96. Осокина Г. Л. Право на защиту в исковом производстве. Томск, 1990. 160 с.

97. Паскар А. Л. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин: поняття та види. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Вип. 282. Правознавство. Чернівці : Рута, 2005. С. 56.

98. Пенто Р., Гравитц М. Методи соціальних наук. Москва, 1972. С. 198.

99. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С. 98–108.

100. Постанова Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 466/5766/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

101. Постанова Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 756/9153/18-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

102. Постанова Верховного Суду від 25 січня 2021 року у справі № 758/10761/13-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/94666367> (дата звернення: 10.12.2021).

103. Постанова Верховного Суду від 03 лютого 2021 року у справі № 628/2782/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

104. Постанова Верховного Суду від 08 лютого 2022 року у справі № 160/6762/21 (адміністративне провадження № К/9901/41849/21). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/103127835> (дата звернення: 15.05.2022).

105. Постанова Верховного Суду від 10 лютого 2021 року у справі № 229/2246/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

106. Постанова Верховного Суду від 10 лютого 2021 року у справі № 758/2641/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

107. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 лютого 2021 року у справі № 214/1790/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

108. Постанова Верховного Суду від 24 лютого 2021 року у справі № 758/10554/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

109. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2021 року у справі № 264/4512/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

110. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 березня 2021 року у справі № 686/26093/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

111. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду складі від 31 березня 2021 року у справі № 753/72/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

112. Постанова Верховного Суду від 13 квітня 2021 року у справі № 308/4214/18. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/styagnennya-alimentiv> (дата звернення: 10.12.2021).

113. Постанова Верховного Суду від 21 квітня 2021 року у справі № 461/1303/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

114. Постанова Верховного Суду від 21 квітня 2021 року у справі № 569/9738/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

115. Постанова Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 391/35/19 (провадження № 61-7814св20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

116. Постанова Верховного Суду від 28 травня 2021 року у справі № 715/2073/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

117. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів першої судової палати Касаційного цивільного суду від 02 червня 2021 року у справі № 2-2617/2009. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

118. Постанова Верховного Суду від 11 червня 2021 року у справі № 2-6236/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

119. Постанова Верховного Суду від 16 червня 2021 року у справі № 369/13467/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

120. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів першої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 червня 2022 року у справі 686/24767/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105371743> (дата звернення: 15.07.2022).

121. Постанова Верховного Суду від 07 липня 2021 року у справі № 661/4981/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

122. Постанова Верховного Суду від 26 серпня 2021 року у справі № 607/14453/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

123. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 20 вересня 2021 року у справі № 200/17337/17 URL: <https://reustr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

124. Постанова Верховного Суду від 11 жовтня 2021 року у справі № 201/532/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

125. Постанова Верховного Суду від 19 жовтня 2021 року у справі № 159/3893/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

126. Постанова Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 346/6034/13-ц (провадження № 61-15610св21). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/100704340> (дата звернення: 15.07.2022).

127. Постанова Верховного Суду від 01 листопада 2021 року у справі № 405/3360/17 (провадження № 61-9545сво21). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/100918809> (дата звернення: 15.07.2022).

128. Постанова Верховного Суду від 01 листопада 2021 року у справі № 2-41/2006 (провадження № 61-12703сво21) URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/100817034> (дата звернення: 15.07.2022).

129. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року № 361/7076/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2021).

130. Постанова Верховного Суду від 02 грудня 2021 року у справі № 761/35926/18 (провадження № 61-5311св21). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/101634494> (дата звернення: 15.05.2022).

131. Постанова Верховного Суду від 08 грудня 2021 року у справі № 490/9589/18-ц (провадження № 61-15429св21). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/101814220> (дата звернення: 15.05.2022).

132. Постанова Верховного Суду від 14 грудня 2021 року у справі № 761/16077/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2022).

133. Постанова Верховного Суду від 22 грудня 2021 року у справі № 265/4428/18 (провадження № 61-14438св21). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/102149593> (дата звернення: 15.05.2022).

134. Практика застосування законодавства в цивільному судочинстві України / за відп. ред. О. С. Захарової. Київ : Юрінком Інтер; Буква Закону. 2018. 1080 с.

135. Притика Ю. Д., Ізарова І. О. Спрощене позовне провадження цивільного судочинства України: виклики першого року застосування в судовій практиці. *Проблеми законності*. № 145 (2019). С. 51–67.

136. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

137. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 року № 590 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2018 року № 155). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

138. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 10.06.2020).

139. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ : Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

140. Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального та Цивільного процесуального кодексів Української РСР : Закон УРСР від 27 березня 1985 року № 30-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/30-11/ed19850327> (дата звернення: 10.06.2020).

141. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 20.09.2022).

142. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (дата звернення: 20.09.2022).

143. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. (дата звернення 20.09.2022).

144. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 20.09.2022).

145. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 року № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#n90> (дата звернення: 17.07.2022).

146. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 12.01.2020).

147. Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників : постанова Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2011 року № 845. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2022).

148. Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории. Москва, 1991. С. 105.

149. Рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 ЦПК України (у справі щодо несумісності депутатського мандата) від 13 травня 1997 року № 1-зп/1997. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/323-neodnoznachnist-zastosuvannya-1> (дата звернення: 15.07.2022).

150. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) від 03 жовтня 1997 року № 4-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

151. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) розпоряджень Президента України про призначення перших заступників, заступників голів обласних, Київської міської державних адміністрацій, виданих протягом липня–грудня 1996 року, січня 1997 року (справа щодо заступників голів місцевих державних адміністрацій) від 24 грудня 1997 року № 8-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-97#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

152. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 09 лютого 1999 року № 1-рп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

153. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки) від 05 квітня 2001 року № 3-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-01#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

154. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Концерн Стирол» щодо офіційного тлумачення положення абзацу першого пункту 1 частини першої статті 12 Господарського процесуального кодексу України (справа про оспорювання актів у господарському суді) від 02 липня 2002 року № 13-рп/2002.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-02#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

155. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України, частини другої статті 4, частини першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26 січня 2011 року № 1-пп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

156. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дєдковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 2, 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955-VIII зі змінами від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text> (дата звернення: 15.07.2022).

157. Романишина Л. М. Використання праксеологічного підходу під час професійної підготовки студентів до розв'язування конфліктів. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2017. № 4 (59). С. 447–451.

158. Романовська Л. І. Праксеологічний підхід: теоретико-методологічні аспекти. *Інноваційні технології*. Вип. 25. Т. 2. 2020. С. 157–161.
159. Рябченко Ю. Ю. Роль суду у доказовій діяльності у сучасному змагальному цивільному судовому процесі. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 1. С. 222–230.
160. Рябченко Ю. Ю. Цивільний процесуальний статус як наукова категорія: перспективи впровадження у правотворчість та правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 163–169.
161. Рябченко Ю. Ю. Процесуальний статус учасників цивільного процесу: сучасний стан наукової розвідки. *Національний юридичний журнал: теорія и практика*. 2015. № 6 (16). С. 148–152.
162. Рябченко Ю. Ю. Стандарт доказування в цивільному процесуальному праві: постановка проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2020. С. 136–139.
163. Сацков Н. Я. Практический менеджмент. Методы и приемы деятельности руководителя. Донецк : Сталкер, 1998. 448 с.
164. Самолюк Ю. М. Судове рішення у цивільному процесі : спірні питання. *Судова апеляція*. 2009. № 1 (14). С. 90–95.
165. Тихонович В. В. Принцип процессуальной экономии в советском гражданском процессуальном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Минск, 1975. 22 с.
166. Ткачук О. С. Спрошене провадження: правова природа, ознаки, процедура. URL: https://zib.com.ua/ua/129257-sproschene_provadzhennya_ppravova_priroda_oznaki_procedura.html (дата звернення: 16.06.2020).
167. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Харків : Право, 2016. 600 с.
168. Ткачук О. Спрошене провадження – новела цивільного процесу: правова природа, ознаки, процедура. *Право України*. 2017. № 8. С. 50–51.
169. Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства. Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. 256 с.

170. Теория юридического процесса : монография ; под ред. В. М. Горшенева. Харьков : Вища школа, 1985. 193 с.
171. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
172. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права : підруч. За заг. ред. д. ю. н., проф. М. М. Ясинка. Київ : Алерта. 2016. 699 с.
173. Тимченко Г. П. Європейські стандарти у сфері забезпечення права на судовий захист у цивільному судочинстві. *Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 вересня 2014 року) ; за заг. ред. О. С. Захарової, І. О. Ізарової. Київ : Вид. дім «Дакор», 2014. 400 с.
174. Трофименко В. А. Соціально-правова цінність кримінальної процесуальної форми. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2014. № 6. С. 278–281. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/6/62.pdf>.
175. Узагальнення судової практики по спрощеному позовному провадженню в судах першої інстанції та Апеляційному суді Харківської області. URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag18c11 (дата звернення: 10.11.2019).
176. Ухвала Верховного Суду від 28 січня 2019 року у справі № 265/6977/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79543538> (дата звернення: 20.05.2019).
177. Ухвала Верховного Суду від 04 вересня 2018 року у справі № 456/287/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76261843> (дата звернення: 20.05.2019).
178. Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємство, господарство і право*. № 12. 2018. С. 85–89.
179. Ушаков А. А. Общее понятие методологии. *Межвузовский научный сборник*. Вып. 70. Свердловск, 1978. С. 28.

180. Устав гражданского судопроизводства с разъяснениями В. Гордона. Санкт-Петербург : Издание юридического книжного магазина Н. К. Мартинова, 1911. 1024 с.
181. Фазикош Г. В. Сумарне провадження (summary proceedings) і сумарне рішення (summary judgment) у цивільному судочинстві: проблема введення й регламентації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5-2. Т. 3. С. 59–67.
182. Філософія права : навч. посіб. за заг. ред. О. Г. Данільяна. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 272 с.
183. Философский словарь. Киев : А.С.К., 2006. 1056 с.
184. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис. 2002. 744 с.
185. Фролова О. В. Місце ухвали суду в системі судових актів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2001. Вип. 3. Т. 1. 176 с.
186. Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи : наук.-практ. посіб. Серія: Процесуальна література. Київ : КНТ, 2006. 488 с.
187. Фурса С. Я. Проблемні питання об'єднання та роз'єднання позовних вимог: теорія і практика. *Право України*. 2011. № 10. С. 89–98.
188. Хотинська-Нор О. З. Інститут судових повісток у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 32–37.
189. Цал-Цалко Ю. Ю. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин та їх класифікація відповідно до оновленого цивільного процесуального законодавства України. Новели цивільного процесуального кодексу України : матеріали круглого столу (м. Одеса, 26 березня 2018 року) ; за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2018. С. 59–62.
190. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Вид. дім «Слово», 2003. 240 с.

191. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13> (дата звернення: 02.01.2021).
192. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (у редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 05.02.2022).
193. Цивільне процесуальне право : підруч. / І. С. Ярошенко, О. М. Єфімов та ін.; за заг. ред. І. С. Ярошенко. Київ : КНЕУ. 2014. 519 с.
194. Цивільний процес України : академічний курс за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2009. 848 с.
195. Цивільне процесуальне законодавство. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2004. № 5. 544 с.
196. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2006. С. 20.
197. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.02.2022).
198. Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 840 с.
199. Чепкаленко Д. О. Організаційно-правові засади функціонування інституту судових виконавців протягом 1929–1938 рр. *Право та інновації* № 3 (23). 2018. С. 98–103.
200. Чечот Д. М. Постановление суда первой инстанции по гражданским делам. Москва, 1958. 166 с.
201. Чечина Н. А. Гражданское процессуальное отношение. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1962. 68 с.
202. Шостя Ф. Цивільний процесуальний кодекс УСРР. Текст та практичний коментарій. Харків : Юридичне видавництво Наркомюсту УСРР. 1928. 315 с.

203. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання-Прес, 2002. 295 с.
204. Шерстюк В. М. Система советского гражданского процессуального права. Москва, 1989.
205. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. освіти. Київ : Ін Юре, 2005. 624 с.
206. Штефан О. Наказне провадження у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 1. С. 44–48.
207. Шишкина Є. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2005. № 4. С.102–104.
208. Юдін Є. Г. Методологія науки. Системність. Діяльність. Москва, 1997. С. 65–68.
209. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5. П–С. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 2003. С. 609.
210. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 6. Т–Я. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 2004. 768 с.
211. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. Ярославль. 1912. 326 с.
212. Iryna Berestova, National Academy of Internal Affairs Oksana Khotynska-Nor, Taras Shevchenko National University of Kyiv Yurii Prytyka, Taras Shevchenko National University of Kyiv Alina Biryukova, the Academy of Advocacy of Ukraine Ivan Lytvyn, Private Higher Educational Institution Kropyvnytskyi Institute of State and Municipal Governance *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Volume 23, Issue 3, 2020. P. 1–10.
213. Civil Procedure Rules. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil>.

214. Kotarbiński, T. Traktat o dobrej robocie. Wrocław : Ossolineum. 531 s.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:***

1. Єпанчінцев О. С. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин. *Eurasian Academic Research Journal*. № 4 (22). 2018. С. 94–99.
2. Єпанчінцев О. С. Процесуальний порядок розгляду справи у спрощеному позовному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 6. С. 17–23.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Єпанчінцев О. С. Поняття та склад суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2018. С. 45–48.
2. Єпанчінцев О. С. Нормативне регулювання спрощених проваджень у цивільному судочинстві України: історичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 59. Т. 1. 2019. С. 150–153.
3. Єпанчінцев О. С., Захарова О. С. Поняття та сутність спрощеного позовного провадження. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2021. С. 17–21.
4. Єпанчінцев О. С. Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. № 49. 2021. С. 106–109.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Єпанчинцев О. С. Співвідношення позовного та спрощеного позовного провадження. Цивільне право і процес: витоки, здобутки та перспективи розвитку (м. Київ, 18–19 грудня 2020 року). *Київський регіональний центр Академії правових наук України*. Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 160.

2. Єпанчинцев О. С. Спрощені провадження у цивільному судочинстві: історичний аспект. Міжнародна науково-практична конференція «Процесуальне законодавство: шляхи уніфікації та реформування», присвячена пам'яті професора Павла Заворотька (м. Київ, 06 грудня 2019 року). *Юридична Україна*. № 5. 2020. С. 30–32.

3. Єпанчинцев О. С. Інститут представництва у спрощеному позовному провадженні : тези конференції. *Новели цивільного процесуального законодавства: представництво* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції ; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 25 квітня 2019 року) / за заг. ред. д. ю. н., проф. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2019. 200 с.

4. Єпанчинцев О. С. Правовий статус суду у цивільних процесуальних правовідносинах. *Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17 грудня 2018 року). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : Алерта, 2018. С. 304.